

Oslo

PRO SENTRET 40 ÅR

Et jubileumsskrift

5. mars / Sandag 6. mars 2005. Nummer 54. Uke 9. Årgang 37. Løssalg: 20 kroner

KLASSEKAMPEN A-avis

Kvinner som opplever press til å abort kan sammenlignes med torturofre. **FORUS, SIDE 2** May Grethe Lerum

De problemene Høyre har ført Forsvaret inn i, må ikke bli en unnskyldning for å bygge ned i nord. **FORUS, SIDE 2** Marit Arnstad

Kvinnegruppa Ottars 8. mars-krav: VIL LEGGE NED PROSENTRET

Fascinert av folk Randi Røsenqvist skulle bli husdame, men valgte psykiatrien. Nå ber hun oss erkjenne psykiatrisen i samfunnet. **PORTRETTET, SIDE 34 OG 35**

Nota Ber

år landets første for prostituerte som tror

Krisehjem for gatejenter

LO (NTB): Krisehjemmet for prostituerte i Oslo vil komme i gang som planlagt etter at ansettesstriden nå er løst. Ansettesstriden er ekstraordinær.

Hot or not? Pro Sentret gir klestip

Satser på jobbsesongen

GATEMOMGUIDE

Pen og praktisk!
Denne kjolen er enkel å løfte opp for raske samleier. Perfekt for en jobbuke med flere kunder.

Ohai! Skarpe fingre kan lage hull i kulemel og gjør deg sårbar for sidskummer!

Spark og løp!
Om kunden holder deg fast kan du sparke i skrittet med disse spisse skoene. De er også enkle å løpe i om du trenger komme deg i sikkerhet.

«HEMMELIG» hore-prosjekt

Pro Sentret/Velferdsetaten/Oslo kommune/2023

ISBN 978-82-94072-01-9 (Trykt, heftet)

ISBN 978-82-94072-02-6 (PDF)

Grafisk produksjon og trykk: Aksell AS

Innhold

Forord

Guri Bergo

3

Noen ord fra redaktørene

Ida Kock & Bjørg Norli

5

DEL I

Sosialt arbeid på Pro Sentret 1983 til 2010

Bjørg Norli

7

Det sosialfaglige arbeidet på Pro Sentret i dag

Eva Annette Hexeberg Hammerstad & Kim Iria Muri Råme

27

Tjenester i forandring, forandrende tjenester: Ulike tilnærminger til helserettet arbeid til personer som selger seksuelle tjenester

Ellen Kristvik og May-Len Skilbrei

33

Helsetjenester til personer som selger sex

Embla Maria Simensen Valde & Rebecca Olsen

42

Pro Sentret - Et nasjonalt kompetansesenter

Bjørg Norli

49

Sisters in crime - Tre tiår sammen på barrikadene

Astrid Renland

57

DEL II

Antonios fortelling

Fortalt til Jose Rolf Colmenares Ranés

73

Skal jeg fortelle om livet mitt? Jeg kommer til å gråte

Fortalt til Jose Rolf Colmenares Ranés

76

Heidi Hansen

I samtale med Ida Kock

81

Madelens fortelling

Fortalt til Richard Lunden

90

Tante Hannah er en hore

«Hannah»

96

Forord

Prostitusjon er en samfunnsflokke som er både problematisert, polarisert og politisert. Det er ikke mangel på meninger om prostitusjon som fenomen eller om kjøpere og selgere av sex. Alle har en mening om dette, en mening ofte basert på fordommer, forforståelser og myter om prostitusjon. Viljen til å lytte til de det gjelder er svært lav. Man snakker om og ikke med personer

med prostitusjonserfaring. Sexsalg er fortsatt heftet med så mye stigma og skam at det er avgjørende å opprettholde skillet mellom dem og oss. De må være noe annet enn deg og meg.

I år er det 40 år siden Pro Sentret ble opprettet som et «krisehjem for prostituerte», 40 år med arbeid i samfunnets randsone hvor både prostitusjonsmarkedet og fenomenforståelsen stadig har vært i endring. Utviklingen på feltet har endret seg fra et fokus på norske kvinner med store og vedvarende rusutfordringer til personer av alle kjønn i migrasjonsrelatert sexsalg. Fra selvstendighet og kontroll i eget liv til stor grad av ufrihet, organisert virksomhet og menneskehandel. Fra å være ansett som et sosialt problem til å bli et kriminalitetsproblem.

I 40 år har Pro Sentret like fullt stått skulder ved skulder med personer i prostitusjon. Med stort engasjement har de bidratt til å synliggjøre, menneskeliggjøre og løfte fram stemmene til personer med sexsalgserfaring og jobbet for at de skal gis retten til å velge og bli respektert for sine valg. Samtidig har de etablert seg som en solid leverandør av helse- og sosialfaglige tjenester til målgruppen og med stor fleksibilitet, endringsvilje og pågangsmot tilpasset seg behovene til de som til en til hver tid befinner seg i prostitusjon, for å levere riktige tjenester til riktig tid.

Som nasjonalt kompetansesenter har Pro Sentret vært uredde. For Pro Sentret kommer brukerne alltid først, deretter stat og kommune. Solidariteten med personer i prostitusjon kombinert med viljen og evnen til å synliggjøre konsekvenser av villet politikk, har ført til at det med ujevne mellomrom har stormet rundt Pro Sentret. En litt utradisjonell kommunal urokråke som henger bjella på katten og utfører det etablerte. Det gjøres imidlertid med et solid faglig fundament, saklighet og respekt og Pro Sentret er en viktig aktør i samfunnsdebatten.

Den amerikanske forfatteren Pearl S. Buck skal ha uttalt at «Hvis du vil forstå i dag, må du søke i går». Et sentiment som passer godt når du nå sitter med Pro Sentrets jubileumsskrift i hendene. I denne boken vil du kunne ta del i Pro Sentrets reise gjennom fire tiår og få et innblikk i hvordan vi som samfunn har møtt og forstått personer med prostitusjonserfaring. Ved å se bakover blir det lettere å forstå hvorfor vi er der hvor vi er i dag, og selv om det til tider kan være vanskelig å se så er det mange ting som i løpet av disse 40 årene har endret seg til det bedre.

Jeg vil takke både tidligere og nåværende ansatte som i solidaritet og gjennom tykt og tynt har lagt ned en formidabel innsats gjennom fire tiår. En særlig takk går til alle de flotte menneskene som gjennom 40 år har brukt Pro Sentrets tjenester, gitt oss tillit, vist oss vei og gjort oss klokere.

Guri Bergo
Etatsdirektør
Velferdsetaten

Noen ord fra redaktørene

Dette skriftet er like mangfoldig som Pro Sentret med bidrag fra akademia, sosial- og helsefaglig ansatte, aktivister og ikke minst fra brukerne av Pro Sentret.

Del I tar for seg Pro Sentrets, og prostitusjonsfeltets, historie og arbeid. Bjørg Norli gir en grundig historisk innføring i det som er Pro Sentrets grunnmur: Sosialfaglig arbeid med personer som selger sex. Kim Iria Muri Råme og Eva Annette Hexeberg Hammerstad, begge sosionomer på Pro Sentret, beskriver sitt og sine kollegaers arbeid i dag.

May-Len Skilbrei, professor ved Institutt for retts sosiologi og kriminologi, UiO, og Ellen Kristvik, forsker ved Akershus universitetssykehus, beskriver utviklingen av helserettet arbeid med personer som selger sex i et historisk perspektiv. Etter det beskriver Embla Maria Simensen Valde og Rebecca Olsen, sykepleiere ved Pro Sentret, dagens utfordringer med å gi helsetjenester til en svært mangfoldig pasientgruppe.

Pro Sentret er, i tillegg til Oslo kommunes tjenestetilbud for personer med prostitusjonserfaring, et nasjonalt kompetansesenter på prostitusjonsfeltet. Bjørg Norli gir et tilbakeblikk på etableringen, og hva kompetansesentret gjør i dag. Sist i del I, gir Astrid Renland en historisk redegjørelse for hvordan Norges første interesseorganisasjon for personer som selger sex oppstod og Pro Sentrets rolle i det. Astrid er kriminolog og tok over som administrativ ansvarlig for PION i 2007. I tillegg har hun vært redaktør for tidsskriftet Albertine siden 2004.

Del II er viet til brukerstemmer. Formen på disse tekstene varierer veldig: De to første er livsfortellingene til brukere med migrasjonserfaring, fortalt til Pro Sentrets feltarbeider Jose Rolf Colmenares Ranes. Begge disse tekstene er oversatt fra spansk. Brukerstemme nummer tre er en samtale med Heidi Hansen, erfaringskonsulent på Prindsen mottakssenter, om rus, sexsalg og rusfrihet. I Madelens fortelling får vi innblikk i 1990-tallets bordellmiljø i Oslo. Sist, men ikke minst, skriver pseudonymet «Hannah» om horestigma i «Tante Hannah er en hore».

Tusen takk til alle interne og eksterne bidragsytere til dette festskriftet!

Ida Kock, tekstredaktør
Bjørg Norli, leder og ansvarlig redaktør
Oslo, 11.10.2023

An abstract geometric composition on a light green background. It features a large red circle at the top left containing the text 'DEL I'. Below it is a teal square. To the right of the teal square is a dark green circle. Below the teal square and dark green circle is a dark green L-shaped block on the left and a red square on the right. To the right of the red square is a teal circle.

DEL I

Sosialt arbeid på Pro Sentret 1983 til 2010

Bjørge Norli

På slutten av 1970-tallet satte media søkelyset på barne- og ungdomsprostituasjonen i Stenersgata i Oslo. Situasjonen ble beskrevet som et stort politisk problem, myndighetene ble konfrontert med situasjonen og problemet ble en politisk belastning som det måtte gjøres noe med.¹ Til tross for at det var stor skepsis til et eget prosjekt for barn og unge som solgte seksuelle tjenester, ga Sosialdepartementet i januar 1979 økonomisk garanti for et 2-årig forsøksprosjekt som skulle arbeide i prostitusjonsmiljøene.² Oslo-prosjektet ble opprettet og fikk et todelt mandat: Barne- og ungdomsprostituasjonen skulle kartlegges, beskrives og forklares og det skulle iverksettes tiltak med sikte på «resosialisering av barn og ungdom som oppholdt seg i prostitusjonsmiljøer i Oslo sentrum».³ Etter to år med drift konkluderte Oslo-prosjektet med at «Ingen bør ha illusjoner om at prostitusjonsproblemet kan løses med enkle midler»⁴ og foreslo fem tiltak mot prostitusjon i Oslo, hvor en særomsorg for personer som solgte sex var ett av dem. Men, det var først etter en konferanse i Oslo høsten 1982, som handlet om tiltak mot prostitusjon, at ballen begynte å rulle. Her ble ideen om et krisehjem født. Godt samarbeid mellom statlige myndigheter og Oslo kommune resulterte i at et «krisehjem for prostituerte» åpnet i Oslo 15. august 1983, som et prosjekt og som en del av Rehabiliteringskontorets ordinære botilbud. Krisehjemmet var øremerket «kvinnelige, bostedsløse prostituerte over 18 år». Det var et akutttilbud, hvor politiet hadde inntaksmyndighet, og hvor man gjennom «individuelle sosialterapeutiske opplegg» snarest skulle «få de bostedsløse prostituerte i arbeid og dessuten skaffe de en ordinær bolig».⁵ Kongstanken var altså at kvinnene raskt skulle sluses gjennom hjelpeapparatet og rehabiliteres til et «normalt» liv med skole eller jobb, stabil bolig og trygg økonomi. Hvordan ble det så jobbet på Krisehjemmet for å bidra til dette? Hva bestod det «individuelle sosialterapeutiske opplegget» av?

I det kommende beskrives det sosialfaglige arbeidet ved Pro Sentret fra starten i 1983 og fram til 2010. Perioden etter 2010 og fram til i dag har fått sitt eget kapittel. Men vi begynner med en kort innføring i sosialt arbeid som fag og arbeidsområde, for å kontekstualisere Pro Sentrets sosialfaglige reise.

Sosialt arbeid som fag og arbeidsområde

Sosialt arbeid som fag og arbeidsområde utvikler seg over tid. Selv om faget tar utgangspunkt i humanistiske og demokratiske idealer og skal bygge på profesjonell kunnskap er det et anvendt fag med mange ulike modeller som utvikles i takt med den sosialpolitiske

utviklingen.⁶ I følge Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere skal en sosionom forebygge, løse og redusere sosiale problemer og bistå enkeltpersoner, grupper og lokalsamfunn i deres innsats for bedre levekår. Den hjelpen som gis, skal være hjelp til selvhjelp, og ta utgangspunkt i den enkeltes ressurser og situasjon.⁷ Selv om hovedfokuset har variert noe over tid, er og blir myndighetsutøvelse en viktig del av det sosiale arbeidet. Men, det kreves også at sosialarbeideren makter å se systemene og helheten i utfordringene til de som søker bistand og hvordan de to tingene virker inn på hverandre. Med disse to, til tider motsetningsfylte funksjonene, skal de i samarbeid med den det gjelder bidra til at vedkommende får den hjelpen hen trenger.

Pro Sentrets sosialfaglige reise har vært mangslungen og preget av hvem som til enhver tid har befunnet seg i sexsalg i Norge og deres behov, samt utviklingen av sosialt arbeid og dets metoder som profesjon. Videre har politikktutforming på det sosialpolitiske feltet generelt, og på prostitusjonsområdet spesielt, naturlig nok hatt betydning for Pro Sentrets arbeid.

80-tallet: Sosialt arbeid på Krisehjemmet/Akutthjemmet

Målgruppen til Krisehjemmet/Akutthjemmet, som det etter kort tid kom til å hete, var nedfelt i den opprinnelige prosjektbeskrivelsen, men fra dag en var det kontinuerlig diskusjoner på Akutthjemmet om hvem de skulle bistå. Opprinnelig var det besluttet at tiltaket først og fremst skulle forsøke å hjelpe kvinner som hadde en forholdsmessig kort prostitusjonskarriere. Det ble imidlertid raskt tydelig at det var lite ønskelig å skille mellom kvinnene på denne måten og innen kort tid ble alle kvinner med prostitusjonserfaring definert til å være i målgruppen.⁸ Å ikke utelukke noen fra prosjektet var også et resultat av en erkjennelse av at kvinnene som solgte sex på gata ikke var en homogen gruppe.⁹ Det var den gang som nå, en svært sammensatt gruppe både når det gjelder egne ressurser og problemomfang.

Mandatet til Akutthjemmet var å rehabilitere kvinner over 18 år og hjelpe dem til å etablere et liv utenfor prostitusjonen. Akutthjemmet bestod av et bokollektiv og to gjennomgangsligheter og var bemannet med åtte sosialarbeidere og en leder. I bokollektivet var det plass til fem kvinner og var fra starten døgnbemannet. I de to gjennomgangslighetene var det plass til fire kvinner i hver og her var det forventet at kvinnene skulle klare seg mest mulig selv.¹⁰ Daværende leder Liv Jessen beskriver oppdraget på følgende måte i sitt innlegg på Pro Sentrets 15-årsjubileum:

Tanken var at politiet, når de var på oppdrag ute i prostitusjonsmiljøet i Oslo sentrum, skulle legge kvinnene inn i bokollektivet hvor vi skulle rehabilitere dem. Når de etter kort tid gjorde store framskritt kunne de flytte inn i gjennomgangsboligene hvor de bodde sammen med tre andre og hvor det ikke var sosialarbeidere hele tiden. Under oppholdet i gjennomgangsboligen skulle de være i et skole- eller arbeidsforhold. Lykken vinket i det fjerne. Vi hadde mildt sagt enkle forestillinger om veien fram til det gode liv. Men vi lærte fort.¹¹

Selv om rammene rundt prosjektet var fastlagt fra starten av, lå det heldigvis i prosjektets betingelser at de skulle prøve ut om både modell og metode var egnet til å oppnå målet. Det var helt nødvendig i et prosjekt som i stor grad drev nybrottsarbeid. Gjennom et kontinuerlig evalueringsarbeid og faglige diskusjoner ble både Akutthjemmets organisering og arbeidsmetoder endret i tråd med de behov som til enhver tid ble avdekket.

Utgangspunktet for Akutthjemmet var at prostitusjon var vold mot kvinner. Ved oppstart var de opptatt av at sosialt arbeid generelt ikke hadde et tydelig kvinneperspektiv med det til følge at menns premisser ble lagt til grunn både i forståelsen av og løsning på den enkeltes problemer. Derigjennom bidro sosialt arbeid til å usynliggjøre kvinneliv.¹² Dette til tross for en gryende erkjennelse av at både kvinnemishandling, incest og voldtekt hadde en kjønna dimensjon. De ansatte på Akutthjemmet var også opptatt av å fremheve at vi mennesker ikke er det vi gjør, noe som gjelder oss alle uavhengig av våre livsbetingelser og at nettopp den enkeltes livsbetingelser gir folk et ulikt utgangspunkt og forskjellige handlingsalternativer. Prostitusjon er ikke en egenskap ved et menneske, men en handling. Dette er et grunnleggende prinsipp som Pro Sentret fortsatt både forfekter og formidler når det gjelder å møte personer med sexsalgserfaring. Vi kan ikke og skal ikke anta at vi vet eller forstår hva prostitusjonen betyr for vedkommende. I møte med personen er det vår oppgave som sosialarbeider å være nysgjerrig og undersøke hva som ligger bak og hvilken betydning den enkeltes valg og handlinger har for vedkommende.

Andre sentrale prinsipper i sosialt arbeid på Akutthjemmet var å se hele mennesket og beboerinvolvering. Kvinnene skulle ikke deles opp i ulike problemområder som hver for seg skulle ivaretas av ulike instanser i hjelpeapparatet. De ansatte skulle bry seg med alle sider av kvinnenens liv og det var nødvendig å se disse i sammenheng. Som sosialarbeider skulle man involvere seg og være opptatt av deres livsbetingelser og utviklingsmuligheter. Det var viktig å bruke seg selv i dette arbeidet og trygge kvinnene på at man virkelig brydde seg og ikke ville vende dem ryggen dersom de ikke klarte å få til ønskede endringer. I en tid hvor sosialarbeidere gjerne skulle være objektive og ikke involvere seg i hele mennesket, var dette relativt nye tanker og metoder i sosialt arbeid fundert på erfaringer fra Akutthjemmet. Den erfaringen viste at de ansattes evne til engasjement, empati og involvering i stor grad var bestemmende for resultatet av arbeidet sammen med den enkelte. Det overordnede budskapet fra Akutthjemmet til sine beboere var derfor «Vi gir deg aldri opp, selv om du kanskje vil gi oss opp innimellom».¹³

Som nevnt tidligere var det kun politiet som kunne henvise kvinner til Akutthjemmet og selv hadde de kommet fram til at ingen skulle avvises. Derfor ble alle som politiet henviste tatt imot. Raskt oppstod en situasjon hvor det ble en skjev rekruttering til Akutthjemmet, da det var et spesielt utvalg av kvinnene i gateprostitusjon som fulgte politiets oppfordring og ble med til Akutthjemmet. Som oftest var dette kvinner som hadde ulike motiver for å være «velvillige» overfor politiet. Videre var de fleste kvinnene i aktiv rus, hadde til dels store psykiske problemer og hadde vært kasteballer i hjelpeapparatet i mange, mange år.¹⁴

Beboernes komplekse og sammensatte livsutfordringer fikk naturlig nok betydning for hvordan arbeidet på Akutthjemmet ble organisert.

Botilbudet, miljøarbeid og rehabilitering

Botilbudet til kvinnene ble sett på som en vesentlig og viktig ressurs og den viktigste ramma for hele prosjektet. Det skulle brukes som et utgangspunkt for observasjon og kartlegging av den enkeltes livssituasjon. Akutthjemmet ble derfor organisert som en døgnbemannet institusjon med faste daglige rutiner, fritidsaktiviteter og ukeplaner for beboerne. I miljøarbeidet ble det lagt vekt på «normalfungering» og sosial trening. Hver beboer fikk tildelt en hovedkontakt og det individretta arbeidet stod i fokus.¹⁵ Det ble skrevet en kontrakt med den enkelte beboer sterkt preget av konsekvenstenkning. Bakgrunnen for denne konsekvenstenkingen var å finne i beboergruppen, som i mange år hadde vært inn og ut av behandlingsapparatet hvor de var blitt godt trent i «lure» personalet til sin fordel. Det ble derfor vurdert som nødvendig at det individretta arbeidet bestod i å være kontrollør hvor tiltak som «innestatus»¹⁶, urinprøver og utskrivning ved bruk av rusmidler ble tatt i bruk.¹⁷

Rehabilitering stod sentralt i Akutthjemmets mandat og var følgelig førende for hvordan arbeidet med kvinnene ble lagt opp. Rehabilitering har som mål å gjøre den enkelte i stand til å fungere så godt som mulig i dagliglivet ut fra sine forutsetninger og ønsker. En rehabiliteringsprosess innebærer ofte et tverrfaglig samarbeid og det forutsetter at den enkelte deltar aktivt i både å utforme mål og velge tiltak for rehabiliteringen.¹⁸ Resultatet av Akutthjemmets kontrollorienterte tilnærming var at de ansatte brukte all sin tid og sine ressurser på å unngå å bli lurt og fikk aldri tak i hva den enkelte egentlig trengte. Følgelig var det også vanskelig å få til en rehabiliteringsprosess. Etter tre måneders drift oppsummerte Akutthjemmet selv at deres hovedoppgave var blitt å guide kvinnene gjennom det øvrige hjelpeapparatet.¹⁹ Det var ingen ønsket situasjon og det ble raskt tydelig at de måtte endre kurs. Tre viktige endringer skjedde i det prosjektet gikk inn i 1984. Det ble innført inntakssamtaler slik at man kunne sørge for at beboergruppen ikke kun bestod av rusbrukere, det oppsøkende arbeidet startet og mot slutten av året ble det etablert et lite kontor ved «strøket»²⁰ i Oslo sentrum.

I siste halvdel av 80-tallet skjer det hele tiden endringer i den sosialfaglige tilnærmingen til målgruppen. Konsekvenstenkingen, kontraktene, kontrollregimet og alt fokuset på rus ble byttet ut med åpenhet, økt tillit til kvinnene og utarbeidelse av en handlingsplan for den enkelte beboer. Handlingsplanene ble utarbeidet av beboer og dennes kontaktperson i fellesskap og her ble mål og metode for samarbeidet nedfelt. Planen dannet grunnlaget for den enkeltes rehabiliteringsprosess og ble evaluert og justert underveis. Både utarbeidelse og oppfølging av handlingsplanen var en bevisstgjørende prosess for beboere og ansatte. For beboerne bidro prosessen til at de kunne utvikle en positiv selvforståelse og sette mer realistiske mål for seg selv. For de ansatte ga det en større forståelse for den enkeltes utfordringer og ressurser.²¹ Et vesentlig bedre utgangspunkt for å lykkes enn kontroll og sanksjoner.

I denne perioden skjer det også endringer i det miljøterapeutiske arbeidet på Akutthjemmet. Fra å være et prosjekt som raskt skulle attføre kvinnene til et liv uten rus og prostitusjon, ble de stadig mer behandlingsorientert. Svært mange av kvinnene som kom til Akutthjemmet var preget av store livsbelastninger over tid, gjerne fra barnsben av, og hadde ulike former for traumereaksjoner. Følgelig var det ikke tilstrekkelig med en rehabiliteringsmodell som kun var basert på å få kvinnene ut av prostitusjon og inn i skole eller arbeid, uten å gå veien om bearbeiding av de psykiske utfordringene kvinnene hadde. Kvinnene ble henvist til øvrig hjelpeapparat, men mange ønsket ikke/maktet ikke å gå inn i denne type problematikk med behandlere de ikke kjente. Følgelig ble det tydelig for de ansatte på Akutthjemmet at de også måtte ta sin del av det følelsesmessige reparasjonsarbeidet.²²

I tillegg til det individuelle oppfølgingsarbeidet bestod det miljøterapeutiske arbeidet²³ av ulike gruppeaktiviteter. Beboergruppa tatt i betraktning ble det opplevd som nødvendig å strukturere det miljøterapeutiske arbeidet rundt en konkret ukeplan med daglige gjøremål og ulike gruppeaktiviteter, i tillegg til fritidsaktiviteter utenfor huset. De fleste av beboerne på Akutthjemmet kom fra et hektisk liv på gata med stor frihet og lite styring i hverdagen. Tilværelsen på Akutthjemmet kunne fort oppleves som kjedelig. Det var derfor nødvendig å finne fram til både meningsfulle og nyttige aktiviteter for kvinnene. De erfarte imidlertid raskt at det var vanskelig å følge opp en strukturert ukeplan. Gjennomtrekken på Akutthjemmet var stor og arbeidet ble etter hvert organisert slik at beboere og ansatte i felleskap foreslo aktiviteter.²⁴

I denne perioden ble det også drevet ulike samtalegrupper for å styrke kvinnene i deres rehabiliteringsprosess. Det var motivasjonsgruppe for kvinner som fortsatt var aktive i prostitusjon og en gruppe som jobbet spesielt med de personlige utfordringene et liv med prostitusjon hadde gitt. Metodisk strevde de ansatte en smule i starten for å finne ut av sin rolle som gruppeledere. Det ble vurdert som viktig for måloppnåelsen at arbeidet i gruppa var basert på åpenhet og tillit. For å oppnå dette ønsket de ansatte å være mer gruppedeltagere enn gruppeledere. Raskt lærte de at dette ikke var et enten eller, men et både og. De måtte både delta med hele seg og styre gruppa, noe som også fordret åpenhet og ærlighet rundt egne erfaringer, fordommer og følelser rundt de temaene som ble tatt opp.²⁵ Alt i alt opplevde Akutthjemmet at behovet for samtalegrupper var stort og erfaringen med gruppearbeid svært god, men det krevde også mye ressurser.²⁶

Oppsøkende arbeid i gateprostitusjon

Det ble raskt klart at politiet ikke klarte å rekruttere tilstrekkelig med kvinner til Akutthjemmet, så allerede etter et halvt år startet de sitt eget oppsøkende arbeid to kvelder i uka. To medarbeidere ble tatt ut av driften på Akutthjemmet til å drive dette arbeidet. Målsettingen var først og fremst å bli kjent med prostitusjonsmiljøet, motivere den enkelte til å slutte med prostitusjon og rekruttere kvinner til prosjektet.²⁷ Det var nybrottsarbeid å drive oppsøkende arbeid i gateprostitusjon i Oslo, litteraturen hadde lite å by på og ingen av de ansatte hadde erfaring med tilsvarende arbeid. Det spesielle ved oppsøkende arbeid er at man beveger seg inn på den andres territorium og må delta der med respekt og på deres premisser.

Etter en periode med observasjon av miljøet begynte de å ta direkte kontakt. Feltarbeiderne valgte en proaktiv metode i det oppsøkende arbeidet, noe som innebar at de oppsøkte de personene som befant seg på strøket, presenterte seg og inviterte til dialog.²⁸ Denne tilnærmingen fungerte godt og ble positivt mottatt av kvinnene. Feltarbeiderne representerte en trygghet, noen man kunne henvende seg til ved behov og som man kunne snakke med om prostitusjonserfaringer uten å bli møtt med fordommer. Kontakten feltarbeiderne hadde med kvinnene på strøket ble etter hvert også en viktig del av den enkeltes rehabiliteringsprosess. Gjennom langvarig kontakt, forutsigbarhet og ved å gi vedkommende alternativer til prostitusjon, ønsket man å berede grunnen for at hun kunne ta egne valg. Et viktig prinsipp for prosjektet var å ikke avvise noen selv om de valgene de tok hverken var optimale eller ønskelige sett fra de ansattes ståsted. Dette prinsippet gjaldt også i det oppsøkende arbeidet, selv om valget innebar at kvinnen fortsatte i prostitusjon.²⁹

De første årene var rekruttering til Akutthjemmet det oppsøkende arbeidets viktigste oppgave, men feltarbeiderne kom raskt i en skvis mellom kvinnene og deres behov og kravet om å belegge plasser i bokollektivet. Kvinnene de møtte i det oppsøkende arbeidet hadde en rekke behov de trengte hjelp med, men et sted å bo var ikke nødvendigvis ett av dem. For å ikke bryte tilliten til miljøet kunne ikke de kvinnene som ikke trengte et sted å bo avvises. Konsekvensen av dette var at det polikliniske arbeidet i prosjektet tok stadig mer plass på bekostning av beleggspersent. Etter kort tid med oppsøkende arbeid ble det også åpenbart at de måtte ha et eget lokale på strøket, både for feltarbeidernes del men også for å ha et sted å invitere kvinnene til for en samtale.³⁰ Et lokale med det passende navnet Paradiset Frukt og Tobakk ble Pro Sentrets første kontor i sentrum.

Fra midten av 80-tallet og utover skapte fokuset på Hiv og AIDS særskilte utfordringer for personer i prostitusjon og for de som jobbet med den målgruppen. Prosjektet hadde flere diskusjoner med Helsesrådet³¹ i løpet av 1986 med tanke på smittevern i botiltakene både for ansatte og beboere. I dette arbeidet var det viktig å dempe angst, informere og legge til rette for enkle hygieneregler. Videre var prosjektet opptatt av hvordan kvinner i prostitusjon ble hengt ut og ytterligere stigmatisert gjennom blant annet medias omtale av dem. Overskrifter som «Dødsmaskiner» og «Aids-horer» preget naturligvis også miljøet i gateprostitusjon og belastningen for den enkelte kvinne var stor i denne perioden.³²

Poliklinisk arbeid

Det prosjektet kalte *forvernsamtaler* var starten på det polikliniske arbeidet. Gjennom disse samtalene ble det, i samarbeid med den det gjaldt, vurdert hvilke tilbud som var hensiktsmessig for henne. Samtalene fungerte også som en inntakssamtale for aktuelle kandidater til bokollektivet og bidro til at beboergruppen ble mer mangfoldig. Disse samtalene ble gjennomført i kontorlokalene i sentrum. Raskt utvidet bruken av lokalet seg fra å være et sted hvor man kunne snakke med kvinnene man møtte når man arbeidet oppsøkende på strøket, til å bli et sted hvor man kunne jobbe sosialfaglig med kvinner som av ulike grunner ikke benyttet seg av botilbudet men som likefullt hadde behov for bistand. I tillegg til forvernsamtaler innebar det polikliniske arbeidet gruppesamtaler, individuelle konsultasjoner,

ettervernsamtaler, oppfølging av kvinner innlagt på institusjon, hjemmebesøk, rådgivning og samarbeid med andre deler av hjelpeapparatet. Det ble ikke satt noen begrensninger for hvilke problemstillinger kvinnene kunne bringe til torgs. Ved behov ble kvinnene henvist videre til andre instanser. Dette arbeidet traff et udekket behov og allerede etter relativt kort tid var det vesentlig flere kvinner som brukte det polikliniske tilbudet enn som benyttet seg av botilbudet.³³

Ettervernsarbeid ble også raskt en del av det polikliniske arbeidet. Arbeidet bestod i å følge opp kvinner som hadde bodd i prosjektet og andre som hadde sluttet å selge sex, men som fortsatt hadde utfordringer knyttet til sin prostitusjonserfaring. Både individuelle samtaler og samtalegrupper ble tatt i bruk i dette arbeidet. For mange var også prosjektet en erstatning for tapt familie og et ikkeeksisterende sosialt nettverk. Derfor bestod ettervernsarbeidet også av sosiale aktiviteter. Videre var mangel på sosialt nettverk en av grunnene til at bruk av eksterne støttekontakter for kvinnene ble et viktig supplement til prosjektets egen virksomhet i ettervernsarbeidet.³⁴

90-tallet: Endringer i markedet og andre behov

Markedet for kjøp og salg av seksuelle tjenester endrer seg i det Pro Sentret går inn i et nytt tiår. På starten av tiåret var det en oppblomstring av massasjelinstitutter hvor det også ble solgt seksuelle tjenester. Det var stort medialt fokus på dette fenomenet og store demonstrasjoner utenfor instituttene. Debatten var heftig med beboere, strøksforeninger og ulike politiske grupper på den ene siden, og kvinner som jobbet på instituttene på den andre siden. Fra nærmest utelukkende å ha hatt fokus på kvinner i gateprostitusjon, ble det fra starten av i det nye tiåret satt mer fokus på innendørsmarkedet.³⁵ Pro Sentret så det som sin oppgave å nyansere debatten og synliggjøre kvinnenenes krav på respekt, kvinner som i stor grad opplevde seg uthengt og trakassert i den pågående debatten.³⁶

Selv om Pro Sentret i flere år hadde ytt tjenester til både norske og utenlandske personer fra innemarkedet tar det mange år før det gjøres målrettede innsatser overfor denne gruppen. Det begynte i 1999 med et helseopplysningsprosjekt rettet mot latinamerikanske kvinner.³⁷

Situasjonen i gateprostitusjonen var også utfordrende. I årsrapporten for 1991 står det:

Diverse politiaksjoner som trafikkkontroller, ridende politi, sjekking av folks identitet, ransaking og inntauing av personer forekommer ofte. [...] Vi har inntrykk av at det er mange nye jenter, en større aldersspredning, flere rusmisbrukere, synlig omsetting av rusmidler, ran, vold og voldtekter, færre anmeldelser av voldsovergrep, en tydelig oppgitthet og håpløshet hos jentene, mye fattigdom og nød. De øyner få muligheter. Det er seksuelle tjenester på billigsalg og færre turer.³⁸

Endringene i prostitusjonsmarkedet og aktørene i den bidro til at Pro Sentret inn i det nye tiåret måtte fortsette sin endringsreise og tilpasse organisering og metoder i sosialt arbeid etter de til enhver tid rådende behov.

Botilbudet, rehabilitering og miljøarbeid

Botilbudet var fortsatt en sentral del av Pro Sentrets virke gjennom hele 90-tallet og rehabilitering til et liv uten prostitusjon var fortsatt målsettingen. Det er imidlertid ikke til å stikke under en stol at det polikliniske arbeidet stadig tok flere ressurser, noe som påvirket både organisering og metode i det sosiale arbeidet i botilbudet.

Allerede på slutten av 80-tallet omdisponerte man ressurser slik at botilbudet ikke lenger var døgnbemannet og beboerne fikk noe mer ansvar. På begynnelsen av 90-tallet blir ideen om at beboerne både kan og må ta større ansvar for driften av bokollektivet stadig sterkere. Ikke bare for å frigjøre ressurser til poliklinisk arbeid, men det føyde seg også pent inn i en gryende policy om å ansvarliggjøre og bruke brukernes ressurser i stadig flere deler av Pro Sentrets virksomhet. For å sikre større beboermedvirkning og innflytelse opprettes det en rolle som tillitskvinne. Hun skulle ivareta kvinnenes interesser og fungere som et bindeledd mellom kvinnene i bokollektivet og den ansatte på Pro Sentret som var kollektivansvarlig. I tillegg til å være en premissleverandør for hvordan bokollektivet skulle fungere, var tillitskvinnen delaktig i gjennomføring av husmøter, ved inntak av nye beboere, bortvisninger og lignende. Hvordan denne ordningen fungerte varierte sterkt og var helt avhengig av den som beklede rollen som tillitskvinne.³⁹

1994 slås det fast at målsettingen for botilbudet er «å gi et botilbud bygget på optimal sjølstyring og sjølstendighet». Metoden var «adekvat respondering på eksisterende behov» med intensjon om hjelp til selvhjelp. Gjennom individuell og kollektiv boveiledning skulle kvinnene styrkes til å mestre hverdagslivet og bli mer selvstendige. Kvinnene hadde ulike grunner til å ville bo i tiltaket, behovene til den enkelte varierte mye og det samme gjorde den enkeltes evne og vilje til følge opp. Disse forskjellene skapte grobunn for en del konflikter.⁴⁰

Gjennom de siste årene av 90-tallet varierte beleggsprosenten i bokollektivet mye og man klarte sjeldent å nå oppsatt mål. I 1995 reduseres antall plasser og man har nå kun én leilighet til disposisjon. Mot slutten av 90-tallet hadde bokollektivet ingen bemanning, men tilstedeværelse av en ansatt en gang per uke. Konsekvensen av det var at det ble stilt relativt høye krav til både ruskontroll og boevne hos den enkelte for å få plass. Kravene var såpass høye at de som fikk tilbud om å bo i kollektivet i stor grad kunne ha bodd i egne leiligheter. Når beleggsprosenten i 1997 falt til 27,5 % begynte man å fundere på om bokollektivet hadde utspilt sin rolle og følgende spørsmål ble stilt: Skal vi fortsatt ha et bokollektiv? Må det være økonomisk selvbærende? Hvem skal det være for? I 1998 dukker imidlertid en ny beboergruppe opp, nemlig kvinner i metadonassistert behandling og det ble vurdert at det lå et godt utviklingspotensial i å ha metadonbrukere boende i kollektivet. Man høster gode erfaringer med denne beboergruppen de siste årene av 90-tallet og jobber sosialfaglig godt med en gruppe som er mottakelig for nye impulser, tanker og ideer og som har en positiv innvirkning på de øvrige beboerne.⁴¹ Optimismen ble imidlertid kortvarig.

Poliklinisk arbeid

Det polikliniske arbeidet utgjorde den største delen av Pro Sentrets arbeidsmengde når de gikk inn i det nye tiåret og antallet personer som mottok sosialfaglig bistand økte jevnt gjennom hele tiåret. Mot sluttet av 90-tallet var det rundt 200 kvinner som årlig mottok individuell oppfølging. Pro Sentret hadde jevnlig metodediskusjoner for det sosiale arbeidet og ønsket kontinuerlig å bedre kvaliteten på egen innats. Det polikliniske arbeidet bestod av individuell oppfølging av enkeltpersoner over tid, hvor man i samarbeid med den det gjaldt, kartla ressurser og behov for å bistå med å finne løsninger som kunne forbedre livskvaliteten. På dette tidspunktet stod rehabiliteringstanken svakere på Pro Sentret og det blir lagt vekt på at det er opp til den enkelte kvinne å bestemme hva slags hjelp hun ønsker.⁴² Det betydde ikke at man hadde gitt opp tanken om å bidra til at kvinnene kunne finne alternativer til prostitusjon, men var en erkjennelse av at dette måtte skje i tråd med kvinnenes egne ønsker og i deres tempo. For noen var det heller ikke mulig eller ønskelig å forlate prostitusjonen. Hjelp og støtte skulle de få like fullt.

Sosialt arbeid i grupper var fortsatt aktivt brukt på Pro Sentret gjennom 90-tallet. Det ble gjennomført et tidsavgrenset gruppeterapitilbud til menn hvor målsettingen ble utarbeidet av gruppa i fellesskap og handlet om å legge visse erfaringer bak seg, få et bedre selvilde og bli mer åpen og ærlig overfor seg selv og andre. Den viktigste terapeutiske gevinsten var å kunne stå fram å fortelle at en hadde prostitusjonserfaring og oppleve at den erfaringen ikke var så unik som en hadde trodd.⁴³ Det ble også startet opp en mødregruppe hvor den overordna målsettingen var forebyggende familie- og barnevern, og å styrke kvinnene i sitt foreldreskap slik at de fortsatt kunne ha omsorgen for sine barn. Gjennom samtaler og samarbeid kvinnene imellom trådte egne behov tydeligere fram og medvirket til vekst og utvikling for den enkelte.⁴⁴

Oppsøkende arbeid i gateprostitusjon

Pro Sentret opprettholdt sitt oppsøkende arbeid på gata to kvelder i uka gjennom hele nittitallet. I perioder var det også noe oppsøkende arbeid på dagtid for å kartlegge aktiviteten på denne tiden av døgnet. Gjennom tiåret var hovedmålsettingene med det oppsøkende arbeidet på gata å skaffe seg kunnskap om utviklingen i gateprostitusjonen og eventuelle nye geografiske områder for prostitusjon, ha fokus på forebyggende innsatser og hindre rekruttering av unge til sexsalg samt være et kvalitativt godt hjelpetilbud til kvinner i gateprostitusjonen.⁴⁵ Pro Sentret fortsatte sin proaktive måte å drive oppsøkende arbeid på ved å ta direkte kontakt med de kvinnene de møtte på strøket, men med respekt for at feltarbeiderne befant seg på kvinnenes arena.

Gjennom 90-tallet traff de rundt 350 ulike kvinner i året gjennom det oppsøkende arbeidet. De møtte kvinner de kjente fra før og som hadde vært kjent for dem i en årrekke og de traff kvinner som var nye i prostitusjonen. De påtraff kvinner som var nye i Oslo, men som hadde prostitusjonserfaring fra andre deler av landet. Det geografiske området kjent som strøket endret seg imidlertid ikke stort. De ulike innsatsene som ble gjort for å bekrefte eller avkrefte om sexsalg foregikk andre steder i byen endte med en konklusjon om at det gjorde det ikke. Aldersmessig var kvinnene de møtte mellom 19 og 55 år med et gjennomsnitt på rundt 30.

Det var altså svært få mindreårige i gateprostituasjon, også den gang. Majoriteten av kvinnene de traff i det oppsøkende arbeidet i denne perioden var rusbrukere, ofte heroin i kombinasjon med piller og kvinner med alkoholproblemer. Mange hadde også store både fysiske og psykiske helseproblemer, var bostedsløse og voldsutsatte. Mot slutten av tiåret dukket de første utenlandske kvinnene opp i gateprostituasjon.⁴⁶

Det oppsøkende arbeidet var fortsatt en viktig del av det sosialfaglige arbeidet på Pro Sentret i dette tiåret og rundt 25 % av sentrets brukere ble rekruttert direkte fra denne arenaen. Men gjennom tiåret ble det oppsøkende arbeidet stadig skadelidende av at andre oppgaver prioriteres. På slutten av tiåret hadde Pro Sentret 663 unike brukere og stort aktivitetsnivå fordelt på ulike innsatsområder.⁴⁷

Varmestua etableres

Fra starten av ble Pro Sentrets kontorlokaler i sentrum brukt for å jobbe sosialfaglig med kvinner i prostituasjon som ikke bodde i botilbudet. Dette arbeidet økte i omfang og på begynnelsen av 90-tallet oppstår en ny situasjon hvor lokalene, i tillegg til å være en kontorplass for de ansatte, også fungerte som en varmestue for mange av kvinnene. I årsmeldingen for 1991 oppsummeres det:

De kommer innom enten til avtalt samtale eller bare for en kopp kaffe, ei brødskive, kondomer og noen å snakke med. De tar med seg ungene sine eller ei venninne, noen stikker bare innom for å låne telefonen, kopimaskinen eller ei bok å lese. Denne åpenheten og tilgjengeligheten ønsker vi å holde fast ved selv om det tar mye av vår tid.⁴⁸

Allerede året etter søkte Pro Sentret om midler til å drifte en varmestue. Midlene ble innvilget og Pro Sentret flyttet til nye lokaler hvor det var plass til både kontorer og en «kafe». Et nytt tilbud i den sosialfaglige tiltakskjeden på Pro Sentret så dagens lys i desember 1992 og ble lansert med julebord og åpningsfest. Kongstanken var å lage en kafe for kvinnene i hovedsak drevet av kvinnene selv. Brukermedvirkningstanken stod sterkt og ved oppstart var det flere tidligere og daværende brukere som jobbet i kafeen i tillegg til to ansatte. De skulle ivareta brukerperspektivet og komme med ideer og forslag til driften og aktiviteter. Kafeen skulle være et uforpliktende sted hvor kvinnene ikke var nødt til å prestere, men hvor muligheten til å få hjelp med det som måtte være var til stede. Langsiktig målsetting for varmestua var å være et lavterskel skadereduserende tiltak med fokus på omsorg, felleskap og aktiviteter. Det skulle bidra til å skape vekst for den enkelte bruker.

Tilbudet ble raskt svært populært med stadig stigende besøkstall utover i tiåret. I 1996 var det 400 kvinner som hadde vært innom varmestua, med til sammen nesten 600 besøk,⁴⁹ et antall som holdt seg stabilt ut tiåret. Hovedtyngden av varmestuas brukere var kvinner med omfattende og alvorlig rusproblematikk, enkelte i kombinasjon med store psykiske helseutfordringer. Kvinnene levde marginale og kaotiske liv, drivende rundt i de ulike lavterskeltiltakene. Det gjenspeilet seg naturlig nok i miljøet i varmestua. Selv om det sjeldent

utspilte seg voldshendelser på huset, kunne til det tider være krevende både for ansatte og brukere.

Pro Sentrets grunntanke om å ha fokus på hele mennesket med utgangspunkt i den enkeltes behov, bidro til økt bevissthet rundt de rent helsemessige utfordringene kvinnene hadde. Tatt i betraktning brukergruppas fysiske og psykiske helseutfordringer ble skadereduksjon raskt en viktig del av varместuas innhold og målsetting, og samarbeid med ulike lavterskel helsetjenester ble etablert. Når Rusmideletaten i Oslo kommune etablerte feltpleien i 1998 rettet de en henvendelse til Pro Sentret og spurte om det kunne være aktuelt at en av de planlagte lavterskeltilbudene ble knyttet til varместua. Slik ble det, og Feltpleien startet opp på Pro Sentret i begynnelsen av 1998 og det ble raskt stor etterspørsel etter feltpleiens tjenester.⁵⁰ Siden den spede begynnelse i 1999 har helsetilbudet på Pro Sentret vokst og er en viktig del av dagens tjenestetilbud.

Gutter og menn i prostitusjon

På begynnelsen av 90-tallet fikk Pro Sentret midler til å gjennomføre et prosjekt rettet mot gutter og menn som solgte seksuelle tjenester. Hovedmålsettingen med prosjektet var «å nå ut til unge gutter som prostituerer seg for å muliggjøre hiv-forebyggende arbeid».⁵¹ Som en følge av dette prosjektet startet Pro Sentret et eget arbeid rettet mot denne gruppen, hvor hovedmålsettingen var å gi råd og hjelp til gutter og menn som hadde et prostitusjonsproblem. Dette skulle skje gjennom oppsøkende arbeid og poliklinisk oppfølging av den enkelte. To ansatte ble øremerket til dette arbeidet og på det meste var de i kontakt med over 100 gutter og menn i året, som i hovedsak solgte sex til menn. Selv om det raskt ble tydelig at menn som solgte seksuelle tjenester var en lite homogen gruppe hadde mange det samme utfordringsbildet. Flere slet med et aktivt eller tidligere rusproblem, mange fant det umulig å stå fram som homofil i det tradisjonelle rusmiljøet og stigmatisering var en utfordring. Hemmelighold sementerte skyld og skam. Etter hvert var det flere av de mannlige brukerne som ønsket mer og tettere oppfølging knyttet til tidligere erfaringer som de opplevde som problematiske, det være seg forhold til egen oppvekst, seksuelle overgrep, rus, familieproblemer og forhold til egne barn.⁵²

I begynnelsen av 90-tallet foregikk det oppsøkende arbeidet rettet mot menn i det offentlige rom, særlig i og rundt Sentralbanestasjonen. En jevnlig tilstedeværelse ble prioritert framfor å dekke et større geografisk område, i den hensikt å bli kjent med miljøet og vise at det var mulig å få bistand ved høy grad av tilgjengelighet. Mot slutten av 90-tallet ble det gjennomført oppsøkende arbeid også på puber, i parker og på kaia i tillegg til sentrumsområdene. På disse stedene påtraff de både norske og utenlandske unge menn som solgte sex til menn. Her kom de også i kontakt med unge menn som byttet seksuelle tjenester mot rusmidler.⁵³

Det mest banebrytende arbeidet i denne perioden var imidlertid et eget prosjekt med oppsøkende arbeid på internett rettet mot menn som solgte seksuelle tjenester. Dette arbeidet ble påbegynt i 1998, samme år som Google lanseres, og det var lite erfaring å hente fra andre som hadde drevet oppsøkende arbeid eller andre former for sosialt arbeid

på internett. Dette var nybrottsarbeid. Målsettingen var å informere om Pro Sentrets arbeid rettet mot menn som selger sex og tilby hjelp til å mestre eventuelle utfordringer knyttet til prostitusjonserfaringer. Til slutt var det også et mål å undersøke om internett kunne være en arena hvor det knyttes prostitusjonskontakter.⁵⁴ De skulle bare ha visst! 25 år senere er internett så godt som den eneste arenaen for kontaktetablering mellom kjøper og selger av seksuelle tjenester. Det som først ble gjort var å lage en hjemmeside med informasjon. Denne hadde gjennomsnittlig 250 besøk i uka. Det viktigste sosiale arbeidet foregikk imidlertid på ulike pratekanaler/chat rooms som i hovedsak var rettet mot menn som hadde sex med menn, hvor de kom i kontakt med et tyvetalls personer. Gjennom det oppsøkende arbeidet på internett kom Pro Sentret i kontakt med nye personer som var i målgruppa for det sosial arbeidet i prosjektet. Ikke overraskende fant de ut at blant kontaktannonse på internett var det også prostitusjonsannonser. Prosjektet ble avsluttet i januar 1999.

Arbeidet med gutter og menn fortsatte gjennom hele 90-tallet og fram til 2001 hvor Pro Sentrets særskilte tiltak rettet mot menn ble avsluttet og integrert som en del av virksomheten til alle ansatte. At den særskilte innsatsen forsvant, kombinert med stor økning av utenlandske personer i prostitusjon, bidro til at menn med prostitusjonserfaring i stor grad forsvant fra Pro Sentret. Først i 2010 ble fokuset atter en gang rettet mot menn som selger seksuelle tjenester.

2000-tallet: Nye aktører og nye utfordringer i et nytt årtusen

Begynnelsen av 2000-tallet var preget av en stor økning av antall utenlandske personer i prostitusjon. At personer av utenlandsk opprinnelse solgte sex i Norge var ingen nyhet i seg selv. Gjennom hele 90-tallet erfarte Pro Sentret en sakte stigende andel utenlandske personer i prostitusjon både i gateprostitusjon og på innemarkedet. På begynnelsen av 2000-tallet skjedde det imidlertid en rask endring både i antall, opprinnelse og utfordringsbilde. Det fikk blant annet konsekvenser for Pro Sentrets botilbud.

Botilbudet

Allerede mot slutten av 90-tallet begynte man å stille spørsmålet om Pro Sentrets botilbud hadde utspilt sin rolle. Våren 2000 ble det gjennomført en evaluering av tilbudet som konkluderte med at 64% av kvinnene som hadde bodd i tiltaket de siste ti årene profiterte på oppholdet, sett opp mot den enkeltes målsetting og behov. Et fellestrekk ved de som hadde dratt nytte av å bo i tiltaket var at kvinnene var mindre rusbelastet og hadde tydelige mål for oppholdet. I tillegg hadde de fått tett oppfølging av boveileder og hyppige møter med samarbeidspartnere.⁵⁵ For de som ikke dro nytte av oppholdet var situasjonen motsatt. De var mer rusbelastet enn oppgitt ved inntak, utydelige på hva som skulle være målet med oppholdet og var lite tilgjengelig for oppfølging av boveileder. En utfordring var at den brukergruppen som dro nytte av botilbudet ikke var en særlig stor sett opp mot majoriteten av de som brukte Pro Sentret på dette tidspunktet og at arbeidet krevde mer ressurser enn det som var avsatt til bokollektivet.⁵⁶ Optimismen rundt den nye målgruppen av metadonbrukere fikk seg tidlig et slag for baugen. Man erfarte raskt at et langt liv i rus ikke med substituttbehandling alene endret kvinnenenes atferd og livssituasjon. Sidemisbruk var

ikke uvanlig og ofte så ble dette så stort at det skapte store problemer for kvinnene selv og de øvrige beboerne. I den nevnte kartleggingen konkluderes det med at dersom Pro Sentret skulle orientere seg ytterligere mot den målgruppen var det nødvendig med flere ressurser og større fleksibilitet på tilgjengelighet og tilstedeværelse i bokollektivet.⁵⁷ Samtidig bygget Oslo kommune opp egne botilbud for å møte denne målgruppens økende behov for bolig og oppfølging og det ble derfor stilt spørsmål ved om «Pro Sentrets kollektiv egentlig har noen fremtid».⁵⁸

Etter stadig omprioritering av ressurser til andre oppgaver gjennom hele 90-tallet, samt endringer i Pro Sentrets målgruppe generelt ble det høsten 2000 besluttet å legge fram et notat for Bydel gamle Oslo med forslag om å legge ned botilbudet. Pro Sentrets opprinnelse, Akutthjemmet og gjennomgangseilighetene, ble ikke med inn i det nye årtusen. I løpet av året blir kollektivet faset ut og var ikke lenger en del av Pro Sentrets tilbud fra 2001. En æra var over, men nye oppgaver stod i kø.

Migrasjonsrelatert prostitusjon og menneskehandel

Prostitusjonsmarkedet er kontinuerlig i bevegelse. Utviklingen på de ulike arenaene endrer seg hurtig både med hensyn til hvor arenaene er, hvilke aktører som til enhver tid er til stede og hvordan det organiseres. Den kanskje mest markante endringen de siste 40 årene kan beskrives som en dreining fra lokalt og stedbundet sexsalg til global og mobil prostitusjon, en endring som skjer sammenfallende med endringer i migrasjonen til og i Europa. I følge Migration Data Portal⁵⁹ har ikke andelen kvinner som migrerer endret seg vesentlig de siste 60 årene. Imidlertid er det flere kvinner som migrerer selvstendig for arbeid, utdanning og som overhoder for husholdninger. I 2020 utgjorde kvinner litt mindre enn halvparten av alle internasjonale migranter på verdensbasis, mens de i Europa utgjorde litt mer enn halvparten.⁶⁰ Slutten på den kalde krigen og EU-utvidelsen østover i henholdsvis 2004 og 2007 fikk umiddelbart synlige konsekvenser for prostitusjonsmarkedet i Norge og følgelig for de markante endringene i Pro Sentrets brukergruppe.

I 2001 var 19 % av Pro Sentrets brukere av utenlandsk opprinnelse.⁶¹ I denne sammenheng betyr utenlandsk at du er født i eller utenfor Norge av to utenlandske foreldre. Følgelig vil noen være bosatt i Norge, andre oppholder seg i landet midlertidig og noen også ulovlig. I 2006 var antallet utenlandske brukere steget til 73 %. En radikal økning. I de påfølgende årene fortsatte andelen utenlandske personer i Pro Sentrets portefølje å øke, men på langt nær så mye. I 2010 var den økt til 79 %.⁶²

Fram til 2003 kom de utenlandske personene i hovedsak fra Øst-Europa, Latin-Amerika og Sørøst-Asia, hvor førstnevnte gruppe var størst. Det var dobbelt så mange personer fra denne regionen som fra de to andre. De utgjorde imidlertid ikke en homogen gruppe, men kom fra 14 ulike nasjoner. Dette i sterk kontrast til personer fra Sørøst-Asia som i hovedsak var fra Thailand, mens det var personer fra Den Dominikanske Republikk som dominerte fra Latin-Amerika.⁶³ I 2004 skjedde det imidlertid en ny drastisk endring i sammensetningen i det norske prostitusjonsmarkedet. Nigerianske kvinner gjorde sitt inntog. I 2003 registrerte Pro Sentret

8 brukere fra Nigeria, et antall som steg til 123 i 2004. I 2006 var antallet personer fra Nigeria økt til 390 og i 2008 hadde Pro Sentret 638 brukere som oppga å være av nigeriansk opprinnelse. Nigerianske personer utgjorde nå 40 % av alle Pro Sentrets brukere. I årene 2003 til 2008 var det også en jevn tilstrømming av personer fra Romania og Bulgaria. Majoriteten av disse var personer med rom-bakgrunn og i likhet med nigerianske kvinner hadde de i hovedsak gata som sin arena.

Når nye grupper dukker opp i prostitusjonen er det gjerne noen andre som forsvinner. I løpet av de første ti årene på 2000-tallet erfarte Pro Sentret en jevn nedgang av norske brukere. Antallet norske kvinner ble redusert fra 686 i 2001 til 202 i 2010, en nedgang på 70 %.⁶⁴ Det var i hovedsak fra gateprostitusjonen de norske kvinnene forsvant og det var sammensatte grunner til den kraftige reduksjonen i antallet norske brukere på Pro Sentret. Blant annet ble legemiddelassistert rehabilitering allment tilgjengelig i Norge rundt årtusenskiftet, noe som reduserte behovet for rusmidler og følgelig også prostitusjonshyppigheten til de som ble innlemmet i denne ordningen. Det er imidlertid ikke til å stikke under en stol at de norske kvinnene tapte konkurransen med sine utenlandske medsøstre i gateprostitusjonen. Dermed forsvant mange også fra Pro Sentrets blick og portefølje. I Pro Sentrets rapport om rusfeltets håndtering av salg og bytte av sex i rusmiljøene bekrefter en informant denne opplevelsen og uttaler at: «Da kom alle de utenlandske kvinnene som danket oss ut både på Strøket og på Pro Sentret».⁶⁵

I samme perioden så vi en annen gruppe forsvinne helt. I 2003 hadde Pro Sentret 101 brukere fra Den Dominikanske Republikk, mens det i 2010 kun var 7 personer herfra som brukte Pro Sentrets tjenester. Majoriteten av disse kvinnene hadde opphold i et søreuropeisk land og kom til Norge i kortere perioder for å selge seksuelle tjenester på gata.⁶⁶ Når de nigerianske kvinnene for alvor gjorde sitt inntog i 2004/2005 sluttet de dominikanske kvinnene å komme til Norge, noe som med all tydelighet viser hvordan vårt hjemlige prostitusjonsmarked påvirkes av forhold utenfor Norge og til enhver tid rådende migrasjonsstrømmer.

I slutten av år 2000 signerte norske myndigheter FNs konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet og i 2003 ratifiserte de konvensjonen med tilhørende protokoller, blant annet FNs protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn, kjent som Palermoprotokollen. I 2003 trådte straffebudet mot menneskehandel i kraft og den første norske handlingsplanen mot handel med kvinner og barn ble lansert. I forordet slår daværende justisminister Odd Einar Dørum fast:

Handel med mennesker er en alvorlig form for kriminalitet som innebærer grove krenkelser av menneskerettighetene. [...] Handlingsplanen fremmer tiltak for å forebygge, avdekke og straffeforfølge forbrytelser knyttet til handel med kvinner og barn, samt å beskytte og yte bistand til dem som har vært ofre for slik kriminalitet. De folkerettslige forpliktelsene og menneskerettighetene legges til grunn for gjennomføring av tiltakene.⁶⁷

Inn i det nye årtusen var det nettopp tilstrømningen av utenlandske personer til det norske prostitusjonsmarkedet og fokuset på utnytting og menneskehandel som la sterke føringer for majoriteten av det sosiale arbeidet på Pro Sentret.

Kulturformidling

Som beskrevet over bød den raske økningen av utenlandske personer i prostitusjon i Norge på en rekke nye utfordringer både i miljøarbeidet, det oppsøkende arbeidet og når det gjaldt å yte helse- og sosialfaglige tjenester til de ulike gruppene. Selv om utenlandske personer i prostitusjon ikke var noe nytt, fikk omfanget av kulturforskjeller og språkutfordringer en ny dimensjon utover 2000-tallet. På dette tidspunktet hadde Pro Sentret allerede i flere år vært medlem av EU-nettverket TAMPEP (Transnational AIDS/STD Prevention among Migrant Prostitutes in Europe)⁶⁸, hvor flere medlemsland brukte kulturformidling som en integrert metode i det helse- og sosialfaglige arbeidet rettet mot utenlandske personer i prostitusjon. I 2001 ga TAMPEP ut en manual for kulturformidling⁶⁹ og denne ble sentral for Pro Sentrets egen utvikling av metoden.

En kulturformidler er en person som har samme kulturelle bakgrunn som målgruppen og snakker deres språk. Samtidig kjenner personen til de kulturelle sammenhengene i vertslandet og snakker vertslandets språk. Vedkommende har kjennskap til de tradisjoner, koder og normer som målgruppen refererer til og handler ut fra og kjenner til tilsvarende i vertslandet. Kulturformidlerens bidrag var å formidle og forklare kultursensitive budskap mellom de utenlandske personene i prostitusjon og helse- og sosialarbeidere på Pro Sentret. Personen skulle se kulturbetingede brytningspunkter og problemfelter og bidra til tverrkulturelle løsningsforslag. Målet var å øke kontakten med de utenlandske personene i prostitusjon og bidra til at de fikk et likeverdig og godt tjenestetilbud på Pro Sentret. Kulturformidlerens oppgave var å bygge bro mellom helse- og sosialarbeiderne på Pro Sentret og de utenlandske sexselgerne og å fungere som rådgiver og støtteperson for begge for å skape økt forståelse og forebygge misforståelser dem imellom. Kulturformidlerne deltok i Pro Sentrets oppsøkende virksomhet, både på innemarkedet og i gateprostitusjon, i miljøarbeidet i varmistua og samarbeidet med helse- og sosialarbeidere i konkrete enkeltsaker. Det teoretiske utgangspunktet var at de skulle ha en nøytral, autonom og definert posisjon, men det viste seg raskt at det var vanskelig å se klare skiller mellom rollene. Kulturformidlerne fikk ofte tillit og det var dem de utenlandske personene henvendte seg til dersom de hadde erfaringer de ønsket å dele. I praksis drev kulturformidlerne også sosialt arbeid.⁷⁰

I løpet av disse årene hadde Pro Sentret, til ulike tider, ansatt kulturformidlere fra Albania, Den Dominikanske Republik, Nigeria, Romania, Russland og Thailand, noe som gjenspeilte hovedgruppene av utenlandske personer i prostitusjon gjennom det første tiåret av 2000-tallet. Det er utvilsomt at kulturformidlerne fungerte som døråpnere for Pro Sentret og bidro sterkt til at sentret var i stand til å etablere så god kontakt med ulike miljøer innenfor det utenlandske prostitusjonsmarkedet.

Sosialt arbeid med enkeltpersoner

I strategisk plan inn mot år 2000 var individuelt poliklinisk arbeid vurdert til fortsatt å være bærebjelken i det sosiale arbeidet med enkeltpersoner. Det meste av endrings- og rehabiliteringsarbeidet foregikk i relasjonen mellom bruker og sosialarbeider.⁷¹ Planen ble utarbeidet i 1995. På det tidspunktet kunne man ikke overskue de enorme endringene i prostitusjonsmarkedet som kom ved årtusenskiftet, hvor utenlandske personer i prostitusjon etter hvert kom til å bli den dominerende brukergruppen på Pro Sentret. Dette fikk store konsekvenser for det sosiale arbeidet. I Pro Sentrets årsrapport for 2001 slås det fast at:

Pro Sentrets tilnærming til problemet med utenlandsk prostitusjon i Norge, bygger på et menneskerettighetsperspektiv. For oss betyr det at vi går inn for å støtte kvinnene hvis de utsettes for tvang, vold eller overgrep være seg av norske eller utenlandske halliker. I tillegg vil vi følge nøye med på hvordan de blir møtt av norske myndigheter og særlig politiet. [...] Kvinnene må ikke ses på som et middel til å nå hallikene, men mennesker som har egen verdi og egne rettigheter.⁷²

Tilstrømmingen av utenlandske personer i prostitusjon ved årtusenskiftet bidro til at Pro Sentret hadde behov for å styrke egen innsats på dette området. I 2003 ble det derfor opprettet en egen seksjon for utenlandsk prostitusjon. Seksjonens oppgave var å monitorere og dokumentere utviklingen innenfor denne delen av prostitusjonsmarkedet, samt tilrettelegge, koordinere og videreutvikle innsatsen overfor utenlandske kvinner i prostitusjon gjennom å etablere kontakt med målgruppen, få innsikt i deres livssituasjon og eventuelle hjelpebehov og forsøke å imøtekomme disse.⁷³ Det individuelle sosialarbeidet på Pro Sentret de neste årene preges av at stadig flere personer identifiseres som mulige ofre for menneskehandel.

I en rapport fra 2006 om utenlandske kvinner i prostitusjon slås det fast at majoriteten av de utenlandske kvinnene er organisert til Norge, men at majoriteten av dem ikke oppfatter seg selv som et offer for menneskehandel. Noen var helt klart utsatt for menneskehandel, andre hadde en tradisjonell hallik, andre en mer utradisjonell hallik, og noen reiste på egen hånd. På tross av ulikhetene både med tanke på opprinnelse, bakgrunn, vei inn i prostitusjon, forståelse av egen livssituasjon, tanker om veien ut av prostitusjonen og forhold til en eventuell tredjepart, erfarte Pro Sentret at de utenlandske kvinnene hadde et omfattende hjelpe- og bistandsbehov på en rekke forskjellige områder.⁷⁴ I 2008 jobbet Pro Sentret med 100 personer som hadde vært utsatt for menneskehandel, hvorav 64 var nye det året. Mot slutten av tiåret sank antallet til 77, hvorav 20 var nye. Det er følgelig rimelig å slå fast at det individuelle sosialfaglige oppfølgingsarbeidet det første tiåret av 2000-tallet i stor grad bestod i å yte bistand til denne gruppen.⁷⁵

Det sosialfaglige arbeidet overfor denne gruppen var mangslungen og lagt opp for å møte den enkeltes behov. For noen var situasjonen så akutt at de umiddelbart fortalte sin historie, men for majoriteten var henvendelsen i første omgang knyttet til spørsmål rundt helse, arbeid og bolig. Senere, når tillit var etablert, kom det fram at situasjonen var mer sammensatt enn

det først var gitt uttrykk for. Hva slags ønsker og behov kvinnene hadde varierte sterkt. Det samme gjorde den enkeltes oppholdsstatus og dermed også den enkeltes rett til bistand og beskyttelse. I hovedsak bestod arbeidet med ofre for menneskehandel i sosialfaglig oppfølging før, under og etter et eventuelt brudd med bakpersoner og prostitusjonsmiljøet, gjerne i tett samarbeid med flere ulike instanser. I tillegg fikk de som ønsket det oppfølging av Pro Sentrets helsetjeneste samt tilbud om ulike arbeidsmarkeds- og kvalifiseringstiltak der det var naturlig.⁷⁶

Selv om det første tiåret av 2000-tallet var sterkt preget av migrasjonsrelatert prostitusjon, handlet ikke alt om menneskehandel. Det var jo også brukere på Pro Sentret med migrasjonsbakgrunn som ikke var offer for menneskehandel, eller ønsket å ta imot bistand som det, samt norske brukere. Felles var at alle hadde sammensatte og komplekse livssituasjoner og et varierende bistandsbehov. Målsettingen for det individuelle oppfølgingsarbeidet var fortsatt å gi et relevant sosialfaglig oppfølgings- og rehabiliteringstilbud til målgruppen, motivere til endring, personlige vekst og å finne alternativer til prostitusjon dersom det var ønskelig.⁷⁷ Pro Sentrets grunnleggende prinsipp om at det er den enkelte som selv definerer sine behov og ønske om bistand, lå fortsatt fast og bistandsbehovet var mangfoldig. De mest vanlige områdene det ble arbeidet opp mot i tillegg til menneskehandel var økonomi, ulike juridiske spørsmål, seksualitet og overgrepssproblematikk, rusmestring og behandling, psykisk uhelse, boligspørsmål, familie og relasjonsproblematikk, samt prostitusjon og det å finne alternativer til inntjening.⁷⁸

Oppsøkende arbeid i gateprostitusjon

Oppsøkende arbeid i gateprostitusjon ble raskt en sentral del av Pro Sentrets sosiale arbeid etter opprettelsen i 1983 og var det fortsatt ved årtusenskiftet. Når det gjelder gateprostitusjonen i Oslo, må det første tiåret av 2000-tallet deles opp i to ulike tidsepoker, før og etter innføringen av sexkjøpsloven 1. januar 2009.

I 2001 slår Pro Sentret fast at opp mot 80 % av personene som solgte sex på gata var storforbrukere av rusmidler, særlig heroin og medikamenter. I tillegg hadde de fleste store sosiale- og helsemessige problemer og stort behov for ulike tjenester fra det offentlige.⁷⁹ Målsettingen for det oppsøkende arbeidet på denne arenaen var å opprette og opprettholde kontakt med personene i gateprostitusjon, tilby råd og veiledning samt forsøke å kartlegge og holde oversikt over denne arenaen for sexsalg. I tillegg var det et mål å ha et ekstra fokus på utenlandske personer og unge under 25 år.⁸⁰ Når målet med det oppsøkende arbeidet var å kartlegge markedet har metoden vært å innta en observerende og nøytral rolle. Utover det hadde Pro Sentret en svært proaktiv væremåte i sitt oppsøkende arbeid og tok kontakt med alle de møtte, informerte om Pro Sentret, ga råd og veiledning og delte ut kondomer og glidekrem.⁸¹ Å være proaktiv innebar imidlertid ikke å være påtregende. Det var viktig å respektere kvinnenens «arbeidsplass» og avbryte kontakten dersom den ikke var ønsket. I 2001 møtte Pro Sentret 317 personer i sitt oppsøkende arbeid på gata, hvorav 58 var utenlandske i hovedsak fra Øst-Europa.⁸²

Som beskrevet tidligere skjer ting nå svært raskt og det norske prostitusjonsmarkedet gjennomgår en stor omveltning med en kraftig økning av utenlandske personer i prostitusjon på kort tid. I årsrapporten for 2005 slås det fast at gateprostitusjonen da var helt dominert av utenlandske kvinner i hovedsak fra Nigeria og Øst-Europa.⁸³ Det presset fram diskusjoner både om mål og metode i det oppsøkende arbeidet for å imøtekomme de endringene man så i prostitusjonen. Det var nødvendig å tenke nytt. Som nevnt ble kulturformidling tatt i bruk som metode og tidspunktet for det oppsøkende arbeidet ble utvidet til også å inkludere nattarbeid. Det resulterte i at man påtraff vesentlig flere kvinner, også nye og ukjente personer, og observerte sexsalg på steder det vanligvis ikke foregikk prostitusjon.⁸⁴

I 2008 traff Pro Sentret 1230 ulike personer i gateprostitusjonen, som fortsatt var dominert av utenlandske personer. Den høsten besluttet Pro Sentret å iverksette et eget oppsøkende arbeid overfor norske kvinner spesielt, nettopp fordi de over tid hadde påtruffet færre og færre i gateprostitusjon. Gjennom dette arbeidet erfarte feltarbeiderne at de norske kvinnene jobbet på andre tider av døgnet og på andre steder på strøket enn de utenlandske. Majoriteten hadde sammensatte utfordringer knyttet til rusbruk og var kvinner Pro Sentret kjente til fra før. Men de etablerte også kontakt med en gruppe unge kvinner i begynnelsen av 20-årene med sammensatt problematikk, som ikke var kjent fra tidligere. Noe som igjen viste at når endringer skjer så må tjenestetilbudene også endre seg for å fange opp det som skjer og ikke bare fortsette i samme spor som tidligere.

I januar 2009 trådte sexkjøpsloven i kraft og det ble et markant taktskifte i gateprostitusjonen. Over natten ble antallet personer som solgte sex på gata betydelig redusert. Det gikk fra et gjennomsnitt på 62 personer per kveld i desember 2008 til 2 i januar 2009.⁸⁵ Samtidig ble det rapportert om at politiet bortviste kvinnene fra gatene for 24 timer med henvisning til politivedtektenes bestemmelser om forstyrrelse av alminnelig ro og orden eller ferdsel, eller for at de oppfordret til en kriminell handling ved å stå på gata.⁸⁶ Utover året tok det seg noe opp og det var fortsatt de utenlandske kvinnene som dominerte, men gateprostitusjonen ble aldri den samme igjen etter at sexkjøpsloven ble innført.

Oppsøkende arbeid på innemarkedet

I årsrapporten for 1999 slår Pro Sentret fast at: «Selv om vi korrekt har innrettet størsteparten av arbeidet mot gateprostitusjonen, vil vi i årene framover bruke mer av kreftene på den skjulte innendørsprostitusjonen. Her er mye arbeid ugjort».⁸⁷

Som et ledd i dette arbeidet startet Pro Sentret et helseprosjekt rettet mot innemarkedet i Oslo høsten 2000. Prosjektet var et helsetilbud i vid forstand. Gjennom å gi råd og veiledning om smittevern, seksuell risikoferd og sikker sex, samt informasjon om sosiale, økonomiske og juridiske rettigheter, ønsket Pro Sentret å bidra til at personer som solgte sex på innemarkedet fikk økt livskvalitet. Videre var prosjektet en metodisk tilnærming for å få innsyn i og kunnskap om innendørsmarkedet for vurdering av videre samfunnsmessige tiltak.⁸⁸ I tillegg til å annonsere i aktuelle tidsskrifter var oppsøkende arbeid på ulike arenaer en viktig metode i prosjektet. Det ble drevet oppsøkende arbeid ved fast tilstedeværelse i enkelte tidsskrifters

lokaler. Slik kom man i kontakt med et mangfold av personer som kom innom for å sette inn annonser for sexsalg. Man delte ut kondomer og glidemiddel samt informasjonsmateriale på ulike språk og etablerte kontakt med personer, som ved behov, tok kontakt med Pro Sentret for juridisk, helse- eller sosialfaglig bistand.⁸⁹ Det ble også regelmessig ringt på annonser i aktuelle magasiner for å etablere kontakt med annonsører og massasjeinstitutt som man senere besøkte fysisk. En kveld i uken ble leiligheter og massasjeinstitutter, som man hadde avtale med besøkt. Både spansk og thailandsk kulturformidler bidro til å gjøre arbeidet inn mot det disse miljøene lettere. Både i leilighetene og på massasjeinstituttene var det ofte flere til stede samtidig, noe som gjorde det nødvendig å være særlig forsiktig med å adressere vanskelige og sensitive tema. I de tilfellene ble det oppfordret til å lage en avtale med sosialkonsulent på kontoret. I tillegg til helserelaterte forhold, testing for seksuelt overførbare infeksjoner og administrering av vaksiner for hepatitt A og B, ble det i dette arbeidet tatt opp ulike temaer av betydning for den enkelte som kondom og kondombrist, prevensjon, økonomi, jobb og utdanning, bolig, barn og familie, seksualitet, rus og psykiatri, vold, planer framover etc.⁹⁰ Det var store variasjoner i miljø, nasjonalitet og antall personer som til enhver tid var til stede i lokalet. Enkelte steder hadde et miljø sammensatt av personer fra ulike land, mens det andre steder var kun personer fra Thailand eller nordiske land. Videre var det slik at enkelte jobbet alene fra leilighet, mens et institutt kunne ha opptil 30 personer i turnus.⁹¹

Mot slutten av tiåret var det mye uro på innemarkedet. I 2007 etablerte politiet i Oslo «Operasjon Husløs» hvor hovedmålet etter sigende var å avdekke hallikvirksomhet og menneskehandel og gjøre Norge til et mindre attraktivt sted for bakmenn. For å komme i kontakt med personer som solgte sex ringte politiet på annonser og utga seg for å være kunder.⁹² Det var stor medial oppmerksomhet rundt sexsalg fra leiligheter. Naboer og utleiery reagerte og politiet kontaktet utleiery og «truet» med anmeldelse for brudd på hallikbestemmelsen dersom leieforholdet ikke opphørte. På instituttene ble arbeidstillatelser sjekket og at stedet ble driftet forskriftsmessig. Konsekvensen for mange ble tap av leilighet og tilhørende depositum, og tap av arbeidsplass ved at institutter ble lagt ned, med økt mobilitet og stadige flyttinger som resultat. I tillegg til å skape utfordringer for det oppsøkende arbeidet var det også betraktelig flere som hadde behov for råd og veiledning samt bistand for å imøtekomme konsekvensene av politiets aksjoner.⁹³

Varmestua

Målsettingen for varmetua var å være et lavterskeltbud til alle kvinner i prostitusjon, med fokus på brukermedvirkning, miljøarbeid og motivere den enkelte til endring. Varmestua var på dette tidspunktet forbeholdt personer med kvinnelig kjønnsuttrykk. På starten av 2000-tallet var målgruppa i hovedsak kvinner som levde marginalt med omfattende rusproblematikk, ofte i kombinasjon med ulike psykiske problemer. Varmestua skulle være et fristed fra gata hvor kvinnene kunne dele erfaringer de ikke snakket om andre steder. Omsorg og motivasjon stod sentralt i arbeidet. Det var like fullt forventet at kvinnene som brukte varmetua tok aktivt del i å skape et godt miljø for alle og forholdt seg til de reglene som var satt. Personalet i varmetua bistod den enkelte med de måtte ha av akutte behov som mat og klær, kontakt med øvrig hjelpeapparat, midlertidig overnatting etc.⁹⁴ En hadde også sterkt fokus på

brukermedvirkning og forsøkte i den grad det var mulig å involvere brukere i den daglige driften av varmestua, samt avholde jevnlige brukermøter hvor aktuelle saker og viktige temaer ble diskutert. Det ble jobbet aktivt for å utvikle tilbudet i tråd med kvinnenes behov og på deres premisser.⁹⁵

Etter hvert som utenlandske personer ble en stadig større del av det norske prostitusjonsmarkedet, var det naturlig nok også flere utenlandske kvinner som ønsket å benytte seg av tilbudet i varmestua. I 2001 var det 408 kvinner som benyttet seg av dette tilbudet, så godt som kun norske. I 2005 var antallet brukere steget til 699 hvorav 296 var norske, i 2008 var det 834 unike personer som benyttet seg av varmestuas tilbud og av disse var 194 norske. De store endringene mot slutten av tiåret førte til en del gnisninger mellom norske og utenlandske kvinner med påfølgende utfordringer for miljøarbeidet i varmestua. Til tider følte de norske kvinnene seg både fortrenget og tilsidesatt og opplevde nok tap av både posisjon og status, til tross for at de utgjorde en mer stabil brukergruppe og brukte varmestua mer enn de utenlandske.⁹⁶ De utenlandske kvinnene på sin side hadde liten forståelse for de norske kvinnenes situasjon, og da særlig de rusavhengiges situasjon, som de hadde lite kjennskap til. Etter hvert stabiliserte forholdet mellom de norske og utenlandske kvinnene seg og de kunne side om side bruke tilbudet i varmestua.

I tillegg til sosialt samvær, omsorg, råd og veiledning og motivasjonsarbeid ble varmestua også hyppig brukt som en arena for informasjon og påvirkning. Aktuelle aktører i andre deler av hjelpeapparatet ble invitert inn for å informere om sine tilbud, samtidig som kvinnene kunne formidle sine erfaringer og behov. Også politikere ble invitert, gjerne i forbindelse med lokalvalg eller store politiske beslutninger som berørte prostitusjonsfeltet slik at kvinnene kunne adressere sine utfordringer direkte til de som skulle utforme politikk på prostitusjonsfeltet.⁹⁷

Avslutning

Pro Sentrets sosialfaglige reise gjennom 40 år⁹⁸ er også en reise i læring og endring. Direkte kontakt med personer i prostitusjon og stadig økende forståelse, innsikt og kunnskap om fenomenet generelt og den enkeltes unike livssituasjon spesielt, har stadig bidratt til å rokke ved etablerte sannheter og tvunget fram nye syn på hvordan både prostitusjon som samfunnsfenomen og menneskene i den skal forstås. For på best mulig måte møte behovene til de som til enhver tid befant seg i prostitusjon, var det nødvendig å innrette tjenestetilbudet i tråd med ny innsikt. Mye og mangt har derfor blitt gjort på Pro Sentret gjennom disse fire tiårene, men alltid med selvbestemmelse, brukermedvirkning, forebygging og skadereduksjon som styrende prinsipper. Pro Sentrets visjon er i dag et samfunn hvor personer som selger sex er sosialt inkludert og hvor ingen opplever prostitusjon som eneste alternativ. Vi har et rettighetsperspektiv i alt vi gjør og ønsker å styrke individets autonomi og selvbestemmelse. Prostitusjon er ikke en egenskap, men en handling og vi anerkjenner den enkeltes rett til å velge og respekterer hens valg.

Det sosialfaglige arbeidet på Pro Sentret i dag

Eva Annette Hexeberg Hammerstad & Kim Iria Muri Råme

I dette kapitelet skal vi gi ett innblikk i det sosialfaglige arbeidet som gjøres i dag. Det er mye som har skjedd og mange ting vi har prøvd ut og lært av som har bidratt til å utvikle hvordan vi arbeider. Det er alt fra hvordan vi driver oppsøkende arbeid, hvilke arenaer vi driver oppsøkende arbeid på, hvordan gate- og innendørsprostitusjon påvirker arbeidet vårt, hvordan behovene til våre brukere har endret seg ut ifra hva som skjer i verden, sammensetningen av brukergruppa, bruken av stua og driften av den, oppfølging og mye mer. Som sosialkonsulent på Pro Sentret er det derfor stor variasjon i arbeidsoppgaver. Å få med seg alt er ikke mulig, men vi skal oppsummere etter beste evne og noen temaer og hendelser vil bli sett nærmere på.

Historisk sett har prostitusjonsmarkedet vist seg å være veldig tilpasningsdyktig, og det påvirkes av både åpenbare og mindre åpenbare samfunnsendringer.⁹⁹ Slike samfunnsendringer gjør at vi er nødt til å tenke annerledes på hvordan vi skal utøve det sosialfaglige arbeidet. Som sosialkonsulent må du være tilpasningsdyktig og fleksibel, da markedet og brukergruppen er i stadig forandring. Majoriteten av våre brukere er migranter, mange er omreisende, og det er stadig utskiftning av hvem som kommer til oss. Noen er her i kortere perioder, andre lengre og noen bruker oss fast over tid.

Dette kapitelet er delt inn i tre hoveddeler: miljøarbeid, sosialfaglig oppfølging og oppsøkende arbeid. Vi skal se nærmere på hvordan disse forskjellige delene av arbeidet vårt utføres og sammen utgjør det sosialfaglige tilbudet på Pro Sentret.

Miljøarbeid

Stua, som kan beskrives som en slags café eller varmestue, er der mesteparten av miljøarbeidet vårt blir utført. Det skal være et sted hvor man kan komme og slappe av. Miljøarbeid er en måte å drive sosialfaglig arbeid på i en mer uformell setting. En av de kanskje viktigste oppgavene våre når det kommer til miljøarbeidet er å skape et trygt rom for de som bruker oss, et fristed hvor våre brukere kan komme og være seg selv, uten å bli med møtt med de fordommene og stigma som ofte følger brukergruppen. I dette miljøarbeidet inngår blant annet å arrangere aktiviteter, servere mat, strikkeprosjekter, filmkvelder, bingo og å snakke sammen over en kopp kaffe. Det er en mulighet for brukerne våre til å møte ansatte i en uformell setting og for oss å bli kjent med brukerne våre på en annen måte enn det vi gjør i en-til-en samtaler inne på et kontor. Hvordan stua har blitt drevet, hvilke tilbud som har vært

i stua og hvem som har hatt tilgang til stua har variert og forandret seg med årene. I 2017 åpnet vi for eksempel stua for alle kjønn. Frem til det hadde stua vært forbeholdt personer med kvinnelig kjønnsidentitet.¹⁰⁰

De siste tiårene har den sosialfaglige hjelpen og arbeidet vårt vært preget av at majoriteten av våre brukere er migranter fra forskjellige deler av verden. I mange år var den største brukergruppen personer fra Nigeria. I dag ser vi at det er stor økning av spansktalende brukere. Flere av våre brukere har opphold i Spania, men statsborgerskap andre steder i verden. Brukere fra Romania og Bulgaria utgjør fortsatt en stor andel av de som bruker oss. I 2022 utgjorde brukere som er migranter og tilreisende uten norsk statsborgerskap 75 %, med tilhørighet i 44 forskjellige land. En ting som er viktig å påpeke er at nasjonalitet ikke er det samme som opprinnelsesland. Dette gjelder særlig for personer som er oppført som spanske i våre systemer. Vi erfarer at det er mange migranter fra Sør-Amerika som har fast opphold i Spania.¹⁰¹ I 2009 opplevde vi en økning i brukere med thailandsk opprinnelse som fikk oppfølging. Selv om de fleste hadde oppholdstillatelse eller statsborgerskap i Norge opplevde vi at flere ikke var klar over hvilke rettigheter de hadde og mye av oppfølgingsarbeidet vårt med denne gruppen gikk derfor med til å informere om rettigheter og kontakte hjelpeapparatet.¹⁰²

I perioder har vi bistått mye med å søke om refleksjonsperiode¹⁰³ eller andre typer oppholdstillatelser. Det har vært mange spørsmål fra brukere knyttet til det norske arbeidsmarkedet og hjelp til å skrive søknader og cv. Vi har hatt flere brukere opp igjennom som har vært utsatt for menneskehandel. Det blir fortsatt avdekket menneskehandelsaker, men ikke like hyppig som tidligere. Ofte når det kommer til menneskehandel så er det ikke dette brukerne oppsøker oss for, men det er informasjon som kommer frem etter hvert som de er blitt trygge på oss. I mange tilfeller er de ikke klar over at de er eller har vært utsatt for menneskehandel. I de sakene hvor de ønsker bistand fra oss knyttet til dette samarbeider vi tett med ROSA.¹⁰⁴

En utfordring med miljøarbeidet er at det er mange hensyn som må tas samtidig. I motsetning til når vi gjennomfører samtaler på et kontor vil samtalene i stua påvirke både de som aktivt deltar i samtalen og alle som kan høre den. Her er det viktig å balansere mellom når vi utelukkende skal romme de temaene brukerne løfter og når vi skal begrense eller snu samtalen over til noe annet. Det kan for eksempel være når en person har behov for å snakke om noe hen har opplevd eller gjort, samtidig som det kan være triggende, stressende eller i verste fall retraumatiserende for en annen å høre på. Her vektet den ene personens behov for å dele erfaringer opp mot en annen persons behov for kunne å skjerme seg. I noen tilfeller vil vi derfor flytte samtalen inn på et kontor. Samtidig som vi ønsker at stua skal kunne romme både lette og tyngre temaer. Å dele erfaringer kan knytte brukere tettere sammen og skape en verdifull fellesskapsfølelse, samtidig som vi fortløpende gjør vurderinger ut ifra hvem som er til stede og hvor mange ører som passivt er nødt til å forholde seg til informasjonen.

Sosialfaglig oppfølging

Den sosialfaglige oppfølgingen tilpasses brukerens individuelle behov og ønske. Noen ønsker oppfølging over tid, andre ønsker det i korte perioder og andre foretrekker å bruke oss mer sporadisk. I det ene øyeblikket snakker vi med en bruker som befinner seg ulovlig i Norge og som ikke tør å anmelde kunden for vold i frykt for at hen skal bli utvist av politiet. I det neste øyeblikket snakker vi med noen som har rettigheter og medlemskap i norsk folketrygd og ønsker hjelp til å få på plass et hjelpeapparat rundt seg. Vi snakker med de som har flyktet gjennom Europa og fått asyl i Norge, og byttet seksuelle tjenester på veien hit. Vi snakker med han som må selge sex for å forsørge familien i hjemlandet. Vi snakker med hun som går til psykolog, men ikke tør å fortelle hele historien i frykt for hvordan hun vil bli møtt. Vi snakker med de som har blitt møtt dårlig, og de som har blitt møtt bra. Vi snakker med de som har blitt utsatt for overgrep og opplever at sexsalg gir dem kontrollen tilbake. Vi snakker med de som opplever hvert sexsalg som et nytt overgrep. Vi møter de som ikke kan lese eller skrive, og de som har en doktorgrad. Vi møter de som lever et dobbeltliv og aldri har fortalt noen om erfaringene sine og de som er helt åpne om sine erfaringer. Vi snakker med henne, ham og hen, med unge og gamle. Vi arbeider sammen med enkeltindividet, og med respekt for deres valg i den livssituasjonen de befinner seg i. På Pro Sentret er det plass til alle og det er opp til hver enkelt å definere hvilken funksjon sexsalg har i deres liv.

Det er ingen maksgrense for hvor lenge en person kan få oppfølging og vi har flere brukere som har hatt jevnlig oppfølging over flere år. Den sosialfaglige oppfølgingen skjer på forskjellige flater og på ulike måter. Det kan være ved fysisk oppmøte, på telefon eller Whatsapp. Vi tilbyr også videosamtaler. Den sosialfaglige oppfølgingen kan bestå av praktisk bistand, hjelp til å kontakte andre instanser, støttesamtaler, følge til avhør eller til politiet for å levere en anmeldelse og informasjon om rettigheter.

En vanlig grunn til at personer ønsker oppfølging på telefon eller Whatsapp er at vedkommende er i andre deler av landet eller på vei til/fra Norge. Whatsapp har blitt et viktig arbeidsverktøy da flere av våre brukere reiser rundt i inn- og utland. Det er flere som tar kontakt med oss før de kommer til Norge og da ofte med spørsmål rundt lover og rettigheter her i Norge. Spesielt under pandemien var Whatsapp mye brukt og det er fortsatt et sentralt verktøy i vår kontakt med brukerne.

Mange av våre brukere snakker kun sitt eget morsmål. Vi ønsker å benytte tolk der det er behov for det, men dette har vist seg utfordrende i praksis. Nettopp fordi vi i høy grad baserer driften på å være et lavterskel dropintilbud hvor tolkebehovet oftest oppstår akutt. Vi er derfor avhengig av god språkkompetanse på huset og flere av våre ansatte snakker et tredjespråk. Språkkompetansen bidrar til at vi når ut til flere brukere og oppnår en annen form for kontakt. Dette merker vi for eksempel når vi arbeider oppsøkende på gata. Siden de vi møter da er på jobb har vi ofte kort tid til å oppnå tillitt og komme i posisjon til å få gitt den nødvendige informasjonen om rettigheter, hvem vi er og hvordan de kan komme i kontakt med oss.

Det er flere utfordringer vi som sosialfaglige ansatte støter på når vi skal hjelpe brukerne våre. Flere av våre brukere har ikke rettigheter i Norge. Da er det få eller ingen hjelpetiltak vi kan henvise til for helsehjelp, og heller ingen steder å henvise til for psykisk helsehjelp, noe vi opplever at flere av våre brukere etterspør. Når det kommer til økonomisk støtte kan vi ikke henvise til NAV, slik som vi kan gjøre i tilfeller hvor personen har rettigheter i Norge. Et eksempel på noe vi opplever som frustrerende er når vi bistår brukere som har blitt utsatt for vold og de ønsker å anmelde, og politiet er mer opptatt av hvor lenge en person har oppholdt seg i landet enn det personen har blitt utsatt for. Dette kan i mange tilfeller gjøre at personen likevel ikke ønsker å anmelde eller opplever å miste tillit til systemet. Ett annet eksempel er fra høsten 2015, hvor det ble det veldig tydelig for Pro Sentret hvordan politikk, som ikke har noe med prostitusjonsfeltet å gjøre, kan få store konsekvenser. Et stort antall flyktninger og migranter krysset Middelhavet for å reise inn i Europa og dette antallet økte kraftig frem mot 2015. Dette ble beskrevet som en krise på grunn av veksten i antallet personer som kom til Europa og Norge og fordi antallet omkomne var høyt.¹⁰⁵ Denne flyktningkrisen førte til forsterkede grensekontroller, hyppig ID-sjekk og intensivert utsendelser av personer uten lovlig opphold i Norge.¹⁰⁶ Vår bekymring var ikke at politiet og politiets utlendingsenhet (PU) utførte det arbeidet de er satt til å forvalte, men at bortvisningene ble prioritert foran plikten de har til å identifisere antatte ofre for menneskehandel eller personer som på annet vis befant seg i en utnyttelsessituasjon.¹⁰⁷ En av responsene på flyktningkrisen var nemlig en intensivert utsendelse av personer uten lovlig opphold¹⁰⁸. Politiets uro-strategier skapte mye usikkerhet og stress, spesielt i det nigerianske prostitusjonsmiljøet. Historier om hvordan våre brukere opplevde sine møter med politiet spredde seg raskt.¹⁰⁹ Særlig nigerianske kvinner i prostitusjon opplevde en økt interesse fra politi og politiets utlendingsenhet (PU), også i sammenhenger som ikke var knyttet til sexsalg. Dette ble opplevd diskriminerende av de nigerianske sexselgerne og mange valgte å forlate Norge ettersom de oppfattet dette som trakassering.¹¹⁰

Da pandemien kom og landet stengte ble vi nødt til å finne løsninger på hvordan vi best mulig kunne bistå våre brukere, utføre vårt arbeid og samtidig følge de nasjonale retningslinjene. Alle klientnære stillinger ble regnet som samfunnskritisk personell og skulle være fysisk til stede på Pro Sentret.¹¹¹ Vi stengte Pro Sentret for drop-in og alle som hadde timeavtaler ble nøye kartlagt i henhold til nasjonale retningslinjer. Der det var mulig, gjorde vi oppfølgingen og bistod over telefon. Nedlukkingen av samfunnet førte til at samarbeidet med andre tjenestetiltak innenfor helse- og omsorg var vanskelig og lite tilgjengelig.¹¹² Da mange av våre brukere erfarte at det øvrige hjelpeapparatet ble utilgjengelig når smittevernstiltakene ble iverksatt, valgte Pro Sentret å aktivt kontakte svært mange for å tilby regelmessige støttesamtaler over telefon. Dette var et tilbud som ble veldig godt mottatt og det var mange som benyttet seg av det. Det var følgelig et stort press på Pro Sentrets ansatte for å håndtere situasjoner og følge opp personer som til vanlig ville hatt et stort helse- og sosialfaglig apparat i ryggen.¹¹³

Oppsøkende arbeid

På mange sosialfaglige arbeidsplasser kan man ha en følelse av at man møter «alle slags mennesker». Vi vil likevel gjerne påberope oss og skryte av å ha en særdeles mangfoldig og variert brukergruppe. Det eneste våre brukere har til felles er at de har erfaring med å selge eller bytte seksuelle tjenester på et eller annet tidspunkt i livet. Utover det kan behovene og livssituasjonene være milevis fra hverandre. Det gjør det ekstra spennende og utfordrende å jobbe på Pro Sentret og både brukere og ansatte lærer mye av hverandre.

Nettopp det at målgruppa er så variert fører til at det oppsøkende arbeidet må gjøres på flere ulike måter. Hvordan vi kan komme i kontakt med brukergruppen vår endrer seg fortløpende og vi må hele tiden holde oss oppdatert på hvordan vi best kan nå ut. Dette gjør vi for eksempel ved å innhente informasjon fra nøkkelpersoner og spørre nye brukere når de kommer til oss om hvordan og hvor de får kunder. Samarbeid og informasjon fra brukerne våre er essensielt for å holde oss oppdatert.

Bare i løpet av de siste åtte årene har utendørsprostitusjonsmarkedet endret seg drastisk. Det er i dag en langt mindre gruppe enn det tradisjonelt sett har pleid å være. Hvor ofte, når og hvor vi går har variert opp gjennom årene og har som alt annet forandret seg i takt med endringene i miljøet og samfunnet. Vi har gjennom årene arbeidet oppsøkende både på dag, kveld og natt. Tidligere har vi også jobbet oppsøkende på massasjeinstitutter. I dag er det en sykepleier, som i samarbeid med Nadheim¹¹⁴, gjør denne delen av det oppsøkende arbeidet. De siste årene har det oppsøkende arbeidet på gata blitt nedjustert i hyppighet og per dags dato jobber vi hovedsakelig på natt på gata. Dette gjøres ikke lenger som en fast del av turnus, men vil skje periodevis gjennom året. Grunnen til at vi går om natta er for å møte flest mulig brukere når vi først er ute. Det er alltid to ansatte som går sammen og vi har med oss kondomer, glid og informasjonsmateriell. Målet er å informere om Pro Sentrets tjenester, komme i kontakt med nye brukere og til en viss grad skaffe oversikt over hvilke tendenser og endringer som skjer på prostitusjonsmarkedet.

Selv om prostitusjonsmarkedet for mange kan oppleves som mindre synlig i 2023 betyr det ikke at det er borte. I likhet med samfunnet for øvrig, ser vi at også sexsalgsmarkedet har beveget seg mer og mer over på internett, noe som har ført til at vi har prioritert å bli mer tilgjengelige og til stede på digitale flater. I løpet av de seneste årene har vi blant annet brukt chat, Instagram, Facebook, Snapchat, Twitter og produserer en egen podkast.

Når vi gjør oppsøkende arbeid på internett, jobber vi direkte opp mot annonsesider, men vi er også å finne på ulike datingsider og applikasjoner. Hvilke sider vi konsentrerer oss om og hvor vi er tilgjengelige varierer, og dette blir vurdert fortløpende ut fra hvordan markedet ser ut og forandrer seg. Hvilket innhold som formidles i meldingene vi sender varierer også. Til vanlig handler det hovedsakelig om tjenestetilbudet på Pro Sentret, men under pandemien ble for eksempel det oppsøkende arbeidet også brukt til å informere om hvilke retningslinjer og smittevernregler som var gjeldende i Norge.

Det kan være en utfordring å vite hvordan vi skal nå ut til flest mulig uten at meldingene oppfattes som spam eller reklame, og derfor ikke leses. Vi har lagt merke til at når vi masseutsender rene informasjonsmeldinger er det færre som responderer enn når vi har en mer personlig tone og tettere oppfølging av nye annonser. Sistnevnte krever mer tid og ressurser, men resulterer oftere i oppfølgingsspørsmål og en videre samtale. Det er viktig å understreke at selv om vi ikke får svar på alle meldingene vi sender ut betyr ikke det at meldingene ikke er lest og informasjonen forstått. Flere kommer innom oss etter å ha mottatt melding selv om de ikke svarte oss direkte der og da. Det er ikke uvanlig at det etter en runde med mange utsendte meldinger dukker opp flere nye brukere i dagene som følger. Vi har også erfart at når det skjer noe som gjør at de får behov for oss, for eksempel en voldsepisode eller et stressende møte med politiet, husker de meldingen vi sendte kanskje flere måneder tidligere og vet hvor de kan henvende seg.

Ved å drive oppsøkende arbeid på flere arenaer er ambisjonen å nå ut til så mange i brukergruppen vår som mulig. Det er ikke uvanlig at de som jobber på gata ikke annonserer på nett og omvendt. Hadde vi holdt oss til kun én arena hadde vi gått glipp av mange. Mange av behovene vi ser ligner likevel på hverandre, uavhengig av hvilken arena vi møter brukerne på.

Både sosiale medier og podkast brukes blant annet for å gjøre brukerne bedre kjent med oss ansatte, Pro Sentret og tilbudet vårt generelt. Terskelen for å ta kontakt med oss kan ofte være høy og det er derfor viktig for oss å være til stede der brukerne er, så terskelen blir så lav som mulig. Målet er ikke at alle som selger sex skal komme til oss, men at alle skal kjenne til tjenestene våre, vite at de kan kontakte oss ved behov og føler seg trygge på at de vil bli møtt på en god måte når de tar kontakt.

Tjenester i forandring, forandrende tjenester:

Ulike tilnærminger til helserettet arbeid til personer som selger seksuelle tjenester

Ellen Kristvik og May-Len Skilbrei

Det er ikke gitt at prostitusjon blir behandlet som et eget felt, møtt med egne virkemidler, inkludert lovgivning og helsetiltak. Det å behandle prostitusjon som noe for seg selv, som noe særskilt, er et valg. Prostitusjon har lenge blitt rammet av egne rettslige virkemidler, ved at det har eksistert lover spesielt rettet inn mot å forby eller regulere det å selge og kjøpe seksuelle tjenester og det å organisere andres prostitusjon. Det er delte meninger om hvorvidt det er riktig å særregulere prostitusjon, og dette er noe som har blitt diskutert med stor intensitet i flere tiår. Noe som har vært mindre kontroversielt, er det faktum at personer som selger seksuelle tjenester møtes av særlige sosiale og helserettede tiltak i Norge. I dette kapittelet beskriver vi hva dette innebærer i praksis, hvordan dette har endret seg over tid og hva begrunnelsene for dette har vært, samt at vi diskuterer hva det å behandle behovene til personer¹¹⁵ som selger seksuelle tjenester som særlige, kan ha for konsekvenser.

Bakgrunnen for kapittelet er vår felles forskning på utvikling over tid i helsetjenester rettet mot personer som selger seksuelle tjenester. Vi har besøkt sosiale tiltak i Oslo, Bergen og Trondheim og gjennomført intervjuer om framveksten av tjenestene og hvordan helserettet arbeidet er integrert i dette, samt gjennomført en studietur til Praed Street Clinic i London, som regnes som et tidlig og viktig helsetilbud for personer som selger seksuelle tjenester med skadereduksjon som tydelig prinsipp.

Prostitusjon som helseproblem: en mangfoldig historie

Prostitusjon har opp gjennom historien blitt regnet som et problem på ulike grunnlag. Den har vært et problem for samfunnsmorale som et brudd på religiøse påbud og som en trussel mot kjernefamilien som en form for utroskap (Rydström 2018). Disse perspektivene har vært viktige for hvilke tiltak myndigheter har igangsatt for å håndtere prostitusjon og partene i den. Prostitusjon har også vært forbundet med helsefeltet, både forstått som et fenomen som utgjør en helserisiko for samfunnet og personer utenfor prostitusjonen, og som en handling

som truer helsen til personer som selger sex. Begge forståelsene har bidratt til utforming av helsetiltak i møte med prostitusjon. Historien om dette har ofte handlet mer om å beskytte de av oss som ikke selger seksuelle tjenester fra sykdommer som kan spres via prostitusjon, som for eksempel syfilis, aids og covid-19.

Syfilis: Smitteregulering og tvangskontroll av offentlige fruentimmer

Albertine i politilegens venteværelse, Cristian Krohgs maleri fra 1887, er en sterk framstilling av den fornødelsen det innebar å bli vist inn i til politilegen for den helsesjekken som var obligatorisk for kvinner som livnærte seg av salg av seksuelle tjenester. Undersøkelsen var i all hovedsak fokusert på seksuelt overførte sykdommer. Resultatene ble oppført i den såkalte 'besøksboka' det var påbudt å bære med seg til enhver tid for kvinnene i en geskjeft som, foraktet som den var, var gjenstand for offentlig kontroll. Kunder ble slik gitt en sjanse til å sjekke kvaliteten på det de betalte for. Krohgs maleri illustrerer et helsetiltak rettet mot kvinner som tilbød seksuelle tjenester mot betaling. Men det underliggende og overordnede anliggendet var ikke helsen og velferden til disse kvinnene i seg selv.

På Albertines tid var pasientsentrerte helsetjenester sjelden vare, forbeholdt dem som hadde råd til det. Tiltakene rettet mot dem med mindre ressurser, var i stor grad rettet mot smittsomme sykdommer og andre helseplager som kunne utvikle seg til mulige trusler for de mer velstående. Etersom kunder kom fra alle sosiale samfunnslag, var dette definitivt tilfelle for kampen mot seksuelt overførte sykdommer blant kvinnene på Krohgs maleri.

Reguleringsordningen som Krohg beskrev i boken *Albertine*, oppstod i Paris og ble praktisert i mange europeiske storbyer gjennom store deler av 1800-tallet. Ordningen ble avvirket her hjemme i 1888 etter kritikk om at den krenket kvinner som solgte sex og at den var moralistisk. Ikke minst ble den seksuelle dobbeltmoralen som gav kvinner som solgte sex skylden for syfilisepidemien, kritisert.

Hiv/aids: fra risikogruppe til gruppe i risiko, og likepersonsarbeidere på grasrota

Nesten 100 år etter reguleringsregimet mot syfilis ble avvirket, skulle spørsmålet om hvem som var ansvarlig for smitte oppstå igjen. Denne gangen i forbindelse med hiv/aids. Personer som solgte seksuelle tjenester, i likhet med menn som har sex med menn og sprøytebrukende rusbrukere ble regnet først som 'risikogruppe', senere som 'gruppe i risiko' i norske myndigheters smittevernsarbeid. Helsedirektoratet utformet en plakatkampanje som skulle advare kunder i gateprostitusjonen i Oslo om at de kunne smittes av hiv om de kjøpte sex (Skilbrei 1998). Kvinner som solgte sex ble framstilt på stereotypiske måter som kilde til smitte til 'den ordinære befolkningen', på tilsvarende vis som under 1800-tallets reguleringsperiode, men behovet for å finne gode forebyggingsstrategier medførte også at myndighetene lette etter nye måter å kommunisere med gruppa på. For å styrke forutsetningene for smitteforebygging, ansatte Pro Sentret kvinner med egne prostitusjonserfaringer, og med utgangspunkt i denne 'selvhjelpsgruppen' startet to av kvinnene en egen organisasjon for personer som selger sex i Norge, PION (Frigstad 1992). Frykten for hiv/aidssmitte i prostitusjonsmiljøer var bakgrunnen for etableringen

av sexarbeiderorganisasjoner i flere land i samme periode. Dette ga et negativt fokus på prostitusjon som mulig kilde til smitte av et dødelig virus, noe som ble kritisert for å fortrenge rettighetsperspektivet (Ward og Day 2004). I ettertid kan vi si at dette var viktig for etableringen av en rettighetsbevegelse som siden har jobbet med å sikre behovene til og kunnskap om personer som selger sex i bredere forstand. Hiv/aids-epidemien var i Norge, som i mange land (se Renlands kapittel), en viktig grunn til at myndighetene begynte å anerkjenne verdien av likepersonsarbeid. Ulike former for helsearbeid, men med fokus på smittevern, har hele tiden vært en viktig finansieringskilde for PION, som fortsatt er den eneste interesseorganisasjonen for personer som selger seksuelle tjenester i Norge.

Covid 19: Politisk anerkjennelse av personer som selger sex som ressurser i smittebekjempelsen

Hiv/aids-epidemien lærte myndighetene noe om verdien av å samarbeide med gruppene som er berørt, og generelt er aktører i helsetjenester og det medisinske feltet mer lydhøre overfor brukerperspektiver i dag. Dette fikk betydning under Covid-pandemien. Prostitusjon ble rammet av samme begrensninger som andre virksomheter med én-til-én kundekontakt. De av sexselgerne som var migranter, kunne bortvises med referanse til faren for smitte (Renland, Kock og Bjørndahl 2020). Disse tiltakene nevnte ikke prostitusjon direkte, men på forespørsel fra PION, klargjorde Helsedirektoratet, og senere politiet, at salg av sex var forbudt på grunn av Covid-19. Dette satte personer som selger sex i en vanskelig situasjon, og i lys av dette tok Pro Sentret og andre initiativ til dialog med flere myndighetsorganer for å klargjøre situasjonen, men også for å påvirke den. Dette var foranledningen til at Helsedirektoratet (2021) la til rette for «at Pro Sentret, Kirkens Bymisjons prostitusjonsrettede tiltak, Pion- Sexarbeidernes interesseorganisasjon og andre aktuelle instanser, utarbeider smittevernfnaglige råd ved salg av sex». I stedet for at det å selge sex skulle forbys som et smittevernstiltak, endret man altså politikken til å sørge for at salg av sex foregikk så smittesikkert som mulig. Prostitusjonstiltakene, men også PION, ble på denne måten regnet som kompetente til å sikre smittevernet på siden av det vedtatte forbudet som gjaldt yrker som massører og frisører. Også i andre land har Covid-19-pandemien satt i gang dialog mellom myndighetene og sexarbeiderbevegelsen, og det har initiert en offentlig samtale om situasjonen til personer som selger seksuelle tjenester (Küster og Bartsch 2023).

I tillegg til at helseperspektivet på prostitusjon har vært viktig i perioder med ekstraordinære helsekriser, har helse vært en viktig begrunnelse for tiltak i prostitusjonsmarkedet og for innholdet i det som tilbys. Ikke minst har sosiale tiltak som er etablert for å hjelpe personer som selger seksuelle tjenester med levekårsutfordringer i bred forstand, også etter hvert inkludert helsetjenester. På 1980- og 1990-tallet var dette hovedsakelig snakk om tilrettelegging for sikrere sex og sikrere rusbruk, gjennom utdeling av gratis kondomer og sprøyter, sårrens og hjelp til en konstruktiv kontakt med allmenn- og spesialisthelsetjenesten, inkludert rusomsorgen. Etter hvert har prostitusjonstiltakene gått enda mer direkte til verks i å hjelpe personer som selger seksuelle tjenester med helsebehovene sine, gjennom å ansette eget helsepersonell og gjennom å lage egne stier gjennom helseapparatet for personer som

selger sex. Vi beskriver noen av de ulike modellene for sikring av helsetjenester til personer som selger seksuelle tjenester under.

Hvordan passer helsetilbud inn i norsk prostitusjonspolitikk og prostitusjonsmarked?

I dag finnes det særtiltak for personer som selger seksuelle tjenester som inkluderer et helsetilbud i flere norske byer. Helsetilbud har blitt en viktigere del av prostitusjonstiltakene over tid. Å vite ut det som i utgangspunktet var et sosialhjelpstilbud, varmestue og overnattingstilbud til også å inkludere et helsetilbud, var ikke selvsagt. Dette kom til etter hvert som de sosiale tiltakene så verdien av å tilby dette. En viktig begrunnelse for mye av det helserettede tilbudet har vært å framskaffe kunnskap om personer som selger seksuelle tjenester på ulike arenaer (se for eksempel Renland 2002) og å ha et tilbud som er etterspurt blant brukerne og derfor kan tjene som et godt kontaktpunkt. Helsetjenester har blitt tilbudt med lav terskel.

Vi finner variasjon i hvordan det helserettede arbeidet mot personer som selger sex er organisert. Det finnes ulike modeller for å inkludere helserettet arbeid og det finnes ulikheter i tjenester, og under vil vi beskrive noe av denne variasjonen.

Offentlige vs. private tjenester

En form for sosialt arbeid og velferdstiltak for kvinner som solgte seksuelle tjenester startet allerede under reguleringsperioden, i regi av Kristiania Indremisjon, med opprettelsen av en Husflidsskole, 'et asyl for falne kvinner', i 1859. Mens innsatsen overfor gruppa fra offentlig hold hadde fokus på bekjempelsen av veneriske sykdommer, var arbeidet til den nyopprettede stiftelsen rettet mot det de forstod som overordnede prioriteringer: et boligtilbud med integrert arbeidstrening. De strenge opptaksvilkårene var basert på en aktiv og overbevisende erklæring om angrep og ønske om det som ble kalt et 'sedelig liv'. Husflidsskolen skiftet senere navn til Magdalenastiftelsen (Solun 2011). Magdalenahjem der 'prostituerte' og andre 'falne kvinner' kunne omskoleres og slik reddes fra et liv i synd, ble etablert i mange europeiske land allerede i middelalderen (Monk 1996). Med opprettelse av Gatemisjonen i 1913 ble innsatsen utvidet til en oppsøkende virksomhet på gata i Oslo (Kullerud 2005). Finansieringen kom fra små kvinneforeninger som samlet inn penger til formålet (Kullerud 2005).

Det var ingen form for helsetjeneste integrert i dette arbeidet. Det aspektet ble overlatt til det offentlige, og det fortsatte slik gjennom ulike faser med omorganiseringer og med nye aktører som videreførte innsatsen rettet mot målgruppa. På spørsmål fra en journalist fra Dagbladet i 1966, om kjønnssykdommer i prostitusjonen, bekreftet Laura Nadheim at det var veldig mye av det, og hun fortalte at hun prøvde å sende kvinnene til Helserådets poliklinikk for veneriske sykdommer. Men det var ikke så lett å få kvinnene til å møte opp der, fortalte hun (Kullerud 2005, s. 26). Kulleruds omtale av dette intervjuet sier ikke noe om hvorfor kvinnene ikke ville møte opp på poliklinikken, men i og med at prostitusjon da som nå er en stigmatisert virksomhet, og at det i tillegg til dette hefter skam ved å regnes som en smittefare for resten av samfunnet, er det lett å se for seg at det å stille seg i kø hos Helserådet utgjorde en

belastning. I tillegg var tjenesten organisert på en måte som hevet terskelen for å benytte den, ved korte åpningstider tidlig på morgenen. Tilbudet var heller ikke organisert ut fra behovene til personer som solgte seksuelle tjenester, det framstår heller som en følge av en definisjon av prostitusjon som en helsefare for resten av samfunnet, med klare paralleller til tidligere tiders helsefokus. Representanter for det frivillige (private) arbeidet i Oslo Indremisjon¹⁶ gjorde gjentatte forsøk på 1960- og 70-tallet på å få Oslo Kommune til å støtte et arbeid blant kvinner som solgte seksuelle tjenester. Kommunen avsto, gang på gang (Kullerud 2005, s. 13, 27, 44–47).

I 1957 opprettet Oslo Indremisjon et eget utvalg for utarbeidelsen av en behovsanalyse som skulle ligge til grunn for det framtidige arbeidet opp mot kvinner som selger seksuelle tjenester. Utvalget var tydelig på det de så som hovedproblematikken: Bolig og arbeid. De var også eksplisitte på behovet for å motvirke stigmatisering av en utsatt gruppe, og å unngå 'en særinstitusjon for et bestemt klientell'. Like fullt foreslo de etablering av et eget 'kvinnehus' for 'kvinner under sosialt vern' med hybler, felles oppholdsrom og kafe. Det var også et helsetilbud inkludert i denne visjonen: Huset skulle ha et sosialkontor, tilknyttet en psykologisk poliklinikk og en poliklinikk for kvinnelige alkoholikere (Kullerud 2005, s. 34).

Kvinnehuset ble ikke realisert den gangen, ikke som helhet. Deler av forslaget ble ivaretatt gjennom bolig- og rehabiliteringstilbud som kom i etterkant, men det gjaldt ikke helsekomponenten. Utvalget hadde uansett slått fast at det største behovet og hovedutfordringen lå et annet sted. Et allment offentlig helsetjenestetilbud var allerede opprettet – så da kunne man kanskje se det behovet som ivaretatt?

En utvikling som ville endre organiseringen av og innretningen til sosialt arbeid opp mot personer som selger seksuelle tjenester kom i stand etter at prostitusjon ble satt på den offentlige agendaen på nye måter. På slutten av 1970-tallet kom det mange oppsiktsvekkende medieoppslag om barne- og ungdomsprostitusjon i Stenersgata i Oslo sentrum, og dette førte til nye utredninger og forslag om tiltak. Oslo-prosjektet ble etablert i 1979, med midler fra Oslo Kommune og Sosialdepartementet, dels for å utrede problematikken, dels for å igangsette relevante tiltak. Utredningen ble tilsynelatende møtt med stor interesse fra politisk hold, uten at det dermed ble utløst midler til formålet. Sosialrådmannen i Oslo, som erklærte at 'ingen rapport er blitt møtt med så stor interesse her i administrasjonen. . . den skal iallfall ikke støve ned', innstilte få måneder seinere på at rapporten bare skulle tas til etterretning (Kullerud 2005, s. 47).

At ikke oppmerksomheten og utredningen ble fulgt opp med tiltak ble begrunnet i en skepsis til spesielle tiltak. Ifølge sosialrådmannen var barnevernsjefen 'betenkt når det gjelder å bygge ut hjelpeapparatet etter en særtiltaksmodell ... Sosialrådmannen finner det best å styrke det eksisterende hjelpeapparatet.' (Kullerud 2005, s. 48). Alle forslag til konkrete tiltak i Oslo-prosjektets utredning ble avvist, og prosjektet ble avsluttet i 1979.

I etterkant av Oslo-prosjektet, og kort tid etter opprettelsen av en egen spaningsgruppe i politiet i 1982, begynte forløperen til Pro Sentret, et prosjektbasert arbeid finansiert av kommunale midler, i 1983. De første to årene ble det bevilget midler for ett år av gangen, som så ble utvidet til tre år (Jessen og Frigstad 1988: 90). I første omgang handlet dette om et botilbud (Akutten, Gjennomgangen), men det var allerede fra begynnelsen tenkt som et ledd i en kjede av tjenester. I 1984 ble det oppsøkende arbeidet etablert.

Historien om framveksten av særtiltak rettet mot personer som selger seksuelle tjenester er viktig, fordi den synliggjør hva som har vært begrunnelser til enhver tid og hva det har betydd for hvordan tjenestene er organisert. Fokuset på helse var ikke stort i starten. Oppfatningen var at kvinnene hadde god kjennskap til hjelpeapparatet, inkludert helsetjenesten, og gjorde bruk av denne uten at det ble kjent at de solgte seksuelle tjenester (Jessen og Frigstad 1988, s. 60, 111). Det er lett å tenke seg at dette kunne medføre krevende manøvreringer, som kunne gå ut over mulighetene til å få adekvat helsehjelp.

Forhistorien til etableringen av Pro Sentret viser fordeler og ulemper ved privat og offentlig finansiering: Privat finansiering gir anledning til prosjekter i egen regi, og dermed større fleksibilitet enn det byråkratisk styrte. Samtidig skaper det en avhengighet av innsamlede midler, noe som gir sårbarhet og begrensinger. Om tjenestene utvikler seg på måter som forstås som politisk problematisk, kan tjenestetilbyderen falle i unåde og finansieringen trues. Etableringen av Pro Sentret som nasjonalt kompetansesenter har vært et grep som har vært med på å sikre større stabilitet.

Mellom nulltoleranse og skadereduksjon

Noe av den motstanden forkjempere for et bedre tjenestetilbud til de som selger seksuelle tjenester har møtt, er knyttet til det implisitte motsetningsforholdet mellom nulltoleranse og skadereduksjon. At salg av seksuelle tjenester har negative konsekvenser, og at de som livnærer seg på denne måten er tjent med å finne andre inntektskilder, er en utbredt oppfatning, også blant de som arbeider med gruppa. Men slutningene som trekkes ut fra dette, kan være dramatisk forskjellige.

Prinsipiell nulltoleranse kan oppleves å stå i motsetning til et arbeid for å bedre kårerne for de som livnærer seg av salg av seksuelle tjenester. Hvis man prøver å gjøre situasjonen lettere for personer som selger seksuelle tjenester, oppmuntrer man ikke da til noe som i bunn og grunn er forkastelig og burde bekjempes? En slik tankegang er blitt brukt mot pådrivere for et helsetilbud til gruppa. Motstanden kan være mer eller mindre tydelig. I Sverige ble dette eksplisitt forstått som en konflikt for sosialarbeidere, som i årene etter at sexkjøp ble kriminalisert ikke ville dele ut kondomer fordi de mente det ville være en oppfordring til skadelig (og indirekte kriminell) virksomhet (Florin 2012).

Helsearbeidere som står for den andre linja, skadereduksjon, har hevdet at nulltoleranse og straffefølgelse av aktører på sexmarkedet øker helserisikoen for sexarbeiderne, og kan dessuten øke barrierene for å forlate yrket. I tillegg til den risikoen som følger av

vanskeligere tilgang til kondomer, går den overhengende faren for avsløring og pågrep ut over samarbeidet sexarbeidere imellom, gir mindre rom for solide sikkerhetsvurderinger, og en dårligere forhandlings situasjon i forhold til kundene. Fordømmelsen av prostitusjon legger dårlig til rette for opparbeidelsen av den selv tilliten som kreves for å forlate en kjent tilværelse og ta steg over i noe annet. Dette er en posisjon som flere overnasjonale helseorganisasjoner har tatt, inkludert Verdens helseorganisasjon (2012).

Spesialiserte tjenester vs. en helhetlig helsetjeneste

Som vi også har vist i dette kapittelet, har helserettet arbeid rettet mot personer som selger sex ofte vært preget av spesifikk innsats i forhold til forhåndsdefinerte behov. Mye har handlet om bekjempelse av smittsomme sykdommer, og en videre samfunnsinteresse enn hensynet til sexselgerne selv. Midler til slik innsats har også vært lettere tilgjengelig enn en bredere form for tilbud.

For engasjerte sosialarbeidere som jobber med denne gruppa, står forståelsen om primære behov (bolig og arbeid, trygghet) trolig ved lag. Men inkluderingen av en helsekomponent i arbeidet har flere begrunnelser. I motsetning til situasjonen for noen tiår tilbake, har prostitusjonsmarkedet de siste 20 årene vært dominert av personer med statsborgerskap eller oppholdstillatelse i andre europeiske land og personer fra andre verdensdeler. Dette medfører at sexselgerne har ulike behov, samtidig som de også har ulike rettigheter. Personer uten oppholdstillatelse i Norge, står for eksempel uten rettigheter til allmenn helsehjelp, ut over akutte tilstander og øyeblikkelige behov.

Som nevnt, gir et tilbud om konkret helsehjelp i forhold til opplevde behov en mulig inngang for kontakt, tillitsoppbygging og informasjonsutveksling (Renland 2002). For et helsetilbud som primært skal tjene som en inngang til kontakt, skulle konsentrasjonen om det som framstår som primære, opplevde behov være tilstrekkelig. Men disse behovene har vist seg å skifte med ulike aktører på markedet. I en tidlig fase av Pro Sentret, da brukerne stort sett kom fra nordiske land, var stoffavhengighet en utbredt problematikk, og stell av abscesser og sårbehandling et prekært behov. Etter hvert som migranter utgjorde en stadig større del av brukerne, har tiltakene måttet endre seg for fortsatt å ha kontakt med gruppa. På begynnelsen av 2000-tallet kom det en del kvinner til Oslos prostitusjonsmarked fra land i øst- og sørøst-Europa etter hvert som mobilitet ble gjort mulig gjennom endret grenseregulering. Deres behov var ulik Pro Sentrets og andre tiltaks tradisjonelle brukergruppe. De trengte hjelp til spørsmål om oppholdstillatelse og regelverk i Norge, men fordi de manglet kunnskap om og tilgang til de ordinære helsetjenestene i Norge, oppsto det en etterspørsel etter allmennhelsetjenester. Dette behovet ble enda tydeligere da nigerianske kvinner, som ofte manglet oppholdstillatelse i Norge, ble en viktig del av markedet fra 2004 av. For mange ble prostitusjonstiltakene den eneste eller en av få kontaktpunkter i det norske samfunnet, og det betød at tiltakene måtte tilpasses gruppa. De nigerianske kvinnene var også vanskelig å opprette kontakt med, og helsetilbudet ble en enda viktigere kanal for etablering av kontakt og tillit enn tidligere (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Mange av kvinnene hadde også

erfaringer som tilsvarer definisjonen av menneskehandel, og slik ble prostitusjonstiltakene også en viktig brikke i kampen mot organisert transnasjonal prostitusjon.

Tydeliggjøringen og synliggjøringen av et større seksualitets- og kjønns mangfold har også satt sitt preg på markedet for salg av seksuelle tjenester, med nye utfordringer for helsetjenester som tilstreber samsvar med brukernes behov.

Den store variasjonen i selvopplevde behov er et argument for etableringen av mer helhetlige helsetjenester, som kan møte brukeres behov på en fleksibel og tilpasningsdyktig måte. Når Pro Sentret etter hvert ansatte egne helsetjenestepersoner, var det en respons på denne etterspørselen. Ved behov for spesialisthelsetjenesten har ikke tilgangen videre i systemet vært like selvsagt, og det kan kreve andre former for tilpasning og innovasjon, på tilsvarende vis som det gjør for Helsestener for papirløse migranter, som er en lavterskel helsetilbud som Kirkens Bymisjon og Røde Kors organiserer for personer uten oppholdstillatelse i Norge.

I sin analyse av hjelpen som ofre for menneskehandel for prostitusjonsformål mottar i Norge, har Anette Brunovskis også pekt på utfordringer som knytter seg til særtiltakenes manglende integrering i helsevesenet som helhet. Klientene veksler mellom systemer som er særlige for akkurat denne gruppen og systemer som er generelle og derfor skal møte behovene til personer som er i mange ulike systemer. Særsystemet og det allmenne systemet passer ikke alltid god sammen, og når klienter må over i det allmenne sporet, oppstår det særlige problemer (Brunovskis 2016).

Betydningen av å ha et eget helsetilbud for personer som selger seksuelle tjenester

Historien vi har beskrevet, viser at særtiltak har gjort det mulig å nå personer som ellers ikke ville fått helsehjelp og å sørge for at personer som ellers ikke ville stått fram med prostitusjonserfaringer til en allmennlege, har muligheten til å ta opp prostitusjonsrelaterte helseproblemer med noen. Frykt for stigmatisering og diskriminering og manglende kunnskap blant helsepersonell er en barriere for helsehjelp for personer som selger sex i mange land (Brooks, Patel og Greenberg 2023). Å bli møtt av helsepersonell som både forstår situasjonen man er i og har kunnskap om helserelaterte problemer som kan oppstå, er viktig for at personer som selger seksuelle tjenester får den hjelpen de trenger.

Det å operere på siden av det ordinære helseapparatet har også vist seg å skape muligheter til å kunne utvise fleksibilitet i møte med klientenes behov. Et eksempel på dette er knyttet til uønskede graviditeter og abort. Pro Sentret oppdaget at graviditeter og finansiering av abort var et problem for en del av de tilreisende kvinnene som opererte i prostitusjonsmarkedet i Oslo. Å få utført en abort på lik linje med andre som bor i Norge var ikke helsehjelp kvinnene hadde tilgang til, og Pro Sentret fant at dette betød at kvinnene måtte finansiere abortene med sexsalg og at noen gjennomførte farlige illegale aborter. Pro Sentret tok initiativ til å skaffe finansiering av dette, og brukte både egne midler og fikk ekstramidler til aborter fra Sosial- og helsedirektoratet i 2007 (Hafskjold 2009).

Et annet eksempel på innovative tiltak som en konsekvens av en forståelse av et prekært behov, er sprøyterommet Pro Sentret startet for sine brukere, i første omgang som et forsøksprosjekt i 2000-2001. Dette startet opp en diskusjon som ledet til at Oslo kommune etablerte et permanent sprøyterom i 2005. Når Pro Sentret på eget initiativ startet opp et sprøyteromtilbud var det kontroversielt 'Det blir imidlertid ikke første gang Oslos rusmisbrukere kan få sette skuddene sine i fred og ro under tilsyn av helsepersonell. I februar 2001 måtte Pro Sentret stenge sitt sprøyterom, som organisasjonen drev ulovlig for prostituerte kvinner' (Aftenposten 2003). I dag er dette et tilbud som regnes som et viktig skadereduserende tiltak for rusbrukere.

Pro Sentret hadde presset grensene for hva de kunne gjøre som en kommunal institusjon, og tapte kampen i første omgang. På lenger sikt viste det seg at de hadde drevet fram en forandring av offentlige tjenester, som tok over stafettpinnen til det som hadde vært et midlertidig pilotprosjekt. Sentrets potensiale for påvirkning og forandring gjelder ikke bare brukergruppa, men også det etablerte helseapparatet.

Avslutning

I dette kapittelet har vi sett på utviklingen over tid, og innretningen i det særlige helsetilbud rettet mot personer som selger sex. Helsearbeid opp mot personer som selger sex kan, som i 1800-tallets reguleringssystem, eksistere med begrunnelse i folkehelsen og med et fokus på å beskytte 'samfunnet' fra smitte fra personer som selger sex. Senere helsekriser, hiv/aids-epidemien og Covid-19-pandemien, har åpnet opp for å inkludere personer som selger seksuelle tjenester i utformingen og gjennomføringen av helsearbeidet. Helsearbeid drives også for å hjelpe personer som selger sex med de helseproblemene de har, som en grunn i seg selv, en måte å etablere kontakt på og for å framskaffe kunnskap om behovene til personer som selger sex. Dette betyr at helsetilbudet på prostitusjonsfeltet skal nå mange og ulikeartede mål. Historien har vist at å identifisere hva som er problemet, slik sexselgere selv ser det, kan tjene som utgangspunkt for innovative tiltak som har et potensiale til å bygge tillit og bemektigelse.

Helsetjenester til personer som selger sex

Embla Maria Simensen Valde & Rebecca Olsen

I 1983 ble Pro Sentret opprettet som et krisesenter og rehabiliteringsinstans, samt et sosialt tiltak og botilbud for kvinner med rusavhengighet som solgte sex på gata i Oslo. På denne tiden ble sexsalg forstått som et sosialt problem og derfor var formålet å få kvinnene ut av sexsalg fremfor skadereduksjon. Som en følge av brukergruppens særskilte behov, var helsetilbudet hovedsakelig rettet mot rusrelaterte lidelser. Det ble drevet forebyggende arbeid rundt infeksjoner som smitter via injisering av rusmidler og seksuell aktivitet, som hepatitter og hiv.

Siden den gang har prostitusjonsmarkedet endret seg mye. Det sees mindre til brukergruppen nevnt over, og vi ser en større forekomst av tilreisende personer og sesongarbeidere. Dermed er det flere som ikke har rettigheter i Norge, og som ikke kjenner til systemet eller språket. Mye av jobben vår blir å gi informasjon slik at brukerne vet hvilke muligheter, rettigheter og plikter de har, og hvordan de kan arbeide trygt både med tanke på helse og sikkerhet. En stor del av arbeidet vårt i dag er forebyggende og skadereduserende arbeid. Dette handler for eksempel om hvordan man kan beskytte seg mot seksuelt overførbare infeksjoner (SOI), forebygge hiv-smitte ved hjelp av PrEP-medisin, veiledning rundt prevensjon og lignende.

I dette kapittelet vil du lære mer om hvordan Pro Sentret jobber med helse i dag, hvilke utfordringer og barrierer som vanskeliggjør helsearbeid til personer som selger sex og hvordan disse kan løses i en behandlingssituasjon.

Om helsetilbudet på Pro Sentret

Til tross for Pro Sentrets oppstart som et tiltak som utelukkende ga sosialfaglig bistand er de helsefaglige tjenestene i dag en fast og godt integrert del av tilbudet. Helsetilbudet består i 2023 av tre sykepleiere og én lege, fordelt på to og en halv sykepleiestilling og en halv legestilling. Tilbudet er gratis og inkluderer alle som har erfaring med å selge eller bytte seksuelle tjenester. Journalsystemet er lukket og ikke tilgjengelig for andre instanser uten samtykke fra brukeren. Det er mulig å være anonym, noe mange velger å være. Da oppgir man et falskt navn og fødselsdato, som de må huske fra gang til gang. Helsetilbudet er åpent fra mandag til fredag og fungerer som et lavterskeltilbud hvor brukere kan komme på drop-in eller bestille time på nett.

Helseavdelingen jobber tett med resten av huset, og de som får hjelp hos oss gjenspeiler de som ellers bruker tjenestene ved Pro Sentret, med en overvekt av migranter og/eller tilreisende. I fjor hadde Pro Sentret brukere fra over 40 forskjellige nasjoner, med en kjønnsfordeling på 80 % kvinner, 12 % menn og 6,5 % personer registrert som verken mann eller kvinne. Vi tilbyr ulike tjenester og tilpasser oss hver enkelt bruker. De fleste benytter seg av tjenester knyttet til testing, forebygging og behandling av SOI.

For bedre å kunne gi et innblikk i typiske problemstillinger, pasienter og situasjoner vi møter i arbeidshverdagen vår har vi valgt å presentere noen korte, fiktive hendelser som ofte går igjen.

Testing og behandling av seksuelt overførbare infeksjoner

En bruker på 30 år kommer på drop-in for en rutinesjekk for seksuelt overførbare infeksjoner (SOI). Prøvesvarene kommer én uke etter og viser at den er positiv for klamydia i anus. Vi forsøker å ringe til brukeren slik at hen kan få behandling, men får ingen svar.

At vi ikke får tak i brukeren er noe vi av og til opplever. Det kan være mange ulike grunner til at man ikke får tak i vedkommende. Hen kan ha reist til en annen by eller land, hen tar ikke telefoner fra ukjente numre eller hens telefonnummer kan ha utgått/ikke lenger være i bruk. Vi forsøker alltid å ringe flere ganger i løpet av dagen i tilfelle hen sover på dagtid, siden de fleste av våre brukere jobber på kveld og natt. Hvis vi ikke får svar forsøker vi å ringe brukeren i to-tre dager. Hvis vi ikke får tak i vedkommende er vi vel vitende om mulig smitterisiko til andre og mulige komplikasjoner hos brukeren, men uten mulighet til å få informert om at hen trenger behandling.

Tre uker senere kommer brukeren tilbake på drop-in og ønsker å snakke med sykepleier. Hen sier selv at hen ønsker å få vite prøveresultatene. Hen får informasjon om dette, smittemåter, behandling, kondombruk under behandling og kontrollprøvetaking etter behandling.

Generelt sett er nesten alle som kommer innom Pro Sentret veldig opptatt av sin egen helse, og at de er friske. Mange sjekker seg jevnlig for SOI hver tredje måned slik vi anbefaler, og noen enda oftere enn det. Mange ønsker også å ta en generell helsesjekk for å vite at de fremdeles er ved god helse.

Mange av brukerne reiser mye rundt i Norge og i verden. I en lignende situasjon der vi får tak i brukeren, men hen har reist til en annen by i Norge forsøker vi å behandle vedkommende der hen er. Det ordineres antibiotika via telefon til apoteket og brukeren får kuren sin. Dersom vedkommende er utenlands (og ikke i deres hjemland), tar de kontakt med en lege der vedkommende befinner seg og får behandling.

PrEP-behandling

På Pro Sentret tilbyr vi både PrEP og PEP. Dette er medikamenter som brukes av hiv-negative personer for å redusere risikoen for smitte av hiv. PrEP (pre-eksponering) brukes før en

smitterisikofylt situasjon/sex, og PEP (post-eksponering) brukes etter en situasjon der man kan ha vært utsatt for hiv-smitte.

En transkvinne på 34 år kommer til timeavtalen sin. Hun ønsker å snakke med sykepleier angående PrEP. Hun føler seg utsatt for å bli smittet av hiv og ønsker å vite om bruken av medisinen, bivirkningene og hvor trygg den er.

Det å ha en jobb der du kan bli utsatt for alvorlige og mindre alvorlige sykdommer kan påvirke deg både mentalt og fysisk. Flere kan kjenne på en frykt for kondomsprekk eller at den glir av, frykt for at kunden tar av kondomet uten at du vet det eller har samtykket til det, eller at kunden tilbyr ekstra penger for å ha sex uten kondom. Dette kan føre til økt mentalt og eksistensielt stress, som videre kan føre til psykisk og fysisk sykdom. Som følge av dette er det ikke uvanlig at brukere leter etter og anvender overlevelsesstrategier i møte med stresset. Disse kan skape en barriere for å oppsøke og be om hjelp når man trenger det, og generelt tilliten til hjelpeapparatet rundt.

Den hiv-forebyggende og behandlende medisinen PEP ble først tilgjengelig i Norge i 2009 og PrEP i 2017. Disse medisinerne har gjort at arbeidshverdagen til personer som selger sex kan være betydelig tryggere med tanke på hiv-smitte. Medisinerne har likevel sine ulemper ved at de ikke kan beskytte mot andre SOI, slik som kondom kan. De kan gi en falsk trygghet ved at man opplever beskyttelse og derfor ikke bruker kondom, og dermed blir lettere eksponert for andre typer SOI.

Vi ser at SOlene klamydia og gonoré har fått en tydelig økning i tilfeller de siste årene. Dette skyldes flere grunner, deriblant manglende kondombruk og mindre frykt for hiv. Vi har erfart at personer som selger sex i større grad er opptatt av kondombruk da de har god kjennskap til smitte og er avhengig av å være friske for å kunne utføre jobben sin.

Det er flere kunder som ikke ønsker å bruke kondom og den høye konkurransen om kundene, ønsket om å beholde og tilfredsstillende kunden, og at mange vil betale mer, fører til at flere føler et press om å selge sex uten kondom. I tillegg er man kanskje uten et reelt valg da de er pålagt å arbeide alene, uten et system rundt som kan ivareta dem eller retningslinjer og at mange kunder er villige til å betale bedre. Dette gjør at man kan komme i risiko for uheldige og risikofylte situasjoner, og også bli smittet av SOI.

Risikoen for smitte er en av grunnene til at mange av de vi møter på Pro Sentret er opptatt av å ha god helse, jevnlig teste seg og gjøre forebyggende tiltak som for eksempel å bruke kondom, få vaksiner og ta forebyggende medisiner som PrEP.

Svangerskapsavbrudd

En kvinne på 25 år er gravid i 6. uke og ønsker svangerskapsavbrudd. Hun ønsker også å sterilisere seg i Norge. Hun har et barn på 4 år fra før og under fødselen oppstod det store komplikasjoner, som nesten førte til død for både mor og baby. Hun er i et fast, stabilt forhold

og har prøvd alle prevensjonsmetoder, men bivirkningene er for store. Hun bruker kondom, men innimellom sprekker den eller glir av. Noen kunder ønsker heller ikke å bruke kondom eller tar den av. Hun er tydelig på at hun ikke ønsker å bli gravid med den høye risikoen det er for komplikasjoner. I hennes hjemland er sterilisering av kvinner ulovlig. Mannen hennes er sterilisert, men hun kan likevel bli gravid siden hun selger seksuelle tjenester til andre. Mannen vet ikke hva hun jobber med. Hun har fortalt ham at hun jobber med rengjøring. Hun skal tilbringe tre måneder i Norge og har ingen rettigheter her utenom ø-hjelp, siden hun er her på turistvisum. Hun sier hun er villig til å betale for sterilisering, uansett kostnad.

Vedkommende kommer til oss med en todelt problemstilling; svangerskapsavbrudd av hennes nåværende graviditet og sterilisering for å unngå graviditet i fremtiden. Etter Lov om svangerskapsavbrudd har alle som oppholder seg i Norge rett til abort inntil tolvte svangerskapsuke.¹¹⁷ Vi henviser henne videre til Ullevål sykehus der hun får satt opp en time og får gjennomført svangerskapsavbruddet.

Sterilisering er et inngrep som er lovlig og tilgjengelig i Norge. Etter Lov om sterilisering¹¹⁸ har alle personer over 25 år adgang til å søke om sterilisering, men inngrepet er ikke kostnadsfritt. Sterilisering, som for vår bruker vil innebære å kutte over eller fjerne egglederne, koster ca. kr. 6.000,- på offentlig sykehus for personer bosatt i Norge. Vår bruker faller utenfor denne kategorien siden hun ikke er bosatt i Norge, men kun oppholder seg her midlertidig. Alternativet er å gjøre inngrepet på en privatklinikk, hvor det kan koste ca. kr. 19.000,- totalt.

I denne problemstillingen møter vi en som befinner seg i en skvis mellom risikoen for å bli gravid med en kunde ved et uhell, at hun ikke ønsker at mannen hennes skal finne ut at hun selger sex og at det er ulovlig å sterilisere seg i hjemlandet. Å selge sex er stigmatisert i samfunnet og flere av våre brukere kjenner skam knyttet til arbeidet sitt, og de vegrer seg derfor for å fortelle om det til familie og venner.

Helsetjenester til personer uten rettigheter i Norge

En kvinne på 29 år kommer med typiske urinveisinfeksjonsplager. Hun sier hun har sterke smerter i nedre mageregion, må konstant på toalettet og det svir ved urin vannlatning. Hun er tilreisende og har ingen rettigheter i Norge. Vi tar en urinprøve som viser at hun har en urinveisinfeksjon. Hun får antibiotika og saken er løst.

Mange av våre brukere får urinveisinfeksjoner nå og da. Det er vanlige infeksjoner som er enkle å diagnostisere ved en liten urinprøve og behandles med antibiotika. For mange av våre brukere er det likevel svært betydningsfullt at de kan få rask behandling og lindring, uten kostnader. I dette eksempelet hadde det lille vi gjorde stor betydning for henne og hennes situasjon. Hun var så takknemlig for hjelpen at hun kom tilbake en uke senere med tre store sjokoladeplater for å vise sin takknemlighet.

På Pro Sentret fokuserer vi hovedsakelig på seksuell helse, men vi tilbyr også annen helsehjelp i tilfeller der personen har få rettigheter i Norge og dermed har svært begrenset tilgang på helsehjelp. Hun kunne dratt til legevakta og tilbrakt hele dagen der for en enkel og uproblematisk urinveisinfeksjon. Dette er både tidkrevende og ikke kostnadsfritt. I tillegg opplever våre brukere mye stigmatisering, også i møte med helsevesenet, og hvis vi ikke kan hjelpe dem risikerer vi at de ikke oppsøker annen helsehjelp i frykt for diskriminering.

Større helseutfordringer, som krever spesialisthelsetjeneste, er noe mer utfordrende. Det kan være en bruker som etter en celleprøve hos oss viser celleforandringer. Det krever videre utredning og muligens langvarig behandling, eksempelvis cellegift/stråling. I slike tilfeller har vi begrenset mulighet til å hjelpe og henvise videre, og de faller utenfor helsesystemet. Vi kan hjelpe med kopier av prøveresultater som de kan fremvise og vi oppfordrer dem til å ta kontakt med helsevesenet der de er bosatt. Dersom dette ikke er mulig forsøker vi å hjelpe på andre måter, men noen ganger stopper dessverre helsehjelpen hos oss.

Helsehjelp by proxy

En 52 år gammel kvinne kommer til sykepleier med høyt og ustabil blodtrykk. Hun er fortvilet og gråter fordi sønnen hennes er på sykehus i hjemlandet. Sønnen har hatt kramper i kroppen over en lengre periode, og drar inn og ut av sykehuset uten forklaring. Familien hennes passer på ham, men hun ønsker at legen på Pro Sentret skal skrive ut behandling til sønnen. Hun vil ikke snakke noe mer om blodtrykket, fordi hun sier det vil stabilisere seg når sønnen hennes får behandling og er frisk. Hun avbrøt behandlingen sin fordi hun ikke har penger, og hun har heller ingen rettigheter i Norge.

Dette er en typisk problemstilling vi møter. Flere av de som ønsker hjelp fra oss har familie eller barn andre steder i verden. Vi kan ikke hjelpe sønnen for han er ikke i Norge, og vi kommer ikke til når det gjelder hennes blodtrykkspromblematikk. I slike tilfeller bruker vi tid på brukeren og informerer om hva vi kan hjelpe med og anbefalinger i deres situasjon. Men til syvende og sist er det opp til dem selv hva de ønsker og ikke ønsker hjelp med. I situasjoner som dette kommer vi kanskje til med en støttesamtale, men ikke alltid behandling.

Helsehjelp til personer med annen kulturell og språklig bakgrunn

Den største delen av brukergruppen som kommer til Pro Sentret er personer med minoritetsetnisk eller migrantbakgrunn. Dette innebærer at vi møter mange pasienter som snakker ulike språk og kommer fra ulike kulturelle bakgrunner. Flere kan mange språk, men likevel er det ikke alle som kan engelsk og noen har heller ikke fått muligheten til å lære seg å lese og skrive. Dette kan by på utfordringer med tanke på kommunikasjonen og den gjensidige forståelsen. Formidling av viktig informasjon som skal gis kan bli ekstra utfordrende. Dette kan dreie som om å få oversikt over symptombildet, forståelse av sykdom og behandling. Noen kan også ha tidligere erfaringer med helsevesen som har vært traumatiske, de kan ha møtt negative holdninger som gjør at de har lite tillit til oss, de kan ha mangelfull tilgang på tjenester, få rettigheter eller mangler systemforståelse. For at vi skal kunne gi og formidle hjelpen må vi ofte finne alternative løsninger for å gjøre oss forstått.

Vi forsøker å bruke tolk, men når brukere kommer på drop-in, som er en stor del av tilbudet vårt, lar det seg sjeldent gjøre å finne tolk på så kort tid. Derfor kan det ofte ende med at vi bruker kroppsspråk og bevegelser, samt Google Oversetter og bilder på dataskjermen for å kommunisere med brukere. Vi har også brosjyrer med viktig informasjon på ulike språk. Flere ansatte er flerspråklige, har selv minoritetsetnisk bakgrunn og/eller generelt mye erfaring og kompetanse med å arbeide flerkulturelt.

En bruker kommer inn for en SOI-sjekk. Én uke senere er prøvesvarene klare og det viser seg å være positivt på gonoré hals. Vi ringer til brukeren, og vedkommende snakker kun et språk som ingen av våre ansatte snakker.

I denne situasjonen får vi ikke brukt kroppsspråk, bilder eller telefontolk. Det haster dessuten litt.

Vi oversetter enkle setninger på Google Oversetter for å formidle at brukeren kan komme til oss fysisk, slik at vi kan forklare nærmere hva det gjelder og gi behandling. Brukeren gir telefonen til en venn som snakker engelsk. Vennen sier at hen kan oversette og videreformidle det vi vil si.

I en slik situasjon utfordres både kommunikasjonsmulighetene og taushetsplikten. Siden vi ikke kan kommunisere tilstrekkelig med brukeren kan vi heller ikke forsikre oss om at hen har gitt samtykke til at vennen mottar brukerens helseinformasjon. Selv om brukere har velmenende medhjelpere har vi likevel en plikt til å overholde taushetsplikten, og blir nødt til å finne en løsning for å overlevere informasjon direkte til brukeren.

Vi forklarer at dersom vi gir sensitiv informasjon til vennen vil det forårsake brudd på taushetsplikten. Vennen gir telefonen tilbake til brukeren, og vi bruker Google Oversetter sin høyttopplesning for å prøve å gjøre oss forstått på brukerens eget språk. Brukeren forstår budskapet, og kommer til Pro Sentret for behandling.

Her er det flere problemstillinger som oppstår; språkbarriere, taushetsplikt og forståelse for sykdom. Dette er daglige utfordringer som kan være krevende på flere måter, også tidsmessig. Innimellom kan uheldige oversettelser også skape komiske situasjoner, misforståelser og en god latter. Du kan høre mer om dette i ProPodden.

Frykt for stigma

En mann på 40 år ønsker å teste seg for seksuelt overførbare infeksjoner (SOI). Han forteller at han opplever stigma hos sin egen fastlege, og ønsker ikke å fortelle om arbeidet sitt til fastlegen. På Pro Sentret føler han seg trygg og kan gi uttrykk for hvor skoen trykker og helseutfordringer knyttet til yrket sitt, men også andre helseutfordringer.

Det er flere som kommer til Pro Sentret for ulike helseutfordringer, spesielt når det gjelder SOI og underlivsproblematikk, selv om de har fastlege i Norge. Det er ikke uvanlig at brukere

forteller om stigmatiserende, diskriminerende eller ubehagelige opplevelser de har hatt i møte med helsevesenet, både i Norge og andre land. Dette kan eksempelvis handle om forskjellsbehandling og uhyggelige blikk, kommentarer om arbeidet deres, at de ikke blir hørt eller tatt på alvor, og at problemene deres minimeres i møte med behandlere.

Vi ønsker alle å bli møtt med respekt og verdighet når vi oppsøker hjelp, og det er ikke mindre sant for våre brukere. Våre brukere er takknemlige for å ha et sted der de opplever at de blir tatt seriøst med problemstillingene de kommer med, og ikke opplever ubehagelige spørsmål om jobben de gjør eller å bli dømt. For oss som jobber på Pro Sentret er det viktig å møte brukerne på like fot. Både fordi alle har rett til verdig helsehjelp og å møtes med respekt, men også fordi stigma og diskriminering forhindrer folk å oppsøke hjelp når de trenger det. Det er derfor også et spørsmål om liv og helse.

Pro Sentret – et nasjonalt kompetansesenter

Björg Norli

I tillegg til å være Oslo kommunes tjenestetilbud til personer med sexsalgs erfaring er Pro Sentret et nasjonalt kompetansesenter for prostitusjonsfeltet, utnevnt av Sosialdepartementet i 1993, med virkning fra januar 1994. Pro Sentrets utadretta virksomhet startet imidlertid lenge før det.

Starten

Pro Sentret ble etablert i august 1983 som et bokollektiv for bostedsløse kvinner i prostitusjon med mål om å bistå kvinnene ut av prostitusjonen og inn i arbeid og stabile boforhold. For å lykkes med dette var samarbeid med øvrige aktører i hjelpeapparatet, og andre instanser avgjørende. Gjennom dette samarbeidet erfarte de raskt at det var nødvendig å formidle den spesielle kunnskapen de hadde om prostitusjon som fenomen og aktørene i den, til andre deler av hjelpeapparatet. Allerede fra oppstart fikk Pro Sentret også henvendelser fra skoler, frivillige organisasjoner og andre som ønsket informasjon om arbeidet. Den utadretta virksomheten tiltok og ansatte erfarte tidlig at «temaet prostitusjon er aktuelt å diskutere og de fleste mennesker vet svært lite om virkeligheten rundt fenomenet og myter sitter hardt».¹¹⁹ Media henvendte seg også i stadig større grad når temaet prostitusjon ble satt på dagsordenen og Pro Sentret både arrangerte og deltok på konferanser om prostitusjon de første årene etter opprettelsen. Etter fem års drift utgjorde informasjonsarbeid og undervisning en stor del av arbeidet til Pro Sentret. I løpet av siste halvdel av 80-tallet ble Pro Sentret tettere knyttet til både Helsedirektoratet og Sosialdepartementet ved at de finansierte tiltak knyttet til forebyggende innsatser og informasjonsarbeid.¹²⁰

Opprettelsen

I de første årene av 90-tallet var Helsedirektoratet og Sosialdepartementet fortsatt viktige aktører som finansierte ulike tiltak i regi av Pro Sentret. I hovedsak var dette hiv-forebyggende arbeid og særlige innsatser rettet mot menn som solgte sex. Ideen om å gjøre Pro Sentret til et landsdekkende kompetansesenter skjøt fart sommeren 1993. Da ble flere møter mellom Sosialdepartementet, byrådsavdelingen for arbeid og sosiale tjenester i Oslo kommune og Pro Sentret avholdt. Sosialdepartementet anførte at omfanget av prostitusjon mange steder i landet var nokså lite og at det alminnelige hjelpeapparatet derfor hadde lite erfaring med tematikken og følelig begrenset kompetanse med tanke på å løse problemer knyttet til prostitusjon. Videre fremhevet departementet at Pro Sentret gjennom sitt tiårige virke hadde

opparbeidet seg god kompetanse på og forståelse av fenomenet prostitusjon, samt gode metoder i arbeidet med å bringe kvinner ut av prostitusjonen.¹²¹ Det ble ansett som nyttig at hjelpeapparatet for øvrig kunne ta del i Pro Sentrets erfaringer og kunnskap og departementet så det som ønskelig at Pro Sentret kunne yte visse tjenester på dette området til ulike deler av hjelpeapparatet landet over. Sosialdepartementet ønsket at Pro Sentret, i tillegg til de kommunale funksjonene de hadde, påtok seg landsdekkende veilednings-, kunnskaps- og formidlingsoppgaver som en treårig prøveordning.¹²²

Oslo kommune på sin side sluttet seg til Sosialdepartementets faglige anerkjennelse av Pro Sentrets virke. Kommunen fremhevet at Pro Sentret kunne vise til gode resultater med både kvinner og menn i prostitusjon og hadde utviklet en generell kompetanse på området som burde komme hjelpeapparatet i Oslo og i landet for øvrig til gode. Det faktum at Pro Sentret allerede drev utstrakt informasjons-, undervisnings- og veiledningsarbeid, også nasjonalt, ble også fremhevet. Oslo kommune ga derfor uttrykk for at de forstod Sosialdepartementets ønske om at Pro Sentret skulle påta seg et nasjonalt ansvar. De stilte seg positivt til å etablere en prøveordning på tre år, under forutsetning av at de kommunale funksjonene ble opprettholdt, at det ikke medførte merutgifter for Oslo kommune og at Sosialdepartementet og Oslo kommune kunne komme til en felles forståelse av hvilke oppgaver Pro Sentret skulle påta seg.¹²³

Sosialdepartementet og Oslo kommune kom til enighet, og i august 1994 sendte Sosial- og helsedepartementet ut et brev til alle landets kommuner, fylkeskommuner, fylkesmenn og fylkesleger med informasjon om at Pro Sentret var blitt et nasjonalt kompetansesenter på området prostitusjon med virkning fra januar dette året.¹²⁴ Videre ble det kommunisert at Oslo kommune og Sosial- og helsedepartementet hadde blitt enige om følgende rammer for det nasjonale sentret:

Sentret skal ha kompetanse på området prostitusjon i vid forstand, dvs. både barneprostitusjon, kvinnelig og mannlig prostitusjon. Sentret skal ha generell kompetanse på

- ▶ fenomenet prostitusjon
- ▶ arbeidsmetoder i sosiale
- ▶ arbeid med personer som prostituerer seg
- ▶ hvorledes ulike deler av hjelpeapparatet kan samarbeide om løsninger for å bringe dem det gjelder ut av prostitusjon

Sentret skal ellers bl.a.

- ▶ yte veiledning på forespørsel fra ansatte i hjelpeapparatet i Norge
- ▶ svare på telefonhenvendelser fra hele landet fra personer med et prostitusjonsproblem
- ▶ bistå i forbindelse med etterutdanning på området, f.eks. materiell og forelesere på seminarer. Sentret skal også etter avtale og når det er praktisk mulig bl.a. kunne ta imot hospitanter
- ▶ bistå aktuelle universiteter og høyskoler med utarbeidelse av undervisningsmateriell og forelesere i aktuelle grunnutdanninger

Ordlyden i oppdraget bærer preg av at det ble nedfelt for 30 år siden og fokuset på «bringe dem det gjelder ut av prostitusjon» er byttet ut med en tanke om autonomi, agens og retten til selv å bestemme i eget liv. Utover det er Pro Sentrets oppgaver som nasjonalt kompetansesenter ikke vesentlig endret og er i dag en viktig del av sentrets ordinære drift.

Fortsettelsen

Pro Sentrets mål som kompetansesenter er og har alltid vært å formidle vår erfaringsbaserte og faglig funderte kunnskap, samt å bidra til at stemmene til personer med sexsalgs erfaring blir hørt. Gjennom landsdekkende informasjonsarbeid, opplæring og undervisning, samt råd og veiledning til alle som ønsker det, søker Pro Sentret å øke kunnskapen om prostitusjon som samfunnsfenomen generelt og handlingskompetansen til personer som kommer i kontakt med personer som selger sex spesielt. Kunnskapen vi formidler gir også verdifull innsikt for utforming av politikk på prostitusjonsfeltet og andre samfunnsområder.

Hvilke erfaringer og kunnskap som har blitt formidlet har naturlig nok variert i løpet av de siste 30 årene. Markedet for kjøp, salg og bytte av seksuelle tjenester er ikke statisk, men endrer seg kontinuerlig i tråd med økonomiske konjunkturer, nasjonale og internasjonale reguleringer i samfunnet generelt og mot prostitusjonen spesielt, teknologisk utvikling og våre holdninger til prostitusjon og aktørene i den. Hvor de ulike arenaene for sexsalg er, hvilke aktører som er til stede og hvordan prostitusjonen organiseres vil følgelig endre seg i tråd med dette. Det samme vil Pro Sentrets erfaring og kunnskap. Likevel kan Pro Sentrets arbeid som kompetansesenter grovt sett henges på fire knagger: kunnskapsproduksjon, kunnskapsformidling, veiledning og internasjonalt samarbeid. I det kommende skal vi se nærmere på disse fire aktivitetene.

Kunnskapsproduksjon

Som kompetansesenter skal Pro Sentret ha kjennskap til og kunnskap om samfunnsfenomenet prostitusjon. En sentral del av kunnskapsproduksjonen opp igjennom årene har derfor vært ulike markedskartlegginger hvor det har blitt sett nærmere på hvordan prostitusjonsmarkedet ser ut, hvilke arenaer for kontakt mellom kjøper og selger som finnes, hvem som befinner seg på de ulike arenaene, hvordan virksomheten organiseres og estimering av omfang. Som nevnt er markedet for sexsalg svært dynamisk og opp igjennom årene har vi sett at ting kan endre seg raskt med tanke på alle disse faktorene. Slike markedskartlegginger har derfor vært helt avgjørende for å kunne ha oversikt over og oppdatert kunnskap om prostitusjon som fenomen. Det igjen har vært avgjørende både for den kunnskapen Pro Sentret skal formidle og for utvikling av eget tjenestetilbud.

I tillegg til egne årsrapporter, har en sentral del av kunnskapsproduksjonen bestått av ulike prosjekter og kartlegginger rettet mot spesifikke grupper eller fenomener innen prostitusjonsfeltet. Pro Sentret har opp igjennom årene produsert kunnskap om unge som bruker sex som kapital, norske og utenlandske kvinner i prostitusjon, menn som selger og bytter seksuelle tjenester og flere ulike rapporter knyttet til migrasjonsrelatert sexsalg. Videre har Pro Sentret vært opptatt av å fremskaffe kunnskap om forhold som prostitusjonsdebut,

voldserfaringer i og utenfor prostitusjonen, om internett som prostitusjonsarena, sugardating og webcamming, samt kunnskap om hva aktører innen andre deler av hjelpeapparatet kan om prostitusjon og hvordan de forholder seg til, eventuelt ikke forholder seg til personer med sexsalgserfaring. Som kapitlene om Pro Sentrets helse- og sosialfaglige arbeid viser, har det blitt gjennomført en rekke ulike tiltak, prosjekter og aktiviteter opp igjennom årene for å møte ulike behov i brukergruppa. Det har vært ulike samtalegrupper, kurs- og arbeidsmarkedstiltak, forsøk med sprøyterom, hiv forebyggende tiltak, GU-prosjekt og ulike former for oppsøkende arbeid inne, ute og på internett, for å nevne noe. Majoriteten av Pro Sentrets særskilte tiltak, prosjekter og aktiviteter blir oppsummert i sentrets årsmeldinger eller i egne rapporter og fungerer som viktige tilskudd til kunnskapsproduksjonen om prostitusjon som fenomen. Prosjektrapporter lanseres ofte med et seminar og munner som regel ut i konkrete forslag til tiltak og/eller råd til personer som kan komme i kontakt med målgruppen.

Det er ikke overveldende mye forskning som har blitt gjennomført på prostitusjonsfeltet i løpet av de 40 årene Pro Sentret har eksistert eller de 30 årene senteret har vært et nasjonalt kompetansesenter. Når det er sagt har Pro Sentret ofte vært involvert i den forskningen som har blitt gjennomført som kunnskapsleverandør, som arena for rekruttering av informanter og som deltager i ressurs- og referansegrupper. En liten håndfull bøker har blitt produsert, noen flere bokkapitler og vi har bidratt til fagartikler og en rekke bachelor-, master- og doktorgradsoppgaver på feltet.

Kunnskapsformidling

Kunnskapsformidling er en stor og viktig del av Pro Sentrets arbeid som nasjonalt kompetansesenter. Formidling av kunnskap om prostitusjon som fenomen, aktørene i prostitusjon og deres livsbetingelser, konsekvenser av villet politikk på dette og tilliggende felt, andre aktørers møte med og behandling av personer med sexsalgserfaring, menneskerettigheter, lovverk og juridiske problemstillinger er sentrale tema i vårt informasjons- og undervisningsarbeid, i tillegg til Pro Sentrets eget liv og virke.

I løpet av de tiårene som har gått siden kompetansesenteret ble etablert, har Pro Sentret erfart at mange ønsker å ta del i vår kunnskap og lære av våre erfaringer. Samtidig har vi også erfart at det kan være svært vanskelig å selge inn kunnskap som ingen opplever at de trenger. Det har særlig vært aktuelt på «nye» felt som barm og unge som blir utsatt for kommersiell seksuell utnyttning eller som bruker sex som kapital og gutter og menn som selger sex. Etter hvert som det blir mer oppmerksomhet rundt de fenomenene som først oppleveres som perifere, øker også etterspørselen etter kunnskap.

Undervisning og opplæring gis i hovedsak til ulike deler av hjelpeapparatet, gjerne i form av foredrag for hele eller deler av en arbeidsplass. Det er særlig instanser innen kommunale helse- og omsorgstjenester, rus, psykiatri og ungdomstjenester som henvender seg til Pro Sentret, samt andre prostitusjonstiltak i Norge. Henvendelser kommer imidlertid også fra aktører på utlendingsfeltet, helsetjenesten, diverse bo- og behandlingstilbud, lokal, regional og nasjonal forvaltning og embetsverk, samt frivillig og ideell sektor. I mange år

har Pro Sentret hatt et eget undervisningsopplegg for elever i videregående skole og vi underviser på forespørsel på grunnutdanninger innen helse-, omsorg- og sosialfag. Vi svarer ut henvendelser fra studenter fra universiteter, høyskoler, folkehøyskoler og videregående skole. I tillegg til kunnskapsformidling om Pro Sentret, menneskehandel og salg og bytte av sex, gir vi råd og veiledning til studenter ved ulike utdanningsinstitusjoner og veileder høyskole- og universitetsstudenter. Pro Sentret tar også imot studenter i praksis og personer som ønsker å hospitere i vår virksomhet, da dette er en svært viktig og nyttig måte å formidle kunnskap på og øke den enkeltes kompetanse på området. Pro Sentret er også et populært sted å besøke for de samme aktørene, også fra utlandet. Som regler skjer undervisning og opplæring ved fysisk tilstedeværelse, enten på Pro Sentret eller hos dem som ønsker kompetanseheving, men vi kan også gjøre dette digitalt, noe som har økt vår mulighet til å nå ut til hele landet betraktelig.

Pro Sentret tar aktivt del i både den faglige og den fagpolitiske debatten. Prostitusjonsfeltet er polarisert og politisert og vi anser det som en viktig kompetansesenteroppgave og tilføre både den faglige og fagpolitiske debatten kunnskap om feltet. Derfor deltar vi på de arenaene hvor de faglige debattene står og formidler kunnskap og kompetanse til politikere både i posisjon og opposisjon, har hatt vår skjerv av besøk fra både statsråder, statssekretærer, stortingsrepresentanter, byråder og bydelspolitikere, samt politikere fra andre kommuner i Norge og deres embetsverk, samt utlandet. Som nasjonalt kompetansesenter er det særlig viktig å tilføre begge disse arenaene kunnskap om konsekvenser av ideologiske og faglige retningsvalg, samt villet politikk. Det har resultert i at det til tider har stormet rundt Pro Sentret hvor både enkelte kvinneorganisasjoner og sentrale politikere har oppfordret til og anmodet om at Pro Sentret måtte legges ned.¹²⁵

Pro Sentret formidler også sin kunnskap ved høringsuttalelser i aktuelle saker, rapporterer til overvåkningsorganer for FNs kvinnekonvensjon, rasediskrimineringskonvensjon, Istanbulkonvensjonen og Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel. Vi formidler også vår kunnskap gjennom å gi innspill til handlingsplaner på både lokalt og nasjonalt nivå. Videre utarbeider Pro Sentret forskjellig informasjonsmateriell rettet mot målgruppen og/eller andre interessenter, utarbeider opplæringsmateriell som «Pro Sentret snakker om seksuell helse» og «Oppsøkende arbeid på internett», er aktive i sosiale media og har egen podkast som adresserer ulike sider ved prostitusjonen, aktørene i den og hvordan man best kan møte personer med sexsalgs erfaring.

I løpet av tre tiår har Pro Sentret arrangert en rekke konferanser, seminarer og opplæringsdager om prostitusjon generelt eller særlige temaer innen dette feltet som menneskehandel, migrasjonsrelatert sexsalg og barn og unge som selger eller bytter seksuelle tjenester. Vi har også deltatt som innledere på diverse konferanser og seminarer, i både inn- og utland. Deltakelse i norsk og nordisk prostitusjonsnettverk har likeledes vært en arena for både å formidle og tilegne seg kunnskap om prostitusjonsfeltet. Pro Sentret har også opp igjennom årene deltatt og deltar fortsatt i nettverk knyttet til menneskehandel, rus, migrasjonshelse og seksuell og reproduktiv helse for å nevne noen. Verdien av å

ha etablert gode nettverk blir tydelig når særskilte hendelser oppstår. Sist erfarte vi dette når covidpandemien stengte Norge i mars 2020. Pandemien medførte behov for samarbeid og samhandling og vi benyttet nettverkene til å utveksle erfaringer, råd og tips og rettet i felleskap henvendelser til myndigheter og politikere om hvordan pandemien og smitteverntiltakene påvirket personer solgte sex.

Kjøp og salg av seksuelle tjenester og alt som berøres av dette samfunnsfenomenet har vært og er av interesse for media og kulturlivet. Pro Sentret har følgelig fått henvendelser fra media siden første dag både for bakgrunnsinformasjon, dokumentarisk arbeid og aktuelle nyhetssaker. Videre skriver vi selv kronikker og innlegg for å formidle vår kunnskap, ofte om aktuelle forhold eller særskilte tema innen feltet, og svarer på andres utspill. Pro Sentret kontaktes også av forfattere, skribenter, manusforfattere innen film og teater, dokumentarfilmskapere, produksjonsselskap for TV, film, radio og podkast, kunstnere og gallerier og formidler gjerne vår kunnskap og erfaring for på den måten å nå ut til et bredt publikum via et arsenal av ulike kanaler.

Veiledning

En viktig del av Pro Sentrets mandat har vært og er å gi veiledning til alle som ønsker det. I alle år har det i hovedsak vært ulike aktører innen kommunale helse- og omsorgstjenester, rus, psykiatri, ungdomstjenester og barnevern som henvender seg til Pro Sentret. Henvendelser kommer imidlertid også fra aktører på utlendingsfeltet, helsetjenesten, diverse bo- og behandlingstilbud samt frivillig og ideell sektor. Det er også pårørende, familie og venner som henvender seg til oss med konkrete bekymringer for nærstående. Henvendelsene handler i stor grad om at noen nærer en bekymring for en person de tenker kan selge eller bytte seksuelle tjenester og/eller er i en situasjon preget av ufrivillighet, utnyttelse, tvang eller menneskehandel, og søker råd og veiledning på hvordan de skal håndtere situasjonen. Pro Sentret gir i disse situasjonene generell informasjon om fenomenforståelse, gir råd og veiledning i den konkrete saken ofte knyttet til hvordan man best kan adressere sin bekymring til den det gjelder og informerer om og henviser til andre instanser det kan være aktuelt å kontakte. Ofte ser vi at en enkeltsak gjør en arbeidsplass bevisst på at de mangler kompetanse på dette feltet slik at de ber om bistand i den enkelte saken og et kompetanseløft for hele organisasjonen. Råd og veiledning kan gis ved fysisk oppmøte, over telefon eller på videotjeneste for trygg kommunikasjon.

Vi gir også informasjon, råd og veiledning til personer med sexsalgserfaring som befinner seg på andre kanter av landet. Før internettets tid ble dette gjort over telefon, etter hvert også på e-post. I dag er telefonsamtalen fortsatt hyppigst brukt, men kommunikasjonskanaler som Whatsapp, Messenger og Telegram, samt chattetjenester på ulike plattformer brukes også for å gi råd, veiledning og sosialfaglig oppfølging til personer med sexsalgserfaring. Med disse «nye» kommunikasjonskanalene kan Pro Sentret gi råd og veiledning, samt følge opp ved behov, til alle som ønsker det uavhengig av hvor de befinner seg.¹²⁶

Internasjonalt samarbeid

Som det er beskrevet andre steder i dette jubileumsskriftet¹²⁷ er vårt hjemlige prostitusjonsmarked svært dynamisk og endrer seg hyppig med tanke på både hvem aktørene er, hvor de kommer fra og hvordan virksomheten organiseres. Det har derfor vært viktig for Pro Sentret å ha en bred kontaktflate nasjonalt, men også internasjonalt. Hensikten har vært både å formidle vår kunnskap og å hente inn erfaring fra andre for å kunne være i forkant av utviklingen og forbedre vårt arbeid. Utviklingstrekk, trender og tendenser knyttet til prostitusjonsmarkedet starter ofte utenfor Norge og Norden. Gjennom deltakelse i ulike europeiske nettverk har det vært mulig for Pro Sentret å være forberedt på trender som ville få betydning for markedet for sexsalg i Norge, samt lære av andres erfaringer.

I forbindelse med oppmykningen av grensen mellom Norge og Russland, samt EU-utvidelsen østover ble det naturlig at Pro Sentret etablerte samarbeid og samhandling med myndigheter og organisasjoner fra disse områdene. Ved årtusenskiftet foregikk det en betydelig kunnskapsutveksling mellom Norge, Russland og de baltiske landene via samarbeidsprosjekter og gjensidige studiebesøk, foredrag og hospitering. Mye var knyttet til diverse helseprogram med fokus på forebygging av seksuelt overførbare infeksjoner og da særlig hiv. Et av de viktigste tiltakene var etableringen av en «sprøytebuss»¹²⁸ i Murmansk, bidra til at personer som selger sex ble inkludert i det oppsøkende arbeidet, samt oppbyggingen av et drop-insenter for rusbrukere og sexselgere.

Andre sentrale nettverk som Pro Sentret har vært aktive i, og som var viktig for både kunnskapsproduksjon og kunnskapsformidling, var tre nettverk under EUs helseprogram som arbeidet med HIV forebygging og prostitusjon. EUROPAP (European Network for HIV-STD prevention in Prostitution) arbeidet med generell overvåkning av utviklingen, samt utarbeidelse av råd og retningslinjer for helsearbeidere og beslutningstakere som forholdt seg til prostitusjonsspørsmål. TAMPEP (Transnational AIDS/STD Prevention among Migrant Prostitutes in Europe/Project) utviklet metodikk for arbeidet med migrasjonsrelatert prostitusjon, samt samlet opplysninger om utviklingstrekk på dette området i Europa. ENMP (European Network Male Prostitution) arbeidet med HIV forebygging for mannlig prostitusjon. Alle nettverkene hadde fokus på informasjon, utvikling av metodikk, kartlegging av utviklingen på prostitusjonsfeltet og sexselgernes behov for bistand og bestod i mange år. Deltakelse her ga Pro Sentret både kunnskap om utviklingstrekk og trender på prostitusjonsfeltet samt kjennskap til metoder som kunne brukes for å møte disse. Etter hvert ble disse nettverkene faset ut og litt inn på 2000-tallet dreide fokuset seg fra helsetjenester til menneskehandel.

Pro Sentret har vært partner på flere bilaterale prosjekter finansiert av EEA Grant/Norway Grants hvor prostitusjon og menneskehandel har vært i fokus. Målet med disse tilskuddene var og er fortsatt å redusere sosiale og økonomiske forskjeller i EØS, styrke de bilaterale relasjonene mellom giver- og mottakerlandene, og å sette mottakerlandene i en bedre posisjon til å utnytte det indre marked.¹²⁹ Gjennom å være partner på prosjekter i flere ulike land, stort sett øst-europeiske land som anses å være avsender land til prostitusjonen i Norge,

har Pro Sentret både tilegnet seg kunnskap og formidlet erfaringer som har vært nyttig for tjenesteutvikling og kunnskapsformidling både for oss og dem.

Deltakelse i nettverk, partnerskap i prosjekter, studieturer og hospitering på tvers av landegrensener har vært en sentral og viktig del av Pro Sentrets arbeid som kompetansesenter og har tilført både kunnskap og metodikk som har vært både nyttig, og i noen tilfeller avgjørende, for at vi har kunnet møte de stadige endringene i prostitusjonsmarkedet på best mulig måte.

Avslutning

Pro Sentret har straks vært nasjonalt kompetansesenter på prostitusjonsfeltet i 30 år og jobben er dessverre ikke gjort. Stigma, forforståelser og fordommer er seiglivet og behovet for bedre fenomenforståelse og kompetanse på hvordan møte personer med sexsalgserfaring er fortsatt stort. Det gjelder både oss som samfunn og hver enkelt av oss. Pro Sentret har en visjon om et samfunn hvor personer som selger sex er sosialt inkludert og hvor ingen opplever prostitusjon som eneste alternativ. I tråd med det slår vi fast at Pro Sentrets formål er:

Å sikre at personer som selger sex har tilgang på nødvendige tjenester og jobber sammen med den enkelte i solidaritet og med respekt for hens valg.

Sammen med personer som selger sex som likeverdige samarbeidspartnere produserer vi kunnskap og jobber for å heve kompetansen på alle nivå i samfunnet.

Pro Sentrets styrke som nasjonalt kompetansesenter er den direkte kontakten med miljøene og personer som har sexsalgserfaring. Dette gir merverdi til både brukere av tjenestene og til samfunnet. Kunnskapen Pro Sentret formidler gir verdifull innsikt for utforming av politikk på prostitusjonsfeltet og andre samfunnsområder og bidrar til å avskaffe skam og stigma og erstatte myter og fordommer med innsikt og kunnskap.

Sisters in crime

– Tre tiår sammen på barrikadene

Astrid Renland

Den 15. november 1990 ble PION (Prostituertes Interesseorganisasjon i Norge) stiftet. I et nordisk perspektiv er PION den lengst levende, men langt fra den første, sexarbeiderorganisasjonen. Tvert imot så har den nordiske sexarbeiderbevegelsen vært tett på utviklingen i den internasjonale sexarbeiderbevegelsen.

Nordisk sexarbeideraktivisme

Det radikale samfunnsopprøret på slutten av 1960- og 1970-tallet var også en tid da sexarbeidere tok steget ut av bakgatenes og bordellenes uformelle fellesskap og organiserte seg i kampen for rettigheter og mot stigma og kriminalisering.

Professor og historiker Jens Rydström beskriver i artikkelen «Sociala rørelser i motvind» (2021) utviklingen av den nordiske sexarbeiderbevegelsen.¹³⁰ Han streker opp tre bølger; 1970-tallets radikale samfunnsopprør, hiv-epidemien på 1980- og 90-tallet, og kampen for rettigheter og mot kriminalisering fra 2000-tallet.

Allerede i 1973 startet tre kvinnelige sexarbeidere, deriblant Lilian Andersen (1937–2019), organisasjonen Sexualpolitisk Front i Sverige. Sexualpolitisk Front var med sitt sosialistiske grunnsyn og klasseperspektiv et barn av sin tid, og ble etablerte samme år som Margo St. James (1937–2021) startet opp COYOTE i San Fransisco, USA.¹³¹ COYOTE, som er et akronym for Call Off Your Old Tired Ethics, referer til det samfunnsmessige stigmaet sexarbeidere ble utsatt for, og regnes i dag for å være «moderorganisasjonen» for den internasjonale sexarbeiderbevegelsen.

I likhet med COYOTE jobbet Sexualpolitisk Front mot stigma og for rettigheter til kvinner som solgte sex. På programmet sto også alle kvinners rett til lønnsarbeid og styrking av velferdstilbudet til barn og unge for å hindre utenforskap. Begge deler var, ifølge Sexualpolitisk Front, viktige faktorer for å redusere rekruttering til sexsalg. Men for Sexualpolitisk Front gikk det, ifølge Rydström (2021), ikke så bra. Aktivistene møtte mye motstand i Sverige og la ned organisasjonen på begynnelsen av 1980-tallet, men de fortsatte som nettverk for

sexarbeideraktivisme. Et tiår senere tilsluttet nettverket seg organisasjonen Valkyria, som ble etablert i 1991. Valkyria oppsto ifølge Rydström, som et samarbeid med sjefsredaktøren i CupidZero (senere Cupido), Lill-Marit Bugge og kvinner som jobbet i gateprostituasjonen på Malmskillnadsgatan i Stockholm. Valkyrias aktivisme var mer praktisk enn samfunnspolitisk orientert og med et sterkt helsefokus, inkludert hiv-forebygging overfor selgere og kunder. Ytre motstand og interne konflikter førte til at organisasjonen opphørte etter noen år.

Men Lilian Andersen var sexarbeideraktivist til det siste og deltok blant annet på den internasjonale sexarbeiderkonferansen i Brussel i 2005. Da ble «The International Committee on the Rights of Sex Workers in Europe (ICRSE)» relansert fra «International Committee for Prostitutes Right (ICPR)», som ble stiftet i 1985. ICRSE har i dag endret navn til European Sex Workers Alliance (ESWA).¹³²

Den siste bølgen av svenske sexarbeiderorganisasjoner oppsto, som Rydström (2021) viser, i kjølvann av sexkjøpsloven, som ble innført i Sverige i 1999. I 2003 ble Riksorganisationen för sex- och erotikarbetare (Rosea) stiftet. Rosea ble avløst av Rose Alliance, som Pye Jacobsson stiftet i 2008. I 2015 etablerte sexarbeidere sammen med queerfeminister Fuckförbundet, mens Red Umbrella Sweden så dagens lys i 2019.

I Danmark var sexsalg delvis kriminalisert inntil 1999, men allerede på begynnelsen av 1990-tallet startet den danske eskorten Jackie Siwens bransjemagasinet «Stå sammen – Fagblad for prostituerte». Magasinet byttet etter hvert navn til «Vi står sammen», og publiserte 17 utgivelser mellom 1992 og 1995. På begynnelsen av 2000-tallet startet sexarbeidere opp organisasjonene B-DEA og VIP-Lounge. I 2008 organiserte danske sexarbeidere seg i Sexarbejdernes Interesseorganisation (SIO) som jobbet aktivt mot innføringen av forbud mot sexkjøp. SIO samarbeider med gatenære tiltak, som Gadejuristen og The Red Van/Sexelancen i København. I 2019 slo SIO seg sammen med «Sexbranchen Danmark», som er en organisasjon for alle kategorier av sexarbeidere.

Finland har hatt sexarbeiderorganisasjoner siden 2002, da en finsk sexarbeider startet opp United Sex Professionals of Finland (SALLI), som var aktiv til 2010. Siden 2018 har det vært sexarbeidernettsverket FTS Finland som er sexarbeidernes offisielle stemme. Island fikk sin første sexarbeiderorganisasjon Rauða Regnhlíf (Red Umbrella) i 2016.

Faglig og politisk allianse

Rydström (2021) peker på at Norge skiller seg ut blant de nordiske landene på grunn av alliansen med prostitusjonstiltakene. Det er delvis riktig. Om man ser bort ifra Finland er situasjonen i Norge ganske enestående. Men for PIONs del har det vært Pro Sentret som har vært en alliert og samarbeidspartner, ikke de øvrige prostitusjonstiltakene som var drevet av Kirkens Bymisjon eller var i kommunal regi. Selv om alle prostitusjonstiltakene i Norge i dag har en skadereduksjonsprofil er det fortsatt forskjeller både på hva som legges i begrepet «skadereduksjon», og hvilket verdigrunnlag og ideologi tiltakene hviler på.¹³³ For noen er skadereduksjon et sett av virkemidler for å redusere skader som salg av sex kan

medføre samtidig som man støtter eller aksepterer kriminalisering av sexarbeid. For andre er skadereduksjon en modell for sosialt arbeidet som rommer både aksept og respekt for sexarbeideres valg om og rett til å selge sex.

Samarbeidet med Pro Sentret hadde betydning for faglig inkludering i prostitusjonsfeltet, og ikke minst at PION hadde en politisk alliert. Det har muligens vært av like stor betydning for PIONs stabilitet som Rydström (2021) tilskriver offentlige tilskudd, som har sikret drift av organisasjonen. PION har aldri tilhørt tilskuddsadelen hverken i tilskuddsordninger for hiv-feltet eller brukerorganisasjoner. Og som Rydström peker på, har motstanden vært hovedårsaken til at aktivister i både svenske og danske sexarbeiderorganisasjoner ikke har orket å stå i det i lengden.

Vafler og solidaritet

Prostitusjonstiltaket, som ble etablert i 1983 i Oslo og senere ble til Pro Sentret, var befolket av radikale og samfunnsengasjerte sosionomer der Liv Jessen og Kirsten Frigstad hadde ledene roller og var sterke stemmer i den offentlige debatten.

PION sprang ikke ut av Pro Sentret, men ideen om å etablere en egen sexarbeiderorganisasjon ble formulert i den berømmelige Tirsdagsgruppen som skulle være selvhjelps- og samtalegruppe for kvinner som solgte sex. Hver tirsdag møttes Pro Sentrets Kirsten Frigstad sammen med kvinnelige sexarbeidere som ikke var en del av tiltakets hovedbrukere. På disse møtene samtalte de om mangt deriblant prostitusjonspolitikken, som av mangfoldige grunner var 1980-tallets hete potet.

Det er også all grunn til å mistenke at Kirsten Frigstads dronningstanke i første omgang var en form for brukerråd. At kvinnene skulle støtte, representere og være sexselgernes stemme på Pro Sentret. Om det stemmer var Frigstad et par tiår forut før brukermedvirkning ble rettighetsfestet og profesjonalisert. For brukermedvirkning var ikke å finne i datidens sosialarbeidervokabular. Tvert imot, som Anne-Lise Middelthon beskriver i sin hovedfagsavhandling om det peerstøttet hiv-forebyggende arbeidet som pågikk i 1989–1991, var helse- og sosialarbeidere rystet over tanken på å måtte samarbeide med stoffbrukere og sexarbeidere.¹³⁴

PION ble imidlertid ikke et brukerråd på Pro Sentret. Ifølge saga var det ikke aktuelt for sexarbeiderne å underlegge seg Pro Sentrets strukturer. De ville ha en selvstendig organisasjon. Høsten 1990, sju år etter at Pro Sentret ble opprettet, stiftet to kvinnelige sexarbeidere i samarbeid med Kirsten Frigstad, PION.

«Det var min og Bs idé å starte PION», forteller Laila i et intervju i Albertine (2021).¹³⁵ Og ideen ble som sagt unnfanget i Tirsdagsgruppen, som ifølge Laila også ble kalt vaffel- og solidaritetsgruppa, og fungerte som et møtested mellom de kvinnelige sexarbeiderne og Pro Sentret. Kvinnene som deltok i gruppen jobbet både i gateprostitusjon og på barer og restauranter, og flere luftet frustrasjonen over å bli snakket på vegne av.

«Alle snakket om prostitusjon, men veldig få snakket med oss kvinnene som solgte sex», sier Laila til Albertine (2021).

1980-tallet var uten tvil en voldsom tid. Et tiår tidligere hadde kvinnene i gateprostitusjonen primært vært overlatt til politiets trakassering og tilbud om suppe og frelse fra guds glade hjelpere i Oslos bakgater.

Janni Wintherbauer forteller i sin bok «Slik ble mitt liv» både om stigma i offentlige etater og et politi som jaget og trakasserte dem. Hun opplevde selv et møte med en aggressiv betjent som rasende gikk til angrep på henne med en saks og skamklippet henne ved å klippe hestehalen, som det lange håret var samlet i, tvert av.¹³⁶

Med 1980-tallet kom nye tider, og kvinnelige sexselgere kom plutselig i sentrum for massiv oppmerksomhet både fra myndighetene, politikere, forskere, sosialarbeidere, kvinneaktivister og media. Oslos bakgater ble et område for oppsøkende virksomhet og feltarbeid, og ifølge Anne-Lise Middelthon (1992) var det ofte flere hjelpere og andre enn det var sexarbeidere på Strøket.

I tillegg til forskere som hadde fanget interesse for både selgere og kjøpere og benyttet Strøket som observasjons- og forskningsfelt, var gateprostitusjonen omgjort til slagmark for den radikale delen av kvinnebevegelsens kamp mot patriarkatet. 1980-tallets «horekundeaksjoner», der Kvinnefrontens unge kvinner lokket kunder til å stoppe mens andre malte «horekunde» på bilen, er fortsatt sagnomsust når kvinnebevegelsens historie fortelles.¹³⁷

Sist, men ikke minst, førte hiv-epidemien til at Strøkets sexarbeidere var et yndet mål for mediernes fryktinngytende oppslag om omvandrende aidsbomber som utgjorde en trussel mot både familien og folkehelsen. Anne-Lise Middelthon (1992) skriver at i mediebildet fungerte sexarbeiderne som kroppsliggjøring av hiv-smitten til tross for at det var ingen smittetilfeller som kunne føres tilbake til kjøp av sex.

Hiv-epidemien og Homohuset i Apotekergården

Hiv-epidemien kom til Norge i to omganger på 1980-tallet, først blant menn som har sex med menn og så da man skjønnte at hiv også smittet heteroseksuelt. Sexarbeidere og stoffbrukere ble nå inkludert som nøkkelgrupper for smitte, sammen med homofile menn.

I et intervju med Albertine (2017) sier Kirsten Frigstad at hiv-epidemien skapte i all sin grusomhet, død og elendighet, også en plattform for selvorganisering blant samfunnsmessige marginaliserte grupper som skeive, stoffbrukere og sexarbeidere.¹³⁸ Hiv-epidemien endret relasjonen mellom helsemyndighetene og populasjonen i samfunnsmessige marginaliserte grupper fra top-down tiltak til handlende agenter og subjekter man samarbeidet med. Med hiv-forebygging fulgte det finansering og økonomiske ressurser til å etablere organisasjoner. I likhet med PION var det mange sexarbeiderorganisasjoner internasjonalt som ble opprettet under og i kjølvann av hiv-epidemien.

Ketil Slagstad og Anne Kveim Lie skriver i artikkelen «Selling sex in the age of AIDS» at det norske hiv-forebyggende arbeidet var, takket være homobevegelsens aktører og deres allierte i helsemyndighetene, i fronten med sitt gatenære arbeid og sterke skadereduksjonsprofil.¹³⁹ Og mens datidens folkevalgte politikere diskuterte tvangstiltak for kvinnene som solgte sex, inkluderte helsemyndighetenes både sexselgerne og stoffbrukerne i smittevernarbeidet.

PIONs grunnleggere ble rekruttert fra Pro Sentret og i 1989 ansatt av Helsedirektoratets Aidsteam for å drive hiv-forebyggende arbeid blant kvinner som solgte sex. Peerbasert smittevernsarbeid gjør forebyggingen bedre og mer målrettet. Noe som ifølge Laila, var helt riktig. For i motsetning til mange sosialarbeidere på Strøket var PIONs to damer ikke redd for å snakke med kvinnene om salg av sex, hiv, smittevern og kondombruk forteller hun til Albertine (2021).

Ifølge Slagstad og Lie (2022) var inspirasjonen hentet fra USA der COYOTE responderte på myndighetenes repressive tiltak ved å starte opp eget hiv-forebyggende arbeid blant sexarbeiderne. Anne-Lise Middelthun var prosjektansvarlig og med Hans Christian Sørhaug som veileder dannet prosjektet utgangspunkt for både forskningsrapport og hennes mellomfagseksamen i sosialantropologi på Universitetet i Oslo.¹⁴⁰

Prosjektet løp over to år, og da det var ferdig sto PIONs grunnleggere uten økonomiske midler. Ifølge Laila (2021) ble redningen Helseutvalget for homofile som tok dem under sine vinger, noe som var en viktig støtte for at PION fikk selvstendig status som søkerorganisasjon i hiv-feltet.

Så selv om tirsdagsmøtene på Pro Sentret var av stor betydning for formulering av ideen om en sexarbeiderorganisasjon, var det hiv-forebyggingen som muliggjorde oppstart av PION. Med midler fra Helsedirektoratet hadde Laila og B lønn for å jobbe med egenorganisering. For samtidig som de delte ut kondomer og informerte om smittevern, snakket de med sexarbeiderne om å organisere seg. De ble både mentorer for kvinnene og fungerte som brobyggere mellom Pro Sentret og sexselgerne på Strøket.

PION ble tilbudt lokaler på Pro Sentret noe de, ifølge Laila, takket nei til. Det var viktig både av hensyn til selvrespekten og selvstendigheten at de følte at de selv hadde regien. I stedet delte de lokaler med homobevegelsen i Homohuset på St. Olavs plass 2, i den gamle Apotekergården.

PIONs nære bånd til den skeive bevegelsen gjorde seg ikke bare gjeldende på hiv-feltet. Bak tidsskriftet Albertine, som så dagens lys i 1994, var fotokunstneren Lill-Ann Chepstow-Lusty, filmkritiker Brita Møystad Engseth og Lillian Jensen, som jobbet som journalist i Blikk som også holdt til i Homohuset. Lillian Jensen som fortsatt jobber i Blikk, var redaktør for Albertine fram til 2004.

Glade abolisjonister

«I de dager var vi alle glade abolisjonister. Kvinnene skulle hjelpes ut av prostitusjon og bibelen var boken om Malmö-prosjektet som startet i 1977», forteller Arne Randers-Person til Albertine om oppstarten av Pro Sentret.¹⁴¹

I 1977 ble det igangsatt et prostitusjonsprosjekt i Malmö som kombinerte forskning og hjelpetiltak med samfunnmessige analyser om årsaken til fenomenet.¹⁴² Prostitusjonsprosjektet var i hovedsak i kontakt med kvinner i gateprostitusjon som hadde store rusproblemer.

Malmö-prosjektet ble modellen for Oslo-prosjektet, som fikk i oppdrag å kartlegge barne- og ungdomsprostitusjon i Oslo. Oslo-prosjektet ble igangsatt i 1979 og avsluttet i 1981, og i likhet med Malmö-prosjektet var Oslo-prosjektet et samarbeid mellom forskning og sosialt arbeid, og ble utført av kriminolog Liv Finstad, Lita Fougner og Vivi-Lill Holter, som begge hadde sosionombakgrunn. Kartleggingen avdekket at det ikke var så mange unge som dominerte gateprostitusjonen, men voksne kvinner med store rus- og levekårsproblemer. De anbefalte at det ble opprettet et hjelpetiltak for kvinnene. Oslo-prosjektet var ikke en direkte foranledning til etablering av Pro Sentret, men de bidro til at tilstanden i prostitusjon fikk politisk oppmerksomhet både i kvinnebevegelsen og blant kvinnelige folkevalgte.

Fra tro til tvil

Norge og Sverige var foregangsland i europeisk sammenheng når det gjaldt etablering av sosiale tiltak. Troen på at sosialt arbeid var veien for å få kvinnene ut av prostitusjon var sterk blant sosialarbeiderne. Kvinnene skulle avruses og stables på beina og hjelpes til et liv i normaliteten, og det var også Pro Sentrets mål.

«Vi var på fagbesøk i Nederland, og vi reiste hjem sjokkert over liberalismen som hersket og priste oss lykkelig over at vi i alle fall ikke tenkte slik i Norge», forteller Arne Randers-Person til Albertine (2014).

De hadde besøkt den nederlandske sexorganisasjonen Den røde tråd (de Rode Draad), som jobbet for sexarbeidernes arbeidsrettigheter, og den tanken var fjern for de norske hjelperne.

1980-tallet var preget av høy aktivitet på feltet. Ikke bare mellom de nordiske landene, men også lokalt var det høy aktivitet. Både i Stavanger, Bergen og Trondheim ble det igangsatt prosjekter som skulle kartlegge prostitusjon og hjelpebehov.

Kvinnene som skulle reddes var ikke nødvendigvis like glad for den nyvunnede oppmerksomheten. Ifølge PIONs tidligere leder, Janni Wintherbauer, var sexarbeiderne på Strøket både frustrert og rasende over at all aktiviteten ødela businessen. Blant de mange fortellingene fra de dager er denne dagen i 1989 da hun og kolleger prøvde å sabotere kundeforskningen i regi av Liv Jessen og andre, ved å lime igjen døren på campingvognen med superlim. Campingvognen ble brukt som drop-in for samtaler med kunder. Kundene ble fortalt

om hva prostitusjon *egentlig* gikk ut på og informert om faren for kjønnssykdommer og hiv-smitte, forteller Liv Jessen til VG.¹⁴³ Målet var at kunder skulle slutte med sexkjøp, eller i alle fall redusere det kraftig og bruke kondom.

I 1988 publiserte Liv Jessen og Kirsten Frigstad boken «Jentene ut av prostitusjon» som både var en håndbok for sosialt arbeid i feltet og et kamprop for bekjempelse av prostitusjon. Blant de mange spørsmålene som reises i boken, er hvordan sosialarbeidere skal forholde seg til en eventuell interesseorganisasjon for kvinner som selger sex. Hvordan kan man støtte sexselgere som etablerer en egen organisasjon og samtidig bekjempe prostitusjon som fenomen i samfunnet?¹⁴⁴

Forfatterne svarer ikke på spørsmålet, men to år senere var PION et faktum og det var med god hjelp fra Pro Sentret, spesielt Kirsten Frigstad. Laila forteller til Albertine (2021) at hun var uvurderlig hjelp i oppstarten både når det gjaldt å søke penger til drift og håndtere pressen. Da som nå var det forbundet med store omkostninger å stå fram som sexarbeider. Frigstad var derfor PIONs offentlige talerør, noe som gjorde at hun også ble oppfattet som PIONs leder.

Paradigmeskifte

Som Liese Recke peker på i artikkelen «Om stofmisbrug og prostitution» har kvinner tradisjonelt legemliggjort koblingen mellom moralsk forfall og stoffbruk, og den oppmerksomheten som ble tildelt prostitusjonsfeltet må ses i sammenheng med datidens narkotikapolitiske opprustning.¹⁴⁵

Troen på et prostitusjonsfritt samfunn var like sterk som troen i de dager var på det narkotikafrie samfunnet. Men det var ikke nødvendigvis narkotikabekjempelsen som preget 1980-tallets prostitusjonsforskning. Den inngikk i et større prosjekt som omfattet synliggjøring av elendigheten i kvinners virkelighet med vekt på prostitusjon, privat vold og voldtekt. Formålet var å avdekke årsaken til og konsekvenser av prostitusjon i samfunnet.¹⁴⁶

Ifølge Liv Jessen var sosionomstanden på slutten av 1970- og begynnelsen av 1980-tallet preget av datidens samfunnskritiske tidsånd. Mange hadde beina godt plassert i den radikale venstresiden.¹⁴⁷

«Vi som hadde opplevd en feministisk oppvåkning skulle ut og redde verden, og vi skilte ikke mellom kvinner som ble slått av ektemannen, voldtekt og prostitusjon. Det var ingen nyanser», sier Jessen til Albertine, og prostitusjonsforskningen underbygget og bekreftete sosionomblikket.

De trengte ikke å se til Sverige for Norge hadde fått sin egen «bibel». I 1986 kom boken «Bakgater» (1986) av Cecilie Høigård og Liv Finstad, som i likhet med Malmö-prosjektet var en kvalitativ studie av de mest marginaliserte rusavhengige kvinnene i gateprostitusjonen.

Den nordiske (spesielt den svenske og norske prostitusjonsforskningen) representerte, ifølge den svenske prostitusjonsforskeren Stig Larsson, et paradigmeskifte med sin vektlegging av samfunnsmessige forhold i stedet for individuelle trekk hos sexselgeren.¹⁴⁸ Forskningen skulle både skaffe til veie kunnskap og foreslå hjelpetiltak, og den etnografiske tilnærmingen i form av intervjuer med kvinner som solgte sex og observasjoner i gateprostitusjon skapte nærhet til feltet.

Forskningen hadde et klart abolisjonistisk ståsted. Som Skilbrei skriver i boken «Når sex er arbeid» (1998) sprang prostitusjonsforskningen både i Sverige og Norge ut av forskernes ønske om å hjelpe kvinnene ut av prostitusjonen. Prostitusjon ble forstått som et samfunnsmessig onde som skulle bekjempes. Det var en form for nordisk ånd. Og selv om det ikke var en entydig prostitusjonspolitisk enighet i de nordiske landene var man samlet om at prostitusjon var et sosialt problem og onde.¹⁴⁹ Målet for de nordiske sosiale hjelpetiltakene var å få kvinnene til å slutte å selge sex.

Offerrollens bakside

Det var i dette ideologiske abolisjonistlandskapet Pro Sentret endret kurs. Vendingen Pro Sentret tok omtaler Liv Jessen og Kirsten Frigstad som en overgang fra tro til tvil.¹⁵⁰ I intervjuet med Albertine (2005) om boken «Jentene ut av prostitusjon» peker begge på at det var ulike faktorer som førte til at de tok oppgjør med abolisjonismen. Som samarbeidet med den skeive bevegelsen og det hiv-forebyggende arbeidet. Kontakt med internasjonale organisasjoner på prostitusjon- og hiv-feltet, som samarbeidet med sexarbeidere, gjorde dem mindre dogmatiske. Sist, men ikke minst, at kunnskapen som møtene med kvinnene ga dem utfordret deres egen profesjons diagnostiske kultur og ekspertrolle. Liv Jessen forteller til Albertine (2014), at det tok dem mange år før de skjønnte at den offerrollen de påla kvinnene var en forlengelse av den undertrykkelsen de ville bekjempe. Man kan kanskje også legge til at andre faktorer spilte inn, som at Pro Sentret var fristilt fra andre overbyggende føringer. I motsetning til det øvrige rusfeltet, som var forankret i og underlagt barne- og ungdomspsykiatrien. De var, ifølge Arne Randers-Person, sosialarbeidernes avantgarde (Albertine 2015). De hadde frie hender og kunne forme prosjektet som de ville, og de var kunnskapsleverandører til myndighetene.

Problemet var nødvendigvis ikke tiltakene som ble satt i gang. I ettertid vet vi at hjelpetilbudet som ble bygd opp var viktig for kvinnene i det gatenære rusmiljøet.¹⁵¹ I rusfeltets tjenestetiltak var kvinnene en minoritet og menn dominerte både i klientgruppen og i utformingen av tjenestene i tiltakene. Prostitusjonstiltakene ble kvinnenes domene; et sted de kunne snakke med både ansatte og hverandre om sexarbeidet, få hjelp og bygge fellesskap og samarbeid med hverandre. Prostitusjonstiltakene var kvinnene i det gatenære rusmiljøets rustiltak. Nærheten til rusarbeidet kan også illustreres med historien om at Pro Sentret faktisk åpnet landets første sprøyterom. Mens man politisk ikke kunne bli enig om man skulle tillate sprøyterom eller ikke, startet Pro Sentret på eget initiativ et prøveprosjekt med sprøyterom for brukerne høsten 2000. Det var helt ulovlig, og ble stengt av byrådet i Oslo etter tre

måneders drift vinteren 2001.¹⁵² Først i 2005 åpnet Stortinget for et prøveprosjekt som ble igangsatt i Oslo 1. februar samme år.

Når det gjaldt synet på kvinner som solgte sex, førte ikke det såkalte nordiske paradigmeskiftet til vesentlige endringer. Offerrollen til tross, tidlig 1900-tallets syndige og umoralske kvinner levde som kjent side om side med den nye, utslåtte, stoffavhengige kvinnen. For den offentlige debatten alternerte sexarbeiderne mellom status som utslått «narkoman», «aidshore» og «dødsmaskin», forteller Liv Jessen til HivNorge i sitt tilbakeblikk på 1990-tallet.¹⁵³

Banebrytende konferanse

«Horene gjør opprør» kunne man lese i Dagbladet høsten 1993, og foranledningen til headingen var at PION stilte med rundt 20 sexarbeidere på den nordiske prostitusjonskonferansen på Hafjell.¹⁵⁴

Det var nordisk prostitusjonsnettverk som arrangerte sin 9. konferanse. Denne gangen var det de norske prostitusjonstiltakene Pro Sentret, Nadheim og Natthjemmet som hadde ansvaret for arrangementet. I åpningstalen sa Liv Jessen at det var to gode grunner til at det var spesielt hyggelig å ønske alle velkommen. Pro Sentret var 10 år og for første gang deltok sexarbeiderne selv på konferansen.¹⁵⁵

På programmet sto workshop om interesseorganisasjoner for sexarbeidere. Innledere var representanter fra PION og Ruth Morgan Thomas, som da ledet den skotske sexarbeiderorganisasjon ScotPEP og senere ble leder for det internasjonale nettverket Global Network of Sex Work Projects.

Det var en stor konferanse som gikk over tre dager med et mangfold av temaer og innledere fra både inn- og utland. Men det er ingen tvil om at det å invitere sexarbeiderorganisasjoner til deltakelse på nordisk nettverkskonferanse var banebrytende og kontroversielt. Det at sexarbeidere skulle sette egen politisk dagsorden var tross alt ukjent for de fleste deltagerne, som blant annet var daværende sosialminister Grete Knutsen og representanter fra Justisdepartementet, bystyret i Oslo kommune, politietaten, forskere og sosialarbeidere fra hele Norden.

Ideen var kanskje hentet fra utlandet, og både PION og Pro Sentret var aktivt til stede internasjonalt der det hiv-forebyggende arbeidet samlet forskere, helsepersonell, sosialarbeidere og sexarbeidere. To år tidligere hadde PION og Pro Sentret deltatt på den første europeiske sexarbeiderkonferansen som ble avholdt i Frankfurt, Tyskland, som samlet sexarbeiderorganisasjoner, sexarbeideraktivister og sosial- og helsearbeidere fra 13 europeiske land.¹⁵⁶ Deriblant Ruth Morgan Thomas, som altså da ledet den skotske sexarbeiderorganisasjon ScotPEP.

Leder for ScotPEP og PIONs representanter satte søkelys på hvilke omkostninger kriminalisering, repressiv prostitusjonspolitikk og stigma hadde for sexarbeiderne. I innledning og debatt formidlet Ruth Morgan Thomas og Helene fra PION, et bilde av sexarbeidere som gikk på tvers av det offentlige narrativet om utslåtte, marginaliserte kvinner. Sexarbeid ble koblet til økonomiske behov og problemer og gjeldsproblematikk. Thomas fortalte at hun også hadde valget mellom et evig liv som gjeldsoffer eller begynne å selge sex. Hun valgte å bli sexarbeider. Helene sa i sitt innlegg at mytene rundt sexsalg dekker til at mange sexselgere er helt normale, kjedelige kvinner der hverdagslivets økonomi plutselig har krakelert. Hun fortalte at hun selv var, som mange av kollegene sine, gjeldsoffer. Og hun påpekte at det var et underkommunisert tema i prostitusjonsdebatten fordi omkostningene med å stå fram er for store, og livet deres var for kjedelig til at media orker å skrive om dem.

Et poeng som muligens ble ytterligere understreket da en «nysgjerrige journalist», ifølge rapportens referat, tok ordet i plenum og spurte etter Thomas' grundige redegjørelse om hvorfor hun som både kom fra middelklassebakgrunn og hadde høyere utdanning, hadde valgt å jobbe som sexarbeider; «Hvorfor gjorde du det? Hva hendte i ditt liv som gjorde at du valgte en slik karriere?»

Det skulle ta mer en to tiår før svenske og danske sexarbeiderorganisasjoner var representert på de nordiske nettverkskonferansene. Ifølge sexarbeideraktivistene fikk de forklart at det var av hensyn til deres eget beste; de skulle beskyttes mot offentlig eksponering.

Aktivt tiår og mangfoldig debatt

Rapporten fra den nordiske nettverkskonferansen Hafjell, der mange av innleggene og debattene ble referert, er en god oppsummering av 1990-tallets ulike og mangfoldige tilnærminger til datidens prostitusjonspolitikk. Og mangfoldig var det. For silkehansker og hjelpetiltak til tross, strafferettens jernneve var også aktiv i håndhevelse av straffelovens § 378 forbudet mot offentlig å oppfordre til utukt, også kalt «Albertine-loven», og § 202, den såkalte hallikparagrafen. Kvinnene på Strøket ble jaget og bøtelagt av politiet, og når politiet hadde razzia på massasjeinstituttene ble kvinnene ført ut til en ventende presse og kunder hjulpet ut bakdøren. Samtidig jobbet justismyndighetene med å skjerpe hallikparagrafen for «å få bukt med prostitusjonsproblemet», som det ble sagt av Justisdepartementets representant på Hafjell. Selv om det hovedsakelige var for å imøtekomme kravet fra såkalte beboeraksjoner som krevde forbud mot utleie til bordellene og massasjeinstituttene, som spratt opp i nabolagene i indre Oslo øst og vest.

Det er to ting fra 1990-tallet som er slående og det ene er at sakene fikk mediedekning, og det andre er at det var stor offentlig debatt og meningsutveksling. Deriblant var det diskusjoner og aktiv meningsutveksling mellom på den ene siden PION og Pro Sentret, og på den andre siden ulike grupper innenfor kvinnebevegelsen og venstresiden. Kvinnebevegelsen og den radikale venstresiden var splittet i synet på hvordan man skulle håndtere sexselgernes krav om å bli hørt og respektert og regulering av prostitusjon.

Da PION stilte på 8. mars-parolemøte med parolen «Horer er også madonnaer» i 1992, ble ikke det godt mottatt forteller Laila til Albertine (2021).

Paroleteksten adresserte fordommer mot kvinner som solgte sex, og at « horer » også var feminister. Kvinnene i PION ble møtt med motstand fra Ap- og SV-kvinnene som fikk støtte fra 8. marskomiteen. I avisdebatten som fulgte uttalte både Kvinnefronten og AKP-kvinnene at de støttet PIONs rett til å stille med egen parole. Enden på visa var som kjent at Ap-kvinnene snudde og valgte å gå sammen med PION i toget under parolen «Horer er også madonnaer» (Albertine 2021).

PION tok politiets ulovlige registrering av kvinner på Strøket til Datatilsynet. Ifølge Laila observerte de at politiet ba om navn på damene som jobbet på Strøket. Det tok de opp med Kirsten Frigstad som kontaktet Datatilsynet, og det ble sak av det. Det endte som kjent med at Datatilsynet krevde at den konsesjonsstridige registreringen opphørte og at politiet brant arkivet.¹⁵⁷

Kritikken mot politiets bordellrazziaer førte til at Riksadvokaten, Rieber-Mohn, rettet en knusende kritikk mot Oslo politiets ledelse.¹⁵⁸ Ifølge Riksadvokaten var Liers invitasjon til pressen om å overvære razziaen brudd på taushetsplikten. Det var ikke innhentet tillatelse fra påtalemyndighetene for å gjennomføre og gjennomføringen av aksjonen stred mot straffeprosessloven.

Da medieoppdrag om at OL på Lillehammer i 1994 ville føre til økt prostitusjon etablerte Kirsten Frigstad et statlig finansiert forskningsprosjekt og dro sammen med PION til Lillehammer for å prøve ut påstanden (Albertine 2017). Både statlig finansiering og bruk av sexarbeidere som medforskere, som da var noe helt nytt, provoserte mange.

Menneskehandel og sexkjøpsloven

I PIONs «programerklæring» het det at organisasjonens hovedanliggende var å bekjempe vold og stigma mot sexarbeidere. Men aktivitetene på 1990-tallet viser at PION jobbet i aller høyeste grad politisk, både når det gjaldt regulering og lovhåndhevelse og i kravet om å bli hørt og respektert. Det var stor mediedekning og en mangfoldig, offentlig debatt som framsto som adskillig mindre polarisert enn den gjør i dag. Men om 1990-tallet så ganske lys ut for dem som så for seg en framtid med inkluderende sexarbeiderpolitikk, snudde det hele seg radikalt med nytt århundre og millennium.

For på ny fikk prostitusjon en sentral plass i offentligheten, og i den politiske retorikken ble prostitusjon nå ble koblet til et nytt fenomen; menneskehandel. I bildet som nå ble tegnet var kvinnelige migranter som solgte sex, passive ofre som var blitt lurt av kyniske bakmenn til migrasjon for så å bli tvunget til sexsalg. Migrasjon var ikke et nytt fenomen. Siden 1980-tallet var kvinner en stadig større del av migrasjon fra land utenfor Vesten. Det var både migrantsexarbeidere og kvinnelige migranter som endte opp i prostitusjon i mangel på alternativer.

PION hadde allerede på midten 1990-tallet inkludert thaimassasjeinstituttene i deres virksomhet, og ifølge Laila var det på den tiden mindre miljøer med kvinner fra land i Øst-Europa og Afrika som jobbet på institutter i Oslo (Albertine 2021).

Den økonomiske utnyttelsen av kvinnelige migranter har også vært debattert siden 1980-tallet. Der spesielt kvinnelige migranternes arbeid i uformell sektor, som privat hushold og prostitusjon, har vært forstått som faktorer som skaper ekstra sårbarhet for utnyttelse.

Det nye var at i kjølvann av FN-konvensjonen mot organisert kriminalitet i 2000, som Norge undertegnet og ratifiserte, fikk prostitusjon en særskilt posisjon i det som i realiteten var kriminalisering av migrasjon. To av tilleggsprotokollene adresserte former for grensekryssing, menneskesmugling og menneskehandel. Spesielt protokollen mot menneskehandel som også blir omtalt som Palermo-protokollen, fikk stor betydning for både den politiske tilnærmingen til og politikkkutformingene på prostitusjonsfeltet.

I den første nasjonale handlingsplanen mot handel med kvinner og barn 2003–2005, foreskrev tiltakene blant annet nedsettelse av en arbeidsgruppe som skulle vurdere den rettslige reguleringen i Sverige og Nederland.¹⁵⁹

Resultatet kunne bli at norske myndigheter innførte forbudet mot sexkjøp. Det førte til at PION og Pro Sentret mobiliserte motstand. «Gitte» som da var nestleder i PION etablerte «Nettverk mot kriminalisering av prostitusjon», som samlet sexarbeidere og allierte både fra Pro Sentret og blant politiske folkevalgte. Med støtte fra Fritt Ord arrangerte nettverket prostitusjonskonferanse som ble avholdt i Stortingets konferansesal i slutten av oktober 2004. Konferansen samlet representanter fra sexarbeiderorganisasjoner i Norden og representanter fra ulike fagfelt der sexarbeid, trafficking og ikke minst svenskenes erfaring med forbudet mot sexkjøp, ble debattert.

I oktober 2004 overleverte arbeidsgruppen utredningen, som var ledet av professor ved offentlige rett Ulf Stridbeck, rapporten «Sexkjøp i Sverige og Nederland. Reguleringer og anbefalinger» (Stridbeck 2005). Det var bred tverrpolitisk enighet om at man skulle opprettholde status quo; prostitusjon skulle fortsatt anses som et sosialt problem som skulle møtes med sosiale hjelpetiltak.

Samme høst tildelte Amnesty International Norge Liv Jessen organisasjonens første menneskerettighetspris for hennes kompromissløse arbeid for sexarbeideres menneskerettigheter gjennom mange år.¹⁶⁰

I 2005 deltok PION, Pro Sentret og Amnesty International Norge på den internasjonale sexarbeiderkonferansen som ble avholdt fra 15. til 17. oktober i Brussel, Belgia. PIONs leder Janni Wintherbauer, Liv Jessen og Patricia Kaatee innledet om den norske seieren mot innføringen av forbud mot sexkjøp.

Kampen mot kriminalisering var vunnet, trodde man, inntil det hele plutselig snudde. Og det gjorde det da nigerianske kvinner inntok i gateprostituasjonen i Oslo, Stavanger og Bergen, og omfanget toppet seg i 2006.¹⁶¹

Kvinnene som hadde Schengenvisum, ble omtalt som sexslaver og ofre for menneskehandel. Om de var ofre for menneskehandel eller utsatt for andre former for utnyttelse, ble fort tilsidesatt av den moralske panikken som bygget seg opp rundt de nigerianske kvinnene. Det var delvis relatert til at omfanget av nigerianske migranter som solgte sex på gaten, på forholdvis kort tid, ble stort. Og delvis relatert til attitude'n deres som sexarbeider. Pågående promotering av egen business og det som ble omtalt som skamløs opptreden i paradegaten Karl Johan, ble for mye for Oslos befolkning generelt og folkevalgte spesielt. Kvinnene ble både omtalt som trussel mot den offentlige moralen og familiefedre som gikk på Karl Johan.

En blanding av moralsk panikk, sexismen og rasismen førte til at forslag fra kvinnegruppene i Ap og SV, som i en årrekke hadde kjempet for et forbud mot sexkjøp, fikk flertall på sine respektive partiers landsmøter våren 2007. Det må ha vært en merkelig seanse gitt at nesten alle statsråder fra SV og Ap i daværende Stoltenbergregjering var imot kriminalisering. Men partivedtakene sikret flertall på Stortinget for kriminalisering av kunder.

Både PION og Pro Sentret kritiserte Aps vedtak om kriminalisering samme dag som det ble fattet. Og Janni Wintherbauer og Liv Jessen uttalte til NTB at forbudet vil både gjøre det vanskeligere for sexselgerne og være en håndrekning til kriminelle utnytttere.¹⁶²

Det var ikke så mange som deltok i den offentlige debatten, men det var ikke bare PION og Pro Sentret som var imot kriminalisering. Et par måneder etter landsmøtevedtakene lanserte Koloritt Forlag debattboken «Det ideelle offer. Andre tekster om prostituasjon» der Liv Jessen var redaktør og blant de 19 bidragsyterne var det alt fra sexarbeidere til forskere og professorer som drøftet sexarbeid og sexarbeiderpolitikken mangfold.

I 2009 ble straffelovens § 316, forbudet mot sexkjøp, innført på tross av heftig motstand fra både PION og Pro Sentret, som også fikk støtte fra partiene Høyre, Venstre og FrP.

Redusert til kriminalitetsproblem

Politikkutformingen fra begynnelsen av 2000-tallet, som kulminerte med kriminalisering av sexkjøp i 2009, har på ny gitt justissektoren en dominerende posisjon. Og selv om lufta for lenge siden har gått ut av kampen mot organiserte kriminelle og menneskehandel, har sexarbeid blitt redusert til et kriminalitetsproblem som kan bekjempes med strafferettslige virkemidler. Både i den politiske tilnærmingen til og politikkkutformingen på feltet stirres det enøyd mot kjøpere og halliker, mens parten som føler kriminaliseringen på kroppen og opplever seg som fritt vilt for både politi, kriminelle og omgivelsene – sexselgerne, er usynliggjort gjennom tildeling av en symbolsk posisjon som offer.

Utviklingen i løpet av 2000-tallet har ytterligere styrket det politiske samarbeidet mellom PION og Pro Sentret, som siden 2010 har vært ledet av Bjørg Norli. I dag står kampen om en human og rettighetsbasert politikk som ivaretar parten som selger sex.

Kriminaliseringen har påvirket organiseringen av sexarbeid og har vært en gavepakke til den svarte økonomien, takket være økt avhengighet til risikovillig tredjepart. I løpet av disse årene har vi opplevd et marked som blir stadig mer kjønns- og seksualitetsmangfoldig og mobilt både når det gjelder mobilitet over og innenfor landets grenser. Hverken det komplekse mangfoldet som preger markedet eller samfunnspolitiske og sosiale forhold som migrasjons- og ruspolitikk, fattigdom, utenforskap, manglende eller dårlig tilgang til en jobb og en lønn å leve av, eller andre nødvendige behov som motiverer for å jobbe med sexsalg, er en del av den offentlige debatten. Selv ikke under Covid-19 pandemien, som førte til nesten to år med total nedstengning av samfunnet, var det politisk vilje til å opprette støttetiltak for mennesker som var avhengig av inntekten seksalget ga.

Samtidig har den offentlige debatten, siden forbudet mot sexkjøp trådte i kraft, blitt mer polarisert. I 2011 gikk Ap-toppene og stortingsrepresentantene Anette Trettebergstuen, Marianne Marthinsen, Jette F. Christensen og Marit Nybakk ut i Dagbladet med trussel om å strupe bevilgningen til Pro Sentret, som de hevdet undergravde sexkjøpsloven.¹⁶³ Hva som fikk sentrale Ap-politikere til å ville strupe et skadereduksjonstilbud til en samfunnsmessige utsatt gruppe kan man bare spekulere i.

Kvinnebevegelsen med Kvinnefronten og Kvinnegruppa Ottar i spissen har krevd nedleggelse av Pro Sentret. Kravet var til og med formulert i hovedparolen i 8. marstoget i Oslo i 2012.¹⁶⁴ PIONs paroler oppleves ikke bare som kontroversielle, men sexarbeidere og allierte har blitt nektet adgang til å delta i det offisielle 8. marsarrangementet. Sånn som i 2014 da 8. marskomiteen hadde bedt politiet sikre at PION gikk minst 10 meter bak hovedtoget. I 2017 ble truppen fra PION fysisk angrepet og fikk parolen flerret opp av en av 8. marskomiteens medlemmer.

Samtidig er det flere organisasjoner som støtter avkriminalisering, og tar til orde for en politikk basert på menneskerettigheter og sexarbeideres rett til å ha den samme beskyttelsen som øvrig befolkning. I 2017 arrangerte Pro Sentret, PION og Amnesty International Norge en internasjonal konferanse med utgangspunkt i Amnesty Internationals rapport «The human cost of «crushing» the market» (2016).¹⁶⁵ Den skeive bevegelsens støtte til avkriminalisering er nedfelt i den politiske plattformen til FRI, Forening for kjønns- og seksualitetsmangfold.¹⁶⁶ Sex og Politikk, som er den norske avdelingen for International Planned Parenthood Federation (IPPF), vedtok på årets årsmøte et grunndokument om at regulering av sexarbeid må være forankret i menneskerettigheter.¹⁶⁷

I skrivende stund behandles Straffelovrådets anbefalinger om å fjerne sexkjøpsloven fordi forbudet krenker retten til selvbestemmelse og seksuell autonomi.¹⁶⁸ Mens Den Europeiske Menneskerettighetsdomstolen behandler saken *M.A and others v. France*, der franske

sexarbeidere har klagd inn den franske staten for å krenke deres menneskerettigheter som en følge av myndighetenes innføring av forbud mot sexkjøp.¹⁶⁹

Kampen fortsetter!

Hverken historien om Pro Sentret eller PION er skrevet, og det er vanskelig å yte rettferdighet både til alle som har deltatt i arbeidet og alt det politiske og praktiske arbeidet som har blitt gjort i årenes løp.

PION har i løpet av disse årene vært, og er fortsatt, drevet av mange flinke aktivister. Kirsten Frigstad holdt sin hånd over PION og var gjennom store deler av 2000-tallet styreleder i organisasjonen. Både hun og Liv Jessen sto på barrikadene til de gikk av med pensjon.

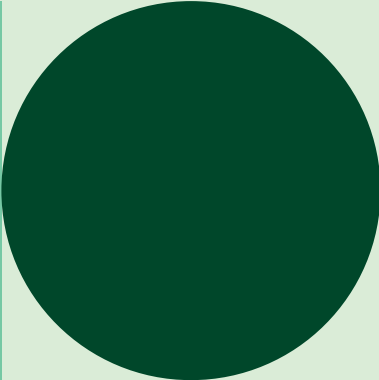
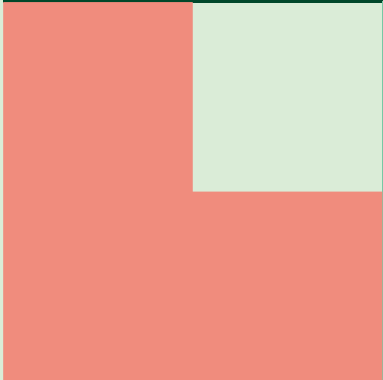
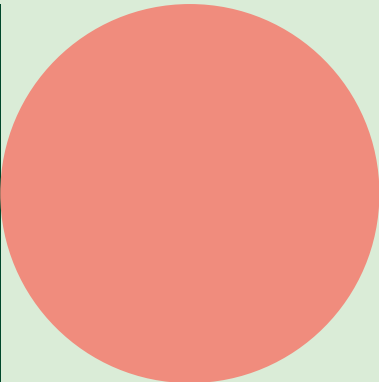
For PION åpnet samarbeidet med Pro Sentret dører som vi ser fortsatt holdes lukket for våre søsterorganisasjoner i Sverige, Danmark og på Island. Aktiviteten har ikke gått upåaktet hen, og blant våre søsterorganisasjoner i Europa er det flere som tror at Norge har to sexarbeiderorganisasjoner; PION og Pro Sentret.

Det betyr ikke at alt har gått på skinner. Det har vært både uenighet og gnisninger i løpet av disse årene. Man kan vel kanskje si at samarbeidet har vært betinget av ekte søsterkjærlighet med vennskap, konflikter, konkurranse, krangler og sist, men ikke minst, tett politisk samarbeid gjennom 33 år.

Kampen fortsetter, og PION ser fram til videre samarbeid. Gratulerer med 40 års jubileet!

DEL II

Antonios fortelling

Fortalt til Jose Rolf Colmenares Ranés

Jeg kommer fra en vanlig familie i Spania. Begge foreldrene jobbet gjennom oppveksten min og jeg har tre eldre brødre som også jobbet. Foreldrene mine er opprinnelig fra Nord-Afrika, men jeg er født i Spania. Jeg gikk på skole, studerte arabisk og spilte fotball for en bra klubb. Jeg har alltid hatt lyst til å være selvstendig og uavhengig av familien min, og jeg var veldig interessert i å lære språk og reise.

Når jeg gikk på videregående forsto jeg at skole ikke var noe for meg, pappa pleide å kjøre meg til skolen klokken syv, men etter at han hadde dratt skulket jeg og dro til en annen skole for å lære språk. Det var en tysk skole som lærte elever språk og ga dem muligheten til å kunne dra til Tyskland for å studere noe teknisk og jobbe innenfor tekniske fag, kun de som besto kunne få kontrakt for å reise til Tyskland. Jeg gikk på denne skolen i seks måneder og var en av få som besto.

Det vanskeligste var å forklare dette til mine foreldre som trodde jeg gikk på vanlig videregående. Den eldste broren min, som jeg har et nært forhold til, hjalp meg med å forklare til familien min. Foreldrene mine forsto ikke at jeg ville reise. Jeg var bare 17 år så pappa trengte å godkjenne at jeg reiste alene til Tyskland. Før jeg reiste tok jeg lappen.

Da jeg kom til Tyskland forsto jeg fort at ting ikke var slik vi hadde blitt fortalt. Alle som jeg reiste med, ble splittet to og to og sendt til små landsbyer. Noen taklet ikke det og reiste hjem igjen. Jeg og kameraten min bestemte oss for å bli igjen selv om vi var skuffet, vi ville ikke skuffe familiene våre.

Jeg jobbet og studerte industrimekanikk samtidig, men jeg var ikke så flink med det tekniske. Kompisen min hjalp meg på jobb, og jeg hjalp han med språk. Vi holdt på slik noen måneder. Først etter åtte måneder fikk vi lov til å besøke familien i Spania. Vi hadde egentlig blitt fortalt at vi kunne reise tilbake til Spania hver tredje måned. De fleste som hadde kommet med denne ordningen fikk ikke lov å reise tilbake før det hadde gått 12 måneder, men jeg hadde blitt kompis med sjefen siden vi spilte fotball sammen.

Jeg fikk 910 euro utbetalt i måneden. Noen fikk mindre og noen fikk mer. Jeg jobbet to uker på praksisplass og to uker gikk jeg på skolen der jeg lærte industriell mekanikk og språk. Vi hadde store utgifter: Vi betalte 950 hver i leie, mat og utgifter. Etter hvert ville vi også ha

penger til fritidsaktiviteter, men vi hadde så lite til overs hver måned at vi var nødt til å snike på kollektivtrafikken for å reise til byen.

Vi var ofte syke fordi vi ikke var vant til kalde temperaturer, og var også ofte sykemeldt. Jeg var demotivert fordi jeg studerte noe jeg ikke hadde valgt. De fleste som havnet der havnet ved studier de ikke hadde valgt. Jeg hadde søkt noe annet innenfor mekanikk, men det var ikke det jeg fikk studere.

Etter hvert kom det klager på at vi var så ofte syke og vi fikk sparken. Vi fikk litt sosialhjelp til bolig og mat, men det var vanskelig å få tak i jobb fordi vi kunne ikke språket godt nok. Kameraten min begynte å selge dop på skolen og på gata, han solgte også til mindreårige. Jeg nektet å selge narkotika selv om kompisen min maste på meg og vi trengte pengene.

En dag ble en av de mindreårige som kjøpte dop av min kompis tatt av politiet. Kompisen min bestemte seg for å flykte til Spania, men jeg ble igjen for jeg var uskyldig. Det ble allikevel store problemer for meg. Sivilpolitiet hentet meg på skolen og ransaka leiligheten min, tok beslag i mobil og pc. Jeg ble tatt med til politistasjonen og avhørt. Etter hvert fikk jeg tingene mine tilbake fordi politiet forsto at jeg ikke hadde noe med dette å gjøre.

Jeg fortsatte å lete etter jobb, så jeg begynte å sjekke gamle meldinger fra venner i Tyskland for å se om jeg kunne spørre om noen visste om en jobb. Da så jeg plutselig at det var meldinger fra personer som spurte om jeg ville bli modell og få betalt for å ta bilder, og noen andre spurte om å få ha sex mot betaling. Mange av meldingene var på tysk og jeg forsto ikke helt hva de ville konkret, bortsett fra at det sto sex og betaling. Jeg besvarte en som spurte om jeg ville bli med ham på fest med mange damer. Dette var en person med penger, noe som var lett se ut ifra bildene hans i sosiale media. Da jeg møtte han, spanderte han mye drikke og da vi ble fulle begynte han å spørre om jeg kunne gjøre noe med en mann mot betaling. Dette var utenkelig for meg ettersom jeg er hetero og da kun hadde vært sammen med jenter. Denne mannen tilbød meg 500 euro for å ha sex med en mann. Jeg sa nei først, men begynte å tenke mer og mer på å gripe muligheten siden jeg var i økonomisk nød. Jeg tenkte veldig mye på at det ikke var så farlig og at ingen skulle få vite det. Etter en stund sa jeg ja.

Jeg gjorde dette et par ganger i måneden, og kun når jeg trengte penger. Jeg utviklet en egen intuisjon for å legge merke til hvem som var interessert i å kjøpe tjenester fra meg. Etter en stund begynte jeg å tenke mye på hva jeg hadde gjort, spesielt i forhold til at jeg er muslim.

Det var en del folk som var ute etter meg, folk som kompisen min skyldte penger til. Noen hadde også anklaget meg for å ha gjort innbrudd i en smykkebutikk. Det ble vanskeligere og vanskeligere å bli i Tyskland.

Hjemme i Spania hadde pappa blitt dårlig. En av brødrene mine var veldig opprørt og vi trodde at vi kanskje skulle komme til å miste ham. Jeg bestemte meg for å flytte hjem. Pappa sa alltid til mine brødre at jeg burde være i Spania og satse på fotball fordi jeg var så god, og at jeg

skulle være med dem istedenfor å være utenlands alene. Jeg har alltid hatt et godt forhold til pappa og jeg ønsket å være med ham og passe på ham. Jeg begynte å jobbe sammen med broren min, han fikset en jobb til meg og jeg ble fast ansatt i selskapet. Etter omtrent et år ble pappa frisk igjen, og jeg begynte å tenke på å reise av gårde igjen.

Jeg hadde blitt kjent med en gutt i Tyskland og vi hadde blitt gode venner. Han jobbet som eskorte på en profesjonell måte i Norge. Jeg visste ingenting om Norge – det var et land som var veldig fjernt for meg. Jeg tenkte «hvorfor ikke?» Jeg bestemte meg for å forklare for familien at jeg skulle reise for å prøve lykken i Norge. Alle var imot for jeg hadde fast jobb og bra lønn, men jeg har alltid ønsket å være selvstendig og uavhengig av familien min, så jeg tok sjansen.

Jeg besøkte kompisen min i Norge og lærte meg alt om bransjen. Jeg prøvde det ut i omtrent ti dager, og det gikk veldig bra, men det var et problem og det var at det var så kaldt i Norge i januar, så jeg dro tilbake til Spania. Jeg hadde sagt til familien min at jeg bare skulle dra for å se om jeg passet i den nye jobben og at jeg skulle komme tilbake når det ble varmere. Jeg hadde enda ikke sagt opp jobben i Spania så jeg fortsatte å jobbe der inntil jeg reiste tilbake til Norge i mai.

Kompisen min bodde i en flott leilighet på vestkanten. Han tok meg også med til Pro Sentret for å sjekke meg og det var slik jeg ble kjent med dere. I starten tilbød jeg bare diverse typer massasje, men når jeg følte meg mer komfortabel med jobben, så tilbød jeg mer. Alt innenfor mine egne grenser.

Jeg har nå jobbet som profesjonell og internasjonal eskorte i fire år. Jeg har hatt mange faste ordentlige og respektfulle kunder, og har tjent mye penger. Jeg har en ny livstil – jeg har reist mye og spist på de beste stedene rundt omkring i verden. Det viktigste av alt er likevel at familien min er stolt av meg – jeg kommer alltid til Spania med mye penger, og har også spart opp en del. Jeg er i en posisjon hvor jeg kunne hjelpe mine eldre brødre økonomisk og har fikset huset vårt i Spania og feriehuset i utlandet. I denne jobben har jeg lært engelsk og norsk i tillegg til tysk, noe som hjalp meg mye da jeg først kom til Norge for da kunne jeg ikke noe engelsk.

I begynnelsen var ikke planen å bli i Norge og jeg reiste til Spania hver tredje måned. Etter pandemien revurderte jeg mine tanker om å flytte tilbake på grunn av mangel på muligheter og dårlig økonomi i landet, for jeg hadde lyst å åpne noe eget der. Jeg savner mange ting ved Norge når jeg er i Spania og omvendt når jeg er i Norge. Jeg har oppnådd mye i Norge, lært språket og har to faste jobber her ved siden av å jobbe som eskorte. Jeg har bodd her i fire år, så hvorfor kaste bort alt dette? Min plan nå er å bo i Norge i 6–7 år og jobbe hardt for å kjøpe leilighet i Spania og så åpne noe eget der, tross alt er det bedre klima og mat der.

Skal jeg fortelle om livet mitt? Jeg kommer til å gråte

Fortalt til Jose Rolf Colmenares Ranés

Min barndom var fin. Jeg vokste opp på en stor gård og pappa var gårdbruker. Han jobbet med storfe, han var storfebonde. Mamma var politiker. Jeg hjalp pappa med å passe på dyrene i gården. Jeg spilte håndball og basket, men jeg har alltid vært distre og det var vanskelig for meg å studere. Jeg likte bedre å jobbe. Siden jeg var liten, var jeg alltid med pappa på jobb.

Det året jeg fylte 17 år ble pappa myrdet, og familien ble destabilisert. Livet ble vanskelig for meg og min søster. Vi hadde ganske mange kuer på gården og vi var nødt til å selge nesten alle. Mamma bestemte at vi skulle flytte til en by i en annen region der det ble dyrket kokaplanter. Disse regionene var styrt av paramilitære og geriljaen.

Når jeg ble 18 år begynte jeg med min kjønnstransisjon. Paramilitære og geriljaen prøvde å drepe meg på grunn av dette. Det var både gode og onde personer i det paramilitære. Mamma og jeg hadde venner som var høyt oppe i hierarkiene som beskyttet oss, men etter hvert ble det utskiftninger og nye grupper kom til landsbyen. Jeg hadde langt hår og jeg hadde blitt lagt merke til. Dette var en liten landsby og alle visste hvem jeg var og at jeg var transkvinne. Når den nye kommandanten kom, ba han om at jeg skulle bringes til ham. De skulle tvangsklippe håret mitt fordi de trengte meg til noe annet. Det var en ordre.

Jeg fortalte at jeg skulle bli med dem, men at jeg måtte ta på meg skoene fordi jeg gikk barbeint. Jeg gikk inn i huset og snek meg ut bakveien. Jeg løp over gårdene og plantasjene og gjemte meg hos ei venninne, men de fant ut hvor jeg var og jeg klarte ikke å rømme.

Når de skulle begynne å gjøre det de skulle gjøre med meg, kom en av de gode i paramilitære. Kommandantene kranglet om hva som skulle skje med meg og jeg begynte å gråte. Mamma, som var politiker og kjente grunnloven godt, spurte kommandanten hvor det står at det er ulovlig å ha langt hår. De var veldig voldelige og jeg fryktet det verste.

Det var mange drap utført av paramilitære. Jeg var vitne til mange drap, også venner som ble drept. Jeg levde i redsel, prøvde å være usynlig ettersom jeg visste at jeg kunne bli drept når

som helst. Vi levde i et regime der vi ikke kunne utrykke oss fritt. Etter hvert blir man vant til å leve med frykten og redselen.

Rundt 1995–96 kjøpte mamma litt jord og begynte å dyrke kokaplanter. Jeg bodde med henne og det var paramilitære og gerilja over alt i regionen vår. Det var fryktelig vanskelig, vi levde med så mye vold i Colombia. Mamma hadde truffet en ny mann. Vi bodde med ham og vi begynte å dyrke mer kokaplanter. Mammans mann forsvant, og en dag måtte mamma og jeg hente liket hans oppe på et fjell. Han hadde ligget der lenge, kroppen var rådden og tung.

Mamma solgte all jorden vi hadde like etter dette. Mamma fikk brystkreft og vi var nødt til å søke legehjelp i Medellín og andre storbyer i Colombia. Etter noen måneder døde mamma og det var fryktelig tungt. Søsteren min og jeg solgte alt vi eide og dro tilbake til hjembyen vår.

Jeg begynte å selge klær og hadde en iskrembutikk. Jeg ble også involvert politisk i kommunen min. Jeg var trøtt av å jobbe så hardt i Colombia, man lykkes ikke uansett hvor hardt man jobber. Under denne tiden hadde jeg også blitt utsatt for mange drapsforsøk. En gang ble jeg knivstukket og døde nesten.

To av vennene mine jobbet (med å selge sex) i Italia. Jeg ba dem om hjelp for å kunne komme meg vekk. De var veletablert i Italia og hadde reist tidligere på 90-tallet. Jeg solgte alt jeg hadde. Jeg hadde noen gullsmykker og fikk lånt resten av venner. Så reiste jeg til Medellín for å reise videre, med tanken om at livet mitt endelig skulle endre seg til det bedre.

Jeg mellomlandet i Nederland, der ble jeg nesten utvist. Jeg hadde et invitasjonsbrev fra ektemannen til venninna mi i Italia. Politiet på flyplassen ringte til den Italienske ambassaden som stilte mange spørsmål. Politiet på flyplassen var transfobiske, og jeg ble behandlet svært dårlig, men etter hvert fikk jeg innvilget transitt i Nederland for å kunne reise videre til Italia.

Så ankom jeg Roma. Jeg snakket ikke språket og følte meg hjelpeløs. Heldigvis har jeg alltid hatt en beskyttende engel som passer på meg og etter litt strev fant jeg frem til busstasjonen og bussen jeg måtte ta. Jeg fikk kjøpt billett og satte meg på bussen. Det var først da det gikk opp for meg at jeg var i Europa. Italia var så annerledes fra Colombia, alt var så vakkert, både arkitekturen og folket. Jeg turte ikke å sove av redsel for å miste stoppet.

Jeg kom frem på morgenen. Mannen til venninna mi skulle hente meg, men var ikke der når jeg kom frem. Jeg ble bekymret ettersom jeg ikke hadde et nummer eller telefon å ringe på. Til slutt kom han og tok meg med til min egen leilighet. Venninna mi hadde mange leiligheter og jeg hadde fått en av dem. Allerede neste dag fikset venninna mi annonser slik at jeg kunne begynne å jobbe.

Jeg ble en uke i leiligheten og dro etter det til en annen leilighet. Der bodde det to andre kvinner fra Den dominikanske republikk som også jobbet som eskorter. Kvinnene var veldig snille mot meg og de lærte meg italiensk for å kunne jobbe bedre. Selv om venninna mi hjalp

meg med annonsene, jobbet jeg for meg selv, jeg var selvstendig. Det gikk bra og allerede første måneden fikk jeg betalt tilbake gjelden min. Jeg tjente enda bedre neste måned, men etter det flyttet jeg til et nytt sted og etter det igjen til Sicilia.

En kontakt venninna mi hadde tok meg med til Siracusa for å jobbe. Jeg hadde ikke leilighet så han leide en leilighet der han også skulle bo. På dagen da vi skulle flytte derfra, stakk han av med vesken min og alle mine penger. Det var 1500 euro.

Jeg sto plutselig på bar bakke og jeg kjente heller ingen på Sicilia. Jeg ringte ei venninne fra Colombia som fikset plass til meg på et bordell i Siracusa. Eierne av stedet kom og hentet meg og jeg var der i to uker. På bordeller fikk jeg kontakter i en ny by og reiste videre. Jeg begynte å bli selvsikker i det jeg gjorde og fikk mye erfaring.

Like før mine 90 dagers opphold var over, bestemte jeg meg for å søke politisk asyl i Roma på grunn av bakgrunnen min. Jeg hadde flyktet internt i Colombia til flere regioner og byer, men var ikke trygg noen steder. Det var vanskelig å få time for asylintervju og det var lang kø fra tidlig på morgenen. Kun få av de som sto i kø fikk time og resten måtte dra hjem. Jeg prøvde flere ganger, men hver gang jeg kom frem så var det så mange fra før av i køen at jeg bare dro hjem. Dette ble også dyrt for meg ettersom jeg ikke bodde i Roma og måtte reise langt for å kunne komme frem i tide. Jeg fikk leid meg et rom hos ei venninne i Roma slik at jeg kunne komme tidligere, og den sjetten gang klarte jeg å få time for asylintervju. Jeg var forberedt og hadde fått vite av venner akkurat hvordan jeg måtte gjøre alt. Da dørene åpnet løp folk for å hente søknadskjema. Jeg hadde også en advokat klar på telefonen som skulle hjelpe meg.

Jeg fikk asyl som flyktning etter hvert og fikk flyktningepass og id-papirer. Jeg fikk aldri økonomisk hjelp fra den italienske staten, men måtte hele tiden forsørge meg selv med kroppen min. Etter seks måneder fikk jeg hentet søsteren min fra Colombia. Jeg jobbet i flere byer og reiste rundt i Italia, jeg tjente godt og var lykkelig, selv om jeg møtte noen slemme kunder av og til.

Så bestemte jeg meg for å prøve andre europeiske land. Jeg dro først til Sveits og det var her jeg delte min fortjeneste med noen for første gang. Jeg jobbet i et stort hus der, et bordell hvor det var flere kvinner med ulike nasjonaliteter. Jeg jobbet bra der i en uke, men fikk problemer med ei bulgarsk kvinne som også jobbet der. En dag snakket jeg høyt i telefonen med familien min i Colombia. Kvinnen kom inn på rommet mitt og ba meg være stille. Jeg orket ikke noe drama så jeg dro til et annet hus hvor jeg også måtte dele inntekten min 50-50. Det var bra der inntil eierne holdt tilbake pengene våre. Men jeg fikk gode venner der, og kontakter for å kunne reise videre til andre land.

Etter hvert dro jeg til Malta. Jeg tjente veldig bra der. Der ble jeg kjent med en mann som drev med transport, han snakket spansk og hjalp meg å fikse leilighet. Jeg betalte et par måneder på forhånd. Leiligheten var midt i St. Julians og jeg hadde til og med min egen sjåfør som kjørte meg til og fra kunder. Jeg jobbet mye på Casino og utesteder.

Så kom pandemien og det ble sagt at alt ville stenge. Jeg var nødt til å reise tilbake til Italia selv om jeg hadde investert mye i min nye leilighet. Jeg hadde ikke lyst å bli fanget på øya uten å kunne reise ut. Da jeg var tilbake i Italia tenkte jeg over min situasjon. Jeg bestemte meg for å dra til Luxemburg hvor det var lite smitte og alt var åpent. Der ble jeg kjent med en dominikansk kvinne som hadde jobbet i Norge. Denne kvinnen sa om Norge at «det var gull dekket på bordet». Jeg sa: «La oss dra!»

Jeg lærte å bruke nettsiden Real Escort for å følge med på markedet i Norge. Kvinnen som jeg skulle dra med var ikke så ivrig og jeg prøvde å ta kontakt med kvinner som annonserte i Norge for å kunne komme meg dit. Jeg snakket med to forskjellige latinske kvinner som hadde hver sin hallik/sjef som de ville sette meg i kontakt med. Felles for begge hallikene var at jeg måtte ha samtalen på Telegram, det var 50–50 på deling av inntekt og jeg måtte dra til Warszawa for å bli fraktet til Norge. Jeg måtte også betale 600 euro for reisen. Hallikene jeg snakket med var fra Øst-Europa et sted, en mann og en kvinne. Jeg bestemte meg for å reise og jobbe med den kvinnelige halliken. Jeg sendte bilde av id og pass til kvinnen over Telegram og jeg måtte sende bilde av togbilletten min for å forsikre henne om at jeg var på vei til Polen. Jeg ville at venninna mi fra Luxembourg skulle bli med, og jeg lånte henne penger og kjøpte billetter, men hun ble ikke med likevel.

Jeg reiste fra Brussel via Berlin til Warszawa med tog, det var kortslutninger i Tyskland og toget sto fast i flere timer så jeg mistet toget fra Berlin til Polen. Alle klagde og jeg snakket med ei kvinne som kunne litt italiensk, hun hjalp meg og andre å klage slik at vi fikk dekket hotell og tog videre neste dag til destinasjonen vår.

Da jeg ankom Warszawa, fikk jeg hotell dekket av bakmennene. Jeg var der i 3 dager. Det var noen ukrainske unge kvinner der som også skulle til Norge for å jobbe. Vi reiste videre til Gdansk hvor en sjåfør med varebil ventet på oss for å frakte oss til Sverige. Da vi ankom Sverige var det ingen som ventet på oss og en av jentene måtte ringe til bakmennene som sendte en taxi til oss. Vi ankom et bilutleieselskap hvor bakmennene skulle fikse en stor varebil. Vi kjørte til norskegrensen og kjørte inn i skogen. Jeg kunne ikke ta med eiendelene mine da vi skulle krysse resten av grensa til fots gjennom skogen. Vi gikk i 40 minutter og det var hardt og vi gikk gjennom en elv med mye vann og det var tusenvis av mygg. Da vi kom oss over grensen, var det en bil som ventet. Denne bilen kjørte oss til Oslo.

Jeg fikk en liten hybel hvor jeg skulle jobbe fra, de fikset kunder og jeg måtte ta bilde av pengene jeg fikk fra kundene og sende det til de som organiserte. Jeg måtte ta vare på hybelen hele tiden og jeg var nødt til å ta alle kunder jeg fikk. Det føltes som et fengsel. Dette var helt klart en kriminell organisasjon og jeg angret på at jeg kom.

Jeg spurte om å få et norsk SIM-kort, men de sa at det ikke var mulig. Den dominikanske venninnen min som ikke ble med, hadde gitt meg nummeret til Nadheim, og en kunde hjalp meg å fikse et SIM-kort. Jeg tok kontakt med Nadheim og sa at jeg var i en

menneskehandelssituasjon. Jeg sendte gps-koordinater og en person fra Nadheim kom og snakket med meg.

Jeg jobbet veldig mye og var sliten. Bakmennene ville ikke at jeg skulle sove eller gå ut og jeg begynte å bli deprimeret. Nadheim ringte meg ofte for å høre hvordan det gikk og jeg hadde også fortalt om min situasjon til en kunde som kunne spansk. En dag tok han meg med ut på en spasertur og viste meg Oslo. Dette var første gang jeg var ute og så på byen. Jeg hadde det veldig fint og glemte tiden. Jeg kom hjem sent, og bakmennene var sure og truende over telefon.

Bakmennene sa at jeg skulle flyttes til en annen leilighet med strengere sikkerhet slik at jeg ikke kunne gjøre som jeg ville. Jeg hadde fått tilbud av den spansktalende kunden min om å få bo hos ham hvis ting ble vanskelig. Jeg ga beskjed til bakmennene at jeg ville slutte fordi jeg ikke orket mer og de truet med å sende mannfolk for å slå, voldta meg og sende meg ut av Norge. Jeg rømte derfra og var redd for å annonsere fordi de kunne finne mine bilder online og dermed finne ut hvor jeg var. Jeg var veldig redd. Jeg kom i kontakt med ei transkvinne som kjente en fyr som leide ut til eskorter. Hun sa at jeg kunne bo og dele utgifter med henne, men hun var ikke i Norge enda og jeg trengte et sted snarest. Jeg fikk leilighet hos denne fyren som leide ut til eskorter. Jeg betalte mye i uken, men jeg tjente bra. Likevel levde jeg i konstant frykt og tenkte at bakmennene kunne finne meg når som helst.

Så reiste jeg til Stavanger og bodde hos ei dame som leide ut til eskorter. Jeg fortalte henne historien min og hun oppfordret meg til å anmelde. Med hennes hjelp dro jeg til Albertine (Nadheim Stavanger). Jeg anmeldte, og de hjalp meg med prosessen. Jeg hadde vært i Norge i 6 måneder når jeg anmeldte og fikk 2 år midlertidig opphold til rettsaken mot denne kriminelle organisasjonen kommer opp for retten. Jeg har status som offer for menneskehandel.

Heidi Hansen

I samtale med Ida Kock

IK: Hvordan vil du presentere deg?

HH: Jeg heter Heidi Hansen, har vært nykter i veldig mange år, alt for lenge, ha! Jeg jobbet mange år i en brukerorganisasjon som tidligere het rusmisbrukenes interesseorganisasjon (RIO), men som nå har endret navn til Landsdekkende brukerorganisasjon for rusfeltet. Der jobbet jeg i mange år, 12-13 år, men jobber i dag på Prindsen mottakssenter som erfaringskonsulent. Jeg har kjempet mye for kvinner i aktiv rus i forhold til krisesentertilbud, vært med i debatter og gjort meg kjent i og med at jeg jobbet i RIO.

IK: Kan du fortelle litt om når du kommer inn i (rus-) miljøet og hvordan det var?

HH: Jeg var vel en 16-17 år og var sånn, du vet, når du er ung og oppsøker miljøer som er litt spennende. Jeg var litt sånn på «søker'n» etter ting, spenning.

Jeg bodde ikke langt unna sentrum og kom inn i et miljø, et afrikansk miljø, som på den tiden rekrutterte unge jenter med et ønske om å tjene penger til seg selv. Men det var ikke sånn at jeg opplevde det som noe traumatisk, det som kanskje var vanskelig var at jeg så at nye, unge jenter ble rekruttert.

Vi var først tre jenter, hvor den ene forsvant. Jeg ble jo selv plukket opp på «Strøket», som det het på den tiden, av politiet og til slutt ble jeg sendt på kollektiv. Jeg brukte ulike ting, piller, heroin, amfetamin, så det ble litt bekymring rundt rusbruken min som gjorde at de ville sende meg vekk.

Miljøet (gateprostituasjonen) var jo helt annerledes på den tiden (1990-tallet). Du visste hvem som eide gatene liksom, man hadde sine områder. Sterke, rakrygga damer. Stolte, tok vare på hverandre, ga alltid beskjed om hvilke biler man skulle holde seg unna. Det var et samhold.

IK: Så det var en solidaritet mellom kvinnene på strøket vil du si?

HH: Ja, og samtidig var det konkurranse når du var ung, ikke sant? Det var veldig klare grenser for hvor man skulle gå og det var jo ikke populært å ha unge jenter der nede heller. Samtidig opplevde jeg at de tok vare på deg da. De var litt kule tanter liksom. De var rappkjefta, tøffe, de utstrålte noe som fasinerte deg.

Men de damene ble jeg nok bedre kjent med i ettertid, etter at jeg kom på kollektiv. Og når jeg ble atten år, så dro jeg jo igjen og ble gravid. Men jeg endte jo opp i miljøet igjen da datteren min var tre år.

IK: Du var jo mindreårig når du havnet i miljøet, syns du at du fikk god oppfølging av barnevernet?

HH: Ja, jeg syns nok at jeg kan oppleve at jeg har vært litt heldig. Jeg hadde et veldig godt barnevernkontor. Barnevernet for meg er jo også noe helt annet enn hva det er nå. Jeg syns kanskje barnevernet gjorde en bedre jobb imot familien enn hva de gjør i dag, mye mer tilrettelegging og sånn, ikke den samme flyttingen som de gjør så fort nå. Jeg bodde jo på en del institusjoner før kollektivet, men Fossum (kollektivet) var mitt endepunkt for den tiden jeg var i barnevernet.

Men jeg kom jo tilbake (i miljøet) etter hvert, etter at datteren min havnet i fosterhjem. Da var livet noe annet og på andre premisser. Da eide jeg min egen kropp, jeg hadde eierskap til hva som skulle skje, det var ingen som bestemte over meg. Jeg hadde venninner som jobba på massasjeinstitutter. Det var fortsatt et skille mellom de som jobbet på Strøket og de som jobbet mer skjult. Det var ulike miljøer, selv om man drev med de samme tingene. Så begynte innvandrerkvinnene å komme og da ble det jo også et helt annet miljø. Da ble det jo ikke plass til de norske lenger. Det ble nok en del sinne blant de norske rundt det. Men det jeg kan huske, er den stoltheten man opplevde at man bar på, det at man kunne ta ansvar for de pengene man hadde, makten over sine penger. Det var ikke de samme tabu-greiene, man sa at man skulle på jobb. Man sa det åpenlyst: «Jeg må på jobb, jeg har ikke tid å stå her, jeg må tjene penger!» Det er ganske fascinerende, den stoltheten der!

IK: Men døde det miljøet, det med de norske kvinnene på Strøket?

HH: Ja, i hvert fall den der ryggraden, det der stødige. Integriteten, det der eierskapet.

IK: Hvorfor tenker du at det ble sånn?

HH: Mange av kvinnene fikk nok metadon etter hvert, gikk litt vekk fra miljøet og fikk medisiner. De var gjerne de litt eldre og følte seg litt jaga vekk, tenker jeg. Mange hadde nok faste kunder og gadd ikke å stå på strøket å ta kunder i biler, det kunne de utenlandske damene ta seg av. Så de (de norske) opparbeidet seg en kundekrets på en annen måte og overlevde bedre på det. De tenkte sikkert at det var godt å slippe å stå der nede, fordi det var kaldt og sånn. Men de klarte i en viss grad å holde det gående. Mange av leilighetene (der de norske kvinnene bodde) var kjempefine! De var sånn, godt møblerte, flotte møbler. Jeg kom inn i noen av de leilighetene og tenkte «wow!», det var ikke slaskete, de hadde kontroll på hva de hadde.

IK: Men var det altså kvinner med rusproblematikk?

HH: Ja, de leide egne leiligheter, kommunale på Torshov eller hvor det var. De tok seg av andre damer som ikke hadde det så bra. Jeg bodde på sofaen til en dame som passa på meg når jeg var kjempesliten. Så det var mye omsorg.

IK: Men selve gatemiljøet begynte å forsvinne?

HH: Ja. Men så hadde man jo ikke lengre kontroll på hvem som havnet i miljøet. Det var liksom åpent for alle. Så ble det flyttet, det ble mer spredt. Men det var mange av de kvinnene som ikke tilhørte det miljøet på gata, men som bodde i leiligheter i bydelene, som tok en taxi ned på jobb, eller hjem etter at de hadde gjort jobben sin. Så det var ikke sånn at de nødvendigvis stod der nede (på strøket).

IK: Når tenker du at det sånn tidsmessig skjedde? Når forsvant dette miljøet du beskriver, med den solidariteten? Var det når migrantene kom?

HH: Jeg må tenke litt ... Jeg hadde jo et opphold med et helt annet liv med datteren min, som jeg nevnte. Så jeg var hjemme med henne i 1999 og 2000 og hadde kjæreste og sånne ting. Så jeg var tilbake i miljøet rundt 2002 kanskje, og da hadde ting blitt annerledes. Det var ikke de samme kjente folka og så opplevde jeg at amfetaminet hadde kommet litt mer, at noen av de eldre heroinistene hadde begynt med amfetamin. Og det ble det jo fort en helt annen amper stemning av også. Kvinnene var fortsatt der, ikke på strøket, men i leilighetene sine.

IK: Men så slutter du med dette (rus) og begynner å jobbe politisk. Kan du fortelle litt om den reisen?

HH: Det skjer jo veldig mye: institusjonsopphold, inn i psykiatrien, psykoser, det er overdoser. Det er mye bråk, mye redsel, moren min døde. Så jeg hadde ikke noe mer å hente. Enten måtte jeg dø, eller så måtte jeg bare klare meg. Så jeg tenkte at dø, det ville jeg ikke. Jeg husker veldig godt hvorfor jeg bestemte meg for ikke å dø. Moren min døde når jeg var i aktiv rus og jeg fikk aldri si ha det til henne på en måte, vi fikk aldri forsonet oss. Du blir jo sånn helt desperat når du ser at moren din dør, alt det du har gjort og ikke sagt unnskyld for. Du må ikke dø nå, liksom! Så har jeg jo en datter selv, så jeg tenkte at hvis min sorg skal være sånn, hvor mye vil jeg bety for datteren min?

Så jeg lovt moren min at jeg skulle klare meg og ta ansvar, fordi det hadde jeg jo aldri gjort før! Og det at jeg lovt henne (moren), var nok det som gjorde at det ble så sterkt. Men det var jo allerede en prosess i gang og ting tar veldig lang tid, ikke sant? Det var ikke bare det at jeg skulle inn i behandling, jeg skulle inn på tvang.

Jeg visste at hvis jeg skulle komme meg vekk fra dette miljøet, måtte jeg fysisk vekk fra det. Og da var egentlig tvang det eneste alternativet. Så måtte jeg passe på at jeg fikk medisiner, ADHD-medisiner, så jeg fikk kontroll på affektene mine, på impulsene mine. Så jeg hadde en del krav til legen min, som vi til slutt klarte å få til. Det gjorde at jeg 26. desember 2007 havnet på

Ullevål på tvang, og har siden «klart meg», for å si det sånn. Jeg tror at jeg underbevist hadde noen mål, men jeg tror ikke at jeg la så veldig mye fremtidsplaner. Så var jeg heldig underveis, dels fordi jeg fikk litt penger som jeg kunne bruke til depositum. Jeg fikk tilbud om en leilighet på Torshov (der mange kommunale leiligheter lå), men det var helt uaktuelt. Da tror jeg heller jeg hadde bodd ute i skogen nesten, på grunn av miljøet som var der. Jeg måtte rett og slett bare fysisk vekk. Jeg skaffet meg hund og kjæreste, som også er fra samme miljøet. Det var bare å karre seg i en annen retning.

IK: Var det da din politiske interesse ble vekket?

HH: Ja. Jeg har jo alltid likt å prate. Så husker jeg veldig godt at det kom en dame, som jobba der jeg var på institusjon, som hengte en lapp på døren min om en organisasjon som hadde et ettervernstilbud. Dette var i Hamar, sommeren 2008 og jeg hadde hatt den siste rettsaken min i juni der jeg ble dømt til behandling med to års prøvetid. Så jeg ringte opp lederen for organisasjonen. Dette var i juni og han ba meg å ringe tilbake i august. Jeg husker at jeg gikk og trippa hele sommeren og venta på august. I august gjorde vi en avtale at jeg skulle begynne. Så jeg jobbet der i august og september og fulgte opp alt det jeg skulle gjøre. Det var noe veldig nytt for meg, at jeg faktisk gjennomførte det jeg skulle gjøre. Så flyttet jeg ut av institusjonen jeg bodde på i november. Veilederen min på organisasjonen meddelte at det var lite å gjøre nå, men at jeg skulle møte opp på kontoret 6. januar 2009, for å jobbe med ham tre-fire ganger i uka. Jeg skulle komme tidlig, klokken ni om morgenen, og være der til tolv. Jeg tenkte «endelig»!

Jeg husker når jeg møtte på kontoret og skjønnte at jeg måtte lese meg opp på rusfeltet. Så jeg satt og leste og leste i flere måneder til hodet mitt ble helt kokt, men jeg tenkte «Heidi, dette må du bare gjøre. Dette skal jeg bli god på». Den opplevelsen av å lese, jeg ble helt rørt! Så fantastisk mye fint ble gjort på dette feltet. Og jeg leste om opptrappingsplan, rusfeltet og rusreformen, fra kommune til spesialisthelsetjenesten. Jeg leste og leste og alt hørtes så fantastisk ut. Men fy faen altså, virkeligheten var noe helt annet.

IK: Og dette var i det som da hette RIO?

HH: Ja, og da var det bare å jobbe på. Så etter det jobbet jeg der frem til 2021.

IK: Og du har hatt veldig mye fokus på kvinner i rus, som er det jeg kjenner deg fra. Et perspektiv som ikke alltid får så veldig mye oppmerksomhet kanskje. Kan du fortelle litt om hvordan det begynte?

HH: De siste årene jeg var ute, så ble jeg oppfattet som veldig psykotisk og gæren, det var sykehus, det var mye som tilsa at jeg var litt ustabil da. Så mye psykoser og voldshendelser og ting, det du opplever og blir vitne til, det gjør noe med deg. Så det var mye angst og det var vondt. Samtidig var det den der maktesløsheten du opplever i systemet: Du blir avvist, du blir stengt ute, fikk bortvisning fra sosialkontoret i tre måneder og alt skulle skje via telefon. Det

ble så veldig vanskelig, og jeg opplevde ikke at de forstod min situasjon og redselen jeg hadde ved å være i det miljøet. Og når du opplever, på en måte, at ryktet går foran deg, så har andre allerede blitt fortalt hvordan du er før de møter deg. Så du får liksom aldri noen sjans da. Og den følelsen der, den er så vond at den glemmer du aldri, tror jeg.

Jeg er fra Oslo, og du kan ta jenta ut av byen, men ikke byen ut av jenta for å si det sånn. Så det er noe med de vennene du har hatt, miljøet du er en del av, der du har vokst opp, som du skal skjerme deg fra da. Samtidig så må du jo face det, du kan ikke rømme fra det! Det ble en sånn naturlig del at jeg ville oppsøke miljøet igjen. Så det gjorde jeg og det jeg fant var veldig lite attraktivt, for å si det sånn. Så jeg forstod at det var en jobb å gjøre.

IK: Det her med kjønn og rus. Jeg opplever kanskje at den behandlingen du fikk av hjelpeapparatet, at den var «kjønna» på en måte. Kan du sette noen ord på hvordan kjønn spiller inn, både i rusmiljøet i seg selv og hvordan du blir møtt fra hjelpeapparatet?

HH: Ja, det jeg kanskje opplever med mange av kvinnene, inkludert meg selv, er all den skammen. Sånn som jeg som har en datter og ikke engang klarte å være mamma. Det var mye annet jeg ikke klarte og, men som født som kvinne har du allerede fått utlevert en standard oppskrift på hvordan du skal være, hvordan du skal bete deg. Og alt utenom det blir liksom...

Du har hull i skoen, du liker å leke med gutter, du henger i trær og blir skitten, du blir liksom annerledes. Du blir kanskje den jenta de andre mødrene ikke vil at du skal leke med. Så allerede da, du får et stempel liksom, et utenforskap.

Så blir du eldre, du får kjæreste. Så skal det jo på en måte bli barn da, som du skal ivareta. Kanskje har du blitt gift, så du skal fikse det, og så skal du være mor. Så går det til helvete. Og attpåtil er det ingen som anerkjenner det du faktisk forsøkt å få til, den du har forsøkt å være, den omsorgen du har prøvd å gi med de forutsetningene du har fått. For gud vet hva slags ballast man har med seg! Da tenker jeg at alle disse følelsene, all den skammen, alt tap, all den maktesløsheten. Det blir bare fullstendig kaos.

Jeg husker når jeg våknet om morgenen, uten rus i kroppen da, så bare rant tårene. Jeg tenkte på datteren min, på alt det som jeg ikke hadde klart. Da var det bare å bøtte i seg alt du kan, for du orker ikke å stå i det. Du må bare videre, du kan ikke sitte og tenke. Hvis du ikke har noe (rusmidler) da, blir det i hvert fall skriking og skråling og kaste ting i veggen og du hater alle. Hvor skal du begynne liksom?

IK: Men jeg tenker at kvinner generelt sett blir dømt mye, mye hardere. Fordi de ikke klarer å passe inn og gjøre alle disse «kvinnetingene».

HH: Ja, også i miljøet så blir man jo dømt på en måte. Det er mye stygt som kan skje mellom kvinnene og. Det har jeg opplevd selv.

IK: Du har jo vært veldig opptatt av å ha et adekvat behandlingstilbud for kvinner, som er tilpasset kvinners spesielle behov. Kan du fortelle litt om hvordan du tenker rundt det, og hvorfor det tilbud som finnes ikke alltid passer så godt?

HH: For det første er det ofte veldig få kvinner i rusbehandling og det gjør det veldig vanskelig å kunne snakke kvinner seg imellom, det finnes ikke rom for det. Og så er det noe med å kunne være den du er, de behovene du har, med skammen, sorgen. Ikke minst med mennesker som ikke dømmer deg, som forstår situasjonen din. Men dømmende kan oppleves ut ifra et blikk eller kroppsspråk, så behandleren må bygge tillit. Ikke heller sånn «å stakkars deg», uten ser alle disse følelsene som ligger bak å ikke takle hverdagen. Rusbehandlingen legger så mye til rette for at man ... altså sykeliggjøre folk. At man skal holdes litt nede, leve med et evig stigma av at «jeg har hatt rusproblemer», «jeg har vært hore».

IK: At du på en måte er ødelagt for at du har hatt disse opplevelsene ... ?

HH: Ja, at du skal være så full av traumer. Og traumer ... mennesker lever med traumer, men noen ganger må du også kunne møte det da. Og jeg tenker på historiefortelling, for å møte oss selv må vi også gå litt tilbake å spørre «hvem er jeg og hvor kommer jeg fra?» Bli litt interessert i hvordan disse komplekse tingene henger sammen. Tidligere syns jeg kanskje at vi lærte litt mer om sånne ting i behandlingen, kanskje fordi den ofte varte litt lenger også. Også er det noe med den tilliten til systemet du skal være en del av, uten at ting skal bli brukt imot deg.

Det er kanskje litt sånn på siden, men allerede fra du er liten lærer du å ikke si sannheten, fordi sannheten lønner seg ikke. Du må hele tiden si ting som høres bedre ut enn de er, fordi det blir liksom appellert til. Det kanskje spesielt til barnevernet, ikke sant? Det straffer seg å si sannheten. Hvis du tenker på at du har lyst å rømme for eksempel, eller har andre følelser som du ikke skal ha, så vil de skjermes deg. Fordi du ikke skal gjøre de tingene du har gitt uttrykk for at du vil gjøre. Det blir veldig feil og du lærer veldig fort at *det* kan jeg jo ikke si! Det blir jo en veldig prøvelse når du kommer inn i voksenlivet, spesielt kanskje når du kommer inn i behandling. Hvis du for eksempel sier til legen at du har et rusbruk og du har lappen, så blir jo den det første du mister for eksempel. Alt skal jo dokumenteres og veien blir uendelig lang. Hvordan skal du komme deg ut i samfunnet å fortelle at du har vært rusmisbruker? Ingen vil ha deg i boligen deres. Når du går til legen ... Noen skal hele tiden ha et blikk på deg og dine medisiner. Det der stigmatet der.

Så den der tilliten man mener man skal ha til systemet, den eksisterer ikke. Jeg kan ikke med hånden på hjertet si at hvis du går i behandling, så blir livet ditt bedre. Men det jeg pleier å si til de brukerne som gleder seg til å gå i behandling: Kanskje ikke rusfrihet skal være selve målet. Nettopp fordi det tar ifra deg så mange andre drømmer. Det er ikke alle som skal bli rusfrie, og dette er sånne ting man lærer seg underveis, dette er sånt jeg har lært i min periode, mine år. Og jeg kaller meg jo bevisst ikke rusfri, og det vil mange synes «fyttirakker'n, det kan du ikke gjøre, Heidi». Men for meg var det viktig, når jeg skulle komme tilbake til dette

samfunnet, å leve mest mulig normalt. Men jeg var livredd for å feile, fordi jeg hadde lært under mine år at hvis jeg feila, hvis jeg begynte å juge, hvis jeg sprakk, da var jeg i gang igjen med en misbruksadferd.

IK: Men dette med å se på rusavhengighet som en sykdom?

HH: Som en kronisk sykdom. Ja, jeg syns at jeg blir litt matt, nettopp fordi man skiller mellom de lovlige og de illegale rusmidlene. Det blir nesten som to ulike menneskeslag, haha! Jeg hadde håpet at folk kunne ha et litt mer naturlig forhold til ting, at rus gjør oss godt! Når jeg sier det blir folk «hæ, sier du det!». Jeg har vært mye på institusjoner blant annet og jeg tør ikke å si det i begynnelsen. Du står liksom der og skal snakke med mennesker som er i behandling om hvordan det rusfrie livet er, jeg har klart meg så og så lenge, ikke sant? Og under disse rundene her, så er det vanlig at folk spør deg «drikker du alkohol» og sånne ting.

Jeg har et veldig naturlig forhold til alkohol, sist jeg drakk det var i mai når jeg var på ferie. Men så skal jeg liksom ikke kunne ha det fordi jeg har hatt en misbruksproblematikk, ikke sant? Så jeg husker det ble veldig pinlig for meg når folk spurte om jeg drikker alkohol og jeg følte jeg måtte forklare meg om hvorfor jeg kunne drikke alkohol! Jeg kunne jo ikke si at jeg drakk alkohol foran disse som skal bli rusfrie! Jeg husker at mange begynte å miste respekten for meg, fordi det var så bannlyst! Så jeg skjønnte at jeg måtte forstå den der alkoholen, rett og slett anerkjenne at det livet jeg har hatt har gitt meg så jævlig mye godt! Hvorfor kan jeg ikke si «jeg ruset meg i så mange år og det gjorde så jævlig mye godt! Det ga så mening!» Jeg flyktet ikke fra noe, men jeg fant noe som var mye bedre. Hvorfor kunne jeg ikke si det? Hvorfor måtte jeg si at den rusen, den skada meg, den skada familien min. Ja, den gjorde det, men den ga meg også jævlig mye godt! Hvis vi tør å snakke om de gode tingene ved rusen, vil det også bli litt enklere å se hva som ikke har vært bra med det. Det er ikke selve rusen som har vært vond.

IK: Det er kanskje *hvorfor* du ruser deg?

HH: Ja, og at du plutselig føler deg helt *vel*, og det å få den følelsen, bare få lov å slappe av litt. Og til slutt må man tenke på hva det er jeg må slappe av *fra*. Man må heller begynne å forstå *den* mekanismen. Hva var det den rusen ga deg når du rusa deg og hva fikk deg til å utvikle det problemet når så mange andre ikke gjør det? Det er så mange som ruser seg og ikke får det problemet, men så er det noen som får det.

IK: Jeg tenker også på den her tendensen til å se veldig mekanisk på det, «det er *bare* biologi». Det finnes jo mennesker som klarer å være veldig fungerende, og har et rusbruk, men som ikke blir problematisk og tar over hele livet deres.

HH: Og det er det som er viktig å få frem, at det er de færreste av oss som blir stående og utvikler veldig alvorlige psykiske problemer. Tenk deg det, at det er slutten på uka, eller kanskje en ferie, og så merker du at nå er det snart helg. Og så sier du til kollegaen din, eller venninnen din, eller noen du kjenner: Nå skal det bli så godt med et glass vin, fordi nå skal jeg

slappe av. Jeg skal ta meg et glass vin, så skal jeg legge beina på bordet, for det kjenner jeg at jeg trenger nå. Har du hørt det før?

IK: Å ja, hver uke! Dette er det gode med rusen.

HH: Nemlig! Og dette skal vi ikke glemme. Det er så gjenkjennbart og det kan man bruke. Det normaliserer den euforiske følelsen. Jeg drikker ikke vin, jeg drikker i det hele tatt veldig sjeldent, men jeg kan kjenne meg igjen. Ferien min begynner på Gardermoen, når jeg kan ta meg en øl, kanskje tidlig på morgenen. «Yes, nå er det ferie, nå skal vi kose oss gutten min», sier jeg!

IK: Men altså, med alkohol generelt: Vi har et så hyklersk forhold, vi later som at det ikke er rus! For meg som ikke liker rusen av alkohol, jeg kan drikke et halvt glass vin, fordi det smaker godt, men det er ikke mer enn så. Men så finns alle disse narrative rundt alkohol, om hvordan man skal kjøpe fancy vin. Man kjøper dyre viner og åh, så fantastisk godt. Men så tenker jeg: Hvis det bare er smaken drikker du et halvt glass vin!

HH: Nemlig!

IK: Fordi det er jo rusen også!

HH: Ja, de sier det jo! De skal slappe av! Og jeg tenker at det der, det skal vi huske på altså. Dette skal dere huske på, neste gang dere sitter fremfor en klient og sier «nå må du ble rusfri, fordi så slipper du alt dette her». Så dette tenker jeg trenger å justeres på, dette må oversettes.

IK: Hvis vi skal lukke sekken litt, hvordan opplever du at miljøet har blitt?

HH: Jeg har jo tenkt noen ganger, hvorfor har man mistet den der integriteten? Kanskje er det større aksept for undertrykkelse og at «det er bare sånn». Det kanskje ikke så veldig rart at folk blir slitne. Kanskje også kvinnene har mistet mye av det der eierskapet «dette er livet, jeg skal bare overleve». Nå er det mer «fy faen, alt dette dere gjør mot meg, dette er deres skyld», «og barndommen min, dere skulle bare ha vist», mer av det der komplekse kaoset som kommer til uttrykk. I hvert fall mye mer tydelig. Vi (Prindsen) driver jo en hage i Oslo sentrum for våre brukere med store utfordringer. Når de (brukerne) kommer til hagen, så ser du veldig fort et sånt skille. Så sitter det noen jenter der og det som er min gruppe, født på sytti, tidlig på åttitallet og før det, sekstitallet og sånn, kontra de som er yngre, født på kanskje nittitallet, så merker man veldig forskjell på eget ansvar. Det å rydde opp etter seg for eksempel. Det er en sånn forskjell. Stemningen blir annerledes, roen blir annerledes. Og det meste kaoset som skjer i hagen nå, kommer fra damene. De kan være ganske så tøffe med hverandre altså.

IK: Hva tenker du at det kommer av da?

HH: Noe jeg har observert er at de er så sjuke! Jeg tror rett og slett at det er for mye for folk. De er slitne, det er så mye psykiske ting, hvis vi sammenligner med før. Så har jo alt det der andre tilkommet med urenheter, mer utrygghet, mye vold og overgrep.

IK: Som jeg skjønner det med Prindsen, så er veldig mange av brukene tilreisende, tenker du at det er en sammenheng?

HH: Ja, det er altfor mange nye. Sommermånedene er de verste, da er det flest nye tilreisende. Men hele tiden er dette miljøet i bevegelse. Vi har mange nærliggende kommuner som ikke har tilsvarende gode tilbud og folk drar inn til Oslo. Og da er det jo tilgjengeligheten, kjøp/salg, henting av brukerutstyr. Så har du de andre tilreisende som mest kommer i sommermånedene som kommer fra lengre bort fra Oslo, og de reiser hjem nå (september). Men du har jo fortsatt dem som kommer fra nærliggende kommuner. De har jo ikke tilgang på brukerrommet. De har tilgang til akuttovernatting, men tilbudene i Oslo er for oslotilhørende egentlig.

Miljøet er altfor stort! De som kommer tilreisende har jo ikke bygget opp noen relasjoner, hverken til de som jobber i feltet eller til miljøet. Så vi har ikke den samme muligheten til å nå inn til å bygge den tilliten og skape den roen. Når miljøet er så stort blir det mye vold, det er mye bøffing og så mye som skjer, så det er jo ikke rart at folk er traumatisert i det miljøet. Alt det man må se og oppleve hver eneste dag. Å komme inn i det miljøet som kvinne, eller ung gutt, eller bare ny, det gir noen prøvelser altså. Så det har nok blitt mye verre.

IK: Tror du at pandemien har hatt noen effekter?

HH: Jeg syns at jeg har observert at pandemien har hatt effekter. Jeg tror at for noen ble det mye vanskeligere. Jeg har også observert at noen som har klart seg tidligere har revna. De mista jobb, treningsstudioet ble stengt, de satt stengt inne hjemme og alt rasa sammen. Så har de blitt en del av miljøet igjen etter å ha vært borte i mange år. Andre kom seg igjennom pandemien, men har ikke klart å få jobb igjen, kanskje mistet de hus eller leilighet og prisstigningen ovenpå det. Og mister du det, da er liksom alt borte.

IK: Om vi skal avslutte, hvordan ser din ønskeliste ut?

HH: Ja, jeg ønsker at vi skal ha en ny ordbok om rus! Så må vi ta overdoseforebygging på alvor, det syns jeg ikke at vi gjør i dag. Vi har masse å lære av Trygg trafikk, som står på for å sikre veier og har nullvisjon for dødelighet i trafikken. Jeg savner de stemmene når det kommer til overdoser. Jeg tenker at pipen vil få en annen lyd nå når vi har en annen gruppe som dør, nemlig de som dør av utskrevne legemidler.

Madelens fortelling

Fortalt til Richard Lunden

I forbindelse med at Pro Sentret er 40 år, har vi hatt en lang samtale med en av kvinnene som jobbet på massasjestituttt på 1990-tallet. Hun kaller seg Madelen og jobbet på massasjestituttt i Oslo i over ti år. Madelen har gjennom 40 år hatt kontakt med Pro Sentret.

Madelen er i dag en kvinne på rundt 60 år, som vokste opp i en mindre by i Norge. Hun hadde en vanlig oppvekst, og bodde med mor, far og søsken i en enebolig. Madelen gikk på skole i området der hun vokste opp. Hun opplevde selv at hun ikke var veldig flink på skolen, men gjennomførte grunnskolen. Hun beskriver seg selv som svært nysgjerrig og utforskende, spesielt som ung. Hun forteller at hun og en venninne dro til Oslo da de var 14–15 år gamle. De var rundt omkring i Oslo, og ble helt tilfeldig tilbudt å gjøre seksuelle handlinger med en mann for penger. Det var et runk som var ønsket fra mannen den gangen. Madelen kan huske at det var knyttet spenning til det som skjedde og at de skulle få penger var ekstra gøy.

På den tiden dro mange unge til Oslo for å få seg jobb hvis de ikke skulle gå mer på skole. Madelen var ikke særlig glad i skolen og ville ikke fortsette med skolegang. Hun ordnet seg jobb i Oslo: «Jeg fikk først en jobb på ett hotell i Oslo. Jeg var stuepike der.» Hun jobbet en stund på hotellet, men det ga lite penger.

På denne tiden var det en del folk som oppholdt seg i Spikersuppa, og Madelen forteller at hun var en del der. Her festet man, fant seg kjæreste og kom i kontakt med andre folk. Hun ble kjent med mange forskjellige mennesker, og ikke alle hadde livet sitt helt i orden. En kjæreste av Madelen på den tiden var ikke særlig snill, og da hun kom seg vekk fra han var hun klar på at hun nå skulle gjøre som hun selv ville.

«Jeg er veldig nysgjerrig av meg» sier Madelen, som mener at det var noe av grunnen til at hun valgte å dra til Oslo i utgangspunktet. En kombinasjon av nysgjerrighet på hvordan det ville være å jobbe fulltid med å selge sex, muligheten til å få bedre inntekt og erfaringen hun hadde fått på Osloturen i tenårene, gjorde at Madelene nå valgte å begynne å selge sex mer profesjonelt: «Når man har gjort det én gang så var det liksom greit å gjøre det igjen.»

I miljøet Madelen var en del av var det noen som hadde solgt sex. Hun visste at de «proffe» annonserte i ulike magasiner, så Madelen fikk ordnet seg annonse i et av disse magasinene. Med en slik annonse kunne kundene ringe henne direkte hjemme. Det var mange telefoner og mange useriøse menn som kun ringte for å runke, og dette tok masse tid. Da Madelen så en annonse i

Dagbladet, der de annonserte etter nye folk på et av massasjeinstituttene i Oslo, tenkte hun at det ville hun prøve ut. Hun dro innom instituttet og fikk et jobbintervju. «Man kunne bare massere om man ville det, men det var et veldig spesielt jobbintervju, for vi snakket helt åpent om at man kunne gi full pakke¹⁷⁰ om man ville det. En av de andre ga bare massasje.» Madelen fikk tilbud om jobb og hun takket ja. Hun tenkte det ville være tryggere å jobbe med flere enn å jobbe helt alene, noe hun hadde gjort en stund fra sin egen leilighet.

I boken *Når sex er arbeid* av May-Len Skilbrei¹⁷¹ beskriver hun hvordan rekrutteringen av de som jobbet på disse stedene kunne skje via miljøet, via annonser som var rettet mot kunder eller direkte ved jobbannonser i avisen. De som tok kontakt for å jobbe på disse stedene ble bedt om å komme innom, da det var krav til utseende, de ville se hvor hyggelig vedkommende var og om hun passet inn med de andre som jobbet der.

Massasjeinstituttene og organiseringen

Det første massasjeinstituttet Madelen jobbet på ble lagt ned like etter at hun startet der. Dette på grunn av klager fra de som bodde i bygården og at kvinnegruppa Ottar gjennomførte mange aksjoner rett utenfor. Kvinnegruppa Ottar var opptatt av at det ikke skulle finnes prostitusjon i nabolag der folk bor og at prostitusjon var utnyttelse av kvinner. Madelene forteller: «Det var veldig ubehagelig. De var veldig sure på oss. En dame i blokka kom med gummihansker på og hadde leitet i søpla. Der hadde hun funnet et kondom og sa; nå vet jeg hva dere driver med». Massasjeinstituttet valgte å stenge dørene grunnet all den negative oppmerksomheten som oppsto.

Under feltarbeidet til boka *Når sex er arbeid* var May-Len Skilbrei i kontakt med massasjeinstitutter. Der kunne hun se at det for det meste var kvinnene, som jobbet med massasje og tilbød seksuelle tjenester, som selv var «sjefene». Disse kvinnene hadde ansvaret for leiekontrakter, daglig drift, betalte regninger, hadde kontakt med huseier, rekrutterte nye kvinner og fungerte som arbeidsgiver. Ofte ble beslutninger om hvordan de organiserte seg gjort i fellesskap der alle kunne si hva de mente, men hvor hun som drev instituttet hadde det siste ordet.¹⁷²

Gjennom det første massasjeinstituttet hadde Madelen fått venner, og en av disse ønsket å starte et nytt sted. Madelen og venninnen dro rundt for å se på lokaler, og i nærheten av Aker brygge i Oslo fant de et egnet sted. Med de erfaringene de hadde fra det tidligere stedet, valgte de å være ærlige med utleier av lokalene. De to unge kvinnene ønsket å unngå konflikter og ville spille med åpne kort. Utleier var et ektepar som ikke mente at et massasjeinstitutt i deres bygård var problematisk, og at de måtte få gjøre som de ville i lokalene. Madelen og venninnen fortalte også om erfaringene de hadde hatt med kvinnegruppa Ottar, og da hadde kona i utleierparet svart: «Kommer de her så skal jeg finne vannslangen og spyle dem bort, for de har ikke noe her å gjøre.» Ekteparet eide hele bygården og de var tydelig på at om det ville komme klager på grunn av massasjeinstituttet fra andre leietagere «fikk de andre heller bare finne seg et annet sted å bo».

Det ble inngått avtale med ekteparet, og lokalet ved Aker brygge var i boks. Lokalene ble pusset opp, og stedet holdt døgnåpent. Dette massasjeinstituttet ble et av Oslos mest kjente institutter på denne tiden.

På massasjeinstituttet hadde de en resepsjon, fire rom hvor man tok imot kunder og i etasjen under var det dusj og badstue som kundene kunne benytte. I resepsjonen satt det en kvinne som svarte på telefon, ordnet med vaskemaskin, tørketrommel, kaffe, håndklær og badekåper. Hun fikk lønn og tips av de andre som jobbet der. De ga ofte tips til henne, da de var klar over hvor slitsomt det var å svare på alle telefonene som kom. Madelen forteller at de hadde egne garderobeskap der de hadde «jobbeklær og sko, sminke, parykker og kondomer.» Studioet ordnet håndklær, lys og kaffe, mens de selv ordnet alt av klær, parykker, sminke og kondomer. «Når vi jobbet brukte vi andre navn, aldri eget navn. Jeg fant på et navn jeg brukte. Det gjorde alle. Jeg hadde vel to forskjellige navn mener jeg. Noen la om til bokmål, men de fleste gjorde ikke det. Vi skulle også være så ekte som mulig, så jeg snakket min dialekt hele tiden. Vi hadde mye utstyr der. Noen av kundene hadde spesifikke ønsker om hva vi skulle ha på oss, eller ønsket at vi skulle være noen andre.» Kvinnene kunne ta ekstra betalt for spesielle ønsker, som spesielle utklædnings eller rollespill med kundene.

Kundene

Når det kom til rekruttering av kunder, foregikk det oftest via ukeavisen *Søndag Søndag*. Dette var en avis som kom ut hver søndag. Bakerst i denne avisen var det annonser for pornofilmer, teletorgtjenester, massasjeinstitutter og kvinner som ønsket besøk av generøse menn. I tillegg til ulike blader som ble brukt til annonsering, brukte kvinnene visittkort som de sendte med kundene og de fikk omtaler i pornoblader. Det oppsto også avtaler mellom noen studioer og taxisjåfører som kunne rekruttere kunder. Da kunne sjåføren på spørsmål anbefale studioer eller at sjåføren aktivt spurte kunden om han ville avslutte kvelden på et slikt sted.

Kundene som kom til studioet Madelen jobbet på kunne enten ha forhåndsbestilt en massasje som de betalte for i resepsjonen, eller de måtte betale seg inn i døra som en slags inngangsbillett. Madelene forklarer: «Da fikk de ett rom hvor de kunne legge fra seg tingene sine, en badekåpe og badesko. De gikk ned og dusjet. Når de kom opp kunne de ta seg en kaffe eller bare gå på rommet sitt. Noen ganger ville kunden se oss før han valgte hvem han ville ha. Da gikk vi som var ledige ut og hilste. Så tok vi med han på rommet og avtalte hva han ville ha.» Avtalene skjedde inne på rommet med den enkelte, og flere ble faste kunder. Disse kundene hadde de kallenavn på; «Så om en av de faste hadde ringt, så fikk jeg beskjed fra resepsjonen om at i morra kommer «Drammen full pakke.»

Det var avtaler med noen av kundene om at når det kom nye kvinner som skulle begynne å jobbe der, så ble kunden ringt og informert, og da ville han være den første som betalte for sex med henne. «Hun ene nye hadde møtt han som ville ha full pakke, men hun ville ikke. Da hadde han bladd opp flere og flere tusenlapper, og til slutt tenkte hun jaja, så mange tusen så hvorfor ikke.»

Madelen forteller at det var flere ganger det var vanskelig å ikke le når man møtte kundene, fordi det var mange forskjellige menn som var innom massasjeinstituttet. «Da det var messe for bønder på Skøyen kom de med gummistøvler, og de var så glade for å være i byen. De var veldig morsomme. Skikkelig bønder i byen. Han ene hadde astma. Han lå på benken da jeg kom inn, med inhalatorer i hver hånd og lurte på om han bare kunne ligge slik. "Ja" sa jeg, men det var vanskelig å ikke le. Han lå der med et veldig stirrende blikk. Da kunne jeg bare sette meg oppå, og da gikk det fort for han. Det var mye rart innom.»

I samtalen med Madelen snakker vi om det å være så tett på kunder, da gjerne kunder som kommer tilbake flere ganger over tid. Hun forteller om forelskelser i kunder; «Ja, noen ganger ble jeg forelsket, spesielt i en, som var i et forhold. Vi snakket mye sammen og tekstet sammen. Det var masse følelser, men dama hans fant det ut og hun ringte meg. Det var veldig ubehagelig og jeg fikk veldig dårlig samvittighet.» Madelen var ikke alene; «Min gode venninne, som jeg traff der, hun ble stadig forelsket. Hele tiden var det en hun var forelska i. Den ene var hun med i mange år, men han brukte det mot henne hele tiden. Han knakk henne helt. Hun ble helt ødelagt. Han trakk henne helt ned. Hun ble så langt nede at hun ikke ville leve lenger. Det var helt grusomt å se hvor langt nede hun var på grunn av han. Heldigvis møtte hun en ny, en snill mann, som hun er lykkelig med nå.» Det var vanskelig for de som jobbet på disse stedene å ha forhold utenom jobb: «Det var noen forhold, men det ble mye løgner og dritt. Man snakket litt om fortiden, men det ble mye styr. Det førte ikke noe godt med seg. Så stort sett var jeg alene, for når man holder på med dette ble det bare vanskelig.»

Møtet med Pro Sentret

Fra starten jobbet Pro Sentret oppsøkende opp mot personer som selger sex, og Madelen møtte ansatte allerede for 40 år siden. «Vi var veldig skeptiske. Var Pro Sentret et senter med jesugreier? Skulle de frelse oss eller hva var det egentlig? De kom på stedet vi jobbet, og vi fikk kondomer og vaksiner og slik. Så jeg har hatt kontakt med Pro Sentret i 40 år. Pro Sentret var for meg veldig viktig. Jeg hadde ikke klart meg uten. Det har alltid vært et trygt og godt sted for meg. Jeg har et veldig lite nettverk, så Pro Sentret har vært viktig.» Madelen forteller at Pro Sentret har både vært et sosialt sted for henne å komme til, men også et sted hun kunne få praktisk bistand og samtaler. «Hvis jeg ikke hadde hatt dere, så hadde det gått til helvete tror jeg». Madelen har aldri tatt noen rusmidler, men har hatt andre elementære behov, som å møte folk som forstår henne og som hun kan kjenne seg tryggt hos.

Madelen brukte Pro Sentret mye. «Jeg husker det var en del med rus som var der. De duppa. Det fikk de ikke lov til. Jeg stekte vafler. Det var masse røyk der, vi røykte jo inne da, og masse rus. Det er rart hvordan ting endrer seg hele tiden. Det var jo bare norske først, så kom det mange fra Nigeria, men nå er det jo bulgarske, rumenske og personer fra Sør-Amerika.»

Madelene tenker høyt: «Jeg har bare jobbet i Norge. Ser jo nå at folk reiser masse rundt, men det gjorde ikke jeg. På Pro Sentret kommer folk med koffertene hele tiden, da skal de reise videre. Det var noen som reiste rundt før også, men jeg tror det er mange flere nå.» Gjennom alle disse årene på Pro Sentret har Madelen sett hvordan gruppa som selger sex har endret seg. I 2017

åpnet Pro Sentret varmestua for menn også, tidligere var den kun for kvinner eller personer i kvinneutrykk. «Det var veldig fint at det kom menn her også, det var veldig unge gutter som kom når dere åpnet for det. Det var veldig fint, vi alle gjør jo det samme, også de guttene.»

Tiden etter

Madelen jobbet på massasjeinstituttet i 11 år. Hun forteller at grunnen til at hun sluttet var at hun merket at hun ble eldre. «Når kunden sier at jeg tar hun unge, ja da kjenner man at man egentlig er ferdig». Det var også mye jobb med å holde seg i form, ta solarium, barbere seg, handle klær og utstyr til jobben, fikse negler og så videre. «Det var så mye greier man skulle passe på, man blir lei, man orker ikke mer til slutt.» I etterkant reflekterer Madelen om hvor stor trafikk det var på natt og spesielt når det var julebord. Men de opplevde aldri noen ubehageligheter fra kundene på instituttet. Hun tenker de var heldige med tanke på historier hun hører fra miljøet.

På massasjeinstituttet der Madelen jobbet var det kun norske kvinner. Det samme gjaldt for de fleste andre instituttene som var i Oslo på den tiden, forteller hun. «Det kjentes trygt å jobbe med flere, og ikke alene som jeg gjorde først». De opplevde som nevnt aldri noen store hendelser på massasjeinstituttet, og i disse 11 årene kom det heller aldri aktivister utenfor for å demonstrere. Madelen forteller om en rassa av politiet: «Da kom de seint på kvelden, ved vaktskiftet. De hadde med hunder for å prøve å finne dop, men det var det ikke der. De sjekka alt. De verste var politidamene. De var frekke og uhyggelige, men de fant aldri noe.» Reglene var enkle: Kvinnene valgte selv hva de skulle gjøre med kundene, og det skulle aldri narkotika inn på instituttet.

De var flere som sluttet i nesten samme periode og de som ble vennene til Madelen er venner hun fortsatt har i dag. «Vi driver jo ikke med dette lenger noen av oss, men vi er veldig gode venner i dag. Vi dro jo på turer sammen, jobbet sammen hele tiden.» Massasjeinstituttet Madelen jobbet på ble lagt ned noen få år etter at hun sluttet. «Mange av de jeg jobbet med har startet helt nye liv. Mange er gift og fikk barn. Mange av de har jeg ikke noe kontakt med lenger. Vi har jo lagt den tiden bak oss, og noen har da brutt alle bånd med de andre fra den tiden.»

Det er en del ting Madelen tenker på i dag, om de kundene som var der, som hun helst ikke skulle tenkt slik på: «Jeg tenker jo litt på de kundene. Når de sa hjemme at de var ute og luftet bikkja, men bikkja satt i bilen, eller de var "på joggetur", eller hadde lunsjpause på jobben, eller var på vei hjem fra en fest. Mange av dem var jo gift. Tenk alle som ikke visste hva de drev med. Det har gjort at det er vanskelig å stole på folk, for disse mennene var jo ikke til å stole på. Som han ene som var i sentrum på shopping med kona. Hun skulle se på klær og han på sportsutstyr, så de skulle møtes om noen timer. Da kom han heller til oss, en lørdag formiddag. Når man nå ser tilbake på alle de løgnene er det fort å tenke at alle menn er slik. De har jo koner og barn alle sammen nesten.» Madelen forteller videre: «Et annet eksempel er at det var jo mange utdrikkingslag innom. Det var veldig populært, men han ene som da skulle gifte seg ble jo en fast kunde, selv om han var nygift. Det er jo litt trist.» Madelen og de hun jobbet med

har alle hatt vanskeligheter med å stole på menn de har møtt også senere i livet: «Man tror gjerne at alle menn lurer damene sine, selv om man vet at det ikke er slik.» Madelen jobber fortsatt med å ha tillitt til menn, og hun er bestemt: «Jeg skal nok være alene resten av livet».

Tante Hannah er en hore

«Hannah»

Det var aldri meningen at noe så midlertidig skulle bli så permanent. Jeg står inne for det, og jeg skammer meg ikke. Jeg jobbet på et bordell mens jeg studerte i utlandet. Stipend og lån strakk ikke til, det var dyrt å skulle reise hjem for å feire jul, og lønna var såpass god at jeg kunne jobbe i helgene og samtidig ta fri i eksamensperioden. Men det sosiale stigmaet kommer med konsekvenser som jeg ikke forutså da jeg startet å selge sex. Det var alltid en bekymring for morgendagen. Der og da måtte husleia betales, maten måtte på bordet, og månedskortet i lommeboka. Merkelig nok var det på mange måter en lettere tid. I tankene mine var sexsalg også noe jeg kun skulle gjøre i utlandet, og dermed skulle hele fortiden forbli på andre siden av landegrensen. Men så ble det jo ikke sånn, og morgendagens bekymringer har gjort seg gjeldende her og nå. Jeg fortsatte å selge sex da jeg kom hjem til Norge, for ingenting har blitt billigere med tiden og etter flere år utenlands er det mye man kan mangle. Penger til depositum, for eksempel. Vintersko, ullgenser, bokhyller, sofa, og annet som gjør hverdagen til et ålreit sted å være. Nå begynner det å bli en stund siden sist, men det ligger alltid og vaker et sted i bakgrunnen. Den påskrevne skampletten ser ut til å være permanent, selv når den kun er synlig for meg. Det finnes en tid og et sted for alt. Å fortelle at man har solgt sex passer egentlig aldri, og merkelappen hore sitter fast for alltid.

Jeg lar folk tro at jeg reagerer negativt på ordet «hore» fordi det er et stygt skjellsord. I virkeligheten reagerer jeg fordi jeg er drittlei av å bli brukt som symbol og skjellsord for alt og alle de ikke liker. Som når jeg drar på pub for å se fotball med kompiser, eller kjæresten min og hans venner.

*

Fotball er et slags fristed for meg, hvor alt jeg bryr meg om i nitti minutter er tjueto menn og en ball. Jeg liker kriblingen i magen før kampen begynner, spenningen som ligger i luften når det frispark rett utenfor sekstenmeteren, den eksplosive gleden av å snu kampen i egen favør tre minutter på overtid, og seiersrusen når laget som jeg heier på vinner, spesielt om det er mot erkefienden. Samtidig er det få arenaer hvor det finnes så mange horer. Om dommeren tar en avgjørelse som gagnar motstanderen, har han solgt seg som en hore. Han er garantert korrupt og har mottatt penger for å avgjøre kampen i deres favør. Spillere og trenere som skifter klubb har solgt seg som horer. De er svikere og quislinger, pengegriske forrædere, uten lojalitet, moral og solidaritet med klubben som har satset på dem og heiet dem frem.

Jeg får lyst til å spørre folka rundt bordet om de egentlig kjenner noen som har solgt sex, og hvorfor i all verden de tenker så himla stygt om sexselgere. Å ha sex for penger gjør meg ikke til en quisling eller landsforræder, det betyr ikke at jeg har kastet verken moral eller solidaritet ut vinduet, og korrupsjon er noe man finner helt andre steder enn mellom dyna og madrassen i min seng.

Vi blir brukt som skyts for å rakke ned på rike menn som beveger seg i en helt annen verden enn den vi har tilgang til. Det hender jeg får lyst til både å brøle og å gå min vei, men jeg ender alltid med å sitte stille. Jeg vil ikke at hele vennegjengen eller stampuben skal vite at jeg har solgt sex. Jeg orker ikke vitsene, spørsmålene, eller det umiddelbare sjokket som oppstår hos andre når de skjønner at de faktisk sitter og snakker med en ordentlig ekte hore. Fotball er et fristed og jeg trenger å ha et liv hvor hore ikke er alt jeg er, hele tiden. Så jeg holder kjeft og lar dem holde på. Først da føler jeg meg som en illojal forræder. Jeg står ikke opp for sexselgerne som fortjener bedre enn å være synonymet for alt det vederstyggelige. Jeg sier ikke ifra selv om jeg vet at jeg burde. Jeg er en feig, liten lort.

*

Jeg bærer frykten og skampletten inn i rom hvor den ikke hører hjemme. Et hyggelig besøk hos en gammel venn blir et spottende mareritt om et liv jeg ikke skal ha. Iben og jeg har kjent hverandre siden niende klasse. Siden tannreguleringer, smugrøyking, norsk tentamen og skolebussen. I over halve våre liv. Nå har Iben skapt et nytt liv, helt bokstavelig talt. Hen har giftet seg, fått barn og flyttet til en enebolig med hage i Porsgrunn, av alle steder. To voksne, to katter, en hund og en baby. Bil med hengerfeste, studielån og huslån, taco-fredag, og et evig prosjekt om å pusse opp kjelleren. Det er en hverdag fjernt fra min egen, og jeg er alltid glad for å bli invitert på besøk. Sist jeg var der kunne datteren deres både snu seg og krabbe, og neste gang jeg drar dit har hun mest sannsynlig tatt sitt første skritt. Hun har allerede blitt så stor, samtidig som hun er så liten. Jeg har aldri vært flink med barn, men jeg sa likevel at jeg kunne holde øye med henne mens de lagde middag. Jeg underholdt med blinkende leker, sang litt, kilte henne forsiktig under foten og lot meg sjarmere. Tenk om det hadde vært mitt liv. Tenk om hun hadde vært min. I hodet mitt gikk det en film om et liv jeg ikke visste at jeg skulle ønske meg eller drømme om, hvor jeg er mor til en datter og har min egen lille familie. Jeg så for meg mannen min som beskytter oss, passer på at vi alltid bruker bilbelte og sykkelhjelm, setter plaster på skrubbsår, og som bærer henne på skuldrene når hun er sliten av å gå. Bleier, gåstol, byssing, legging, første skoledag, første kyss, FAU-møter, 17. mai i nye sko som gnager, korps eller håndball, kanskje begge, slamring med dører, krangling om regler, legebesøk, smugrøyking, søvnløse netter når hun er på fest og later som hun bare er på overnatting hos en venninne, hun tror hun har lurt meg, men jeg har da selv vært tenåring. Og på et eller annet tidspunkt, en hemmelighet som sprekker som en verkebyll med puss, vond og illrød, ut over livene våre. Tenk om noen på skolen finner det ut og mobber henne for det. Mammaen din er en hore. Mammaen din suger pikk for penger. Jeg kan allerede høre dem. Barn kan være grusomme, og det kan virkelig vi voksne, også. Kommer jeg noen gang til å måtte forklare det lille barnet hva sexsalg er? Kommer Iben til å måtte fortelle barnet sitt at tante Hannah er en

hore? Drømmen sluknet like brått som den kom. Jeg vil ikke at datteren min skal måtte leve med å bli kalt «horunge» gjennom oppveksten. Jeg vil ikke sitte og måtte forsvare meg selv og fortiden min på et foreldremøte eller i en samtale med barnevernet fordi det har kommet en bekymringsmelding om at «mor selger seksuelle tjenester». Jeg vil ikke utsette barnet mitt for en fremtid hvor det når som helst kan komme frem at mamma har vært en hore. Jeg vil ikke lenger ha barn.

*

Jeg ville egentlig ikke ha noen kjæreste, heller. Jeg har alltid vært en litt merkelig einstøing og så for meg alderdommen i et lite hus utenfor byen, med respatexbord på kjøkkenet, en hagefleck jeg kunne dille rundt i, og to katter som selskap. Selvfølgelig kom det en mann som ødela planene mine. Jeg har aldri vært så glad. Jeg har aldri vært så redd. Jo mer vi er sammen, jo galere jeg blir. For han kommer så klart ikke alene, men med foreldre og søsken, familieferier og slektstreff, bursdager og bryllup. Jeg vil så gjerne bli kjent med dem, jeg vil så klart at de skal like meg, og samtidig klarer jeg ikke slippe dem inn. Jeg bygger en mur mellom dem og meg, holder dem på avstand, i et forsøk på å beskytte oss alle. Meg selv fra deres fordømmelse. Dem fra å bli assosiert med meg. Det knyter seg i magen og jeg føler meg som en egoist, et slemt og ekkelt menneske. For nå er det ikke bare jeg som skjuler sannheten for omverdenen. Kjæresten min må lyve til familien sin, for meg.

*

Det er mye man kan si når man introduserer kjæresten til familien, men at hun har solgt sex er nok sjeldent førstevalget, og jeg vil ikke at de skal tenke på meg som «hun prostituert». Det ville stoppet enhver samtale rundt bordet, det ville blitt mye oppmerksomhet på meg, og definitivt blitt snakket om i lang tid. «Hørte du hva som skjedde i bursdagsselskapet? Den nye kjæresten til Emil satt der og innrømmet at hun er en prostituert! Helt uoppfordret og skamløst! Det må jo være noe alvorlig galt med henne, hvem er det som holder på sånn? Vi får nå håpe at hun ikke trekker Emil med seg inn i noe kriminelt, og stakkars familien hans. Jeg hadde *ikke* latt henne passe mine barn, for å si det sånn!». Jeg vet at ikke alle mennesker tenker på denne måten, eller ville ha reagert med avsky. Likevel holder det lenge med en eller to, og vipps så er man hora og skampletten i familien eller vennekretsen.

Så jeg lyver. Om både jobb og fritid. Jeg sitter der i selskap og samlinger, og lyver familien til kjæresten min rett i fjeset, og jeg hater hvert eneste sekund av det, hver eneste løgn, og etter hvert meg selv for at jeg ender opp med å gjøre det. Jeg skjuler både hverdagen og bragdene. Det jeg er mest stolt over å ha fått til, finnes ikke lenger. Jeg har ikke noen podkast. Jeg er ikke en del av noen organisasjon. Jeg har ingen styreverv. Jeg har ikke skrevet rapporter. Jeg har ikke snakket i FN. Jeg holder ikke foredrag. Det eneste jeg føler at jeg kan snakke fritt om er strikking, og jeg hører meg selv snakke engasjert om pinner og mønster som om det er det eneste jeg bryr meg om. Herregud for en simpel idiot de må tenke at jeg er. Jeg vrir meg unna spørsmål om jobb. Jeg merker at de reagerer på det, men jeg skjønner ikke hva annet jeg skal

gjøre enn å svare vagt og luftig, og å skifte tema. Jeg vil heller fremstå som dum og rar enn i det hele tatt å nevne ordet «prostitusjon».

Hvordan skal jeg forklare det? At jeg har solgt sex, at vi har holdt det hemmelig, at jeg både nekter å skamme meg, men samtidig ikke vil prate om det? Hvordan skal vi forklare til både nåværende og kommende familiemedlemmer at de har en sexarbeider i sin innerste krets? Jeg var så forberedt på at jeg skulle ende opp alene og har levd livet mitt uten å ha en eventuell familie i bakhodet, men nå er vi her, vi går i selskap, vi feirer jul og nyttår sammen, vi er i bursdager og bryllup, og alt det stigmaet jeg var forberedt på å bære alene går utover en mann som aldri har gjort seg fortjent til det, og hans eneste last er at han er sammen med en sexarbeider. Det er ikke hans feil at jeg har solgt sex, men jeg vet at han vil bli stilt til veggs for det.

Jeg legger lokk på den jeg er, verdiene mine, og tingene som engasjerer meg, fordi jeg vet at andres oppfattelse av meg endres i det øyeblikket sannheten kommer frem. Det har lammet meg og satt grenser for hva slags synlighet jeg føler meg komfortabel med. Jeg har sagt nei til Pride-house. Jeg vil ikke lenger ta i podkasten. Jeg skriver mindre, er mindre synlig, prøver å gjøre meg selv liten så ingen legger merke til meg. Så ingen kan komme til å oute meg eller kjenne meg igjen. Det gjør meg paranoid. I fjor fikk jeg en mail fra utleier om at de måtte komme på befarings sammen med eltilsynet for å ivareta sikkerheten i bygården, og min første handling var å rive alle bøker som omhandler sexarbeid ut av bokhylla. Ingen har over tyve bøker om prostitusjon med mindre de er spesielt interessert i tematikken. Jeg har aldri solgt sex fra leiligheten, men det kan jeg selvsagt ikke bevise. Tanken på å miste hjemmet mitt gjør meg svimmel og kvalm.

Jeg er redd for å bli invitert til bryllup eller gå i en begravelse og havne tilbords med en tidligere kunde, eller noen som kjenner meg igjen fra en debatt. Norge føles ikke lenger som et langstrakt land, men som en liten bygd, hvor alle kjenner alle, og det finnes ingen steder hvor jeg kan stikke meg bort. Jeg prøver å jobbe mot angsten. Bare smil, svar vagt, det er ikke sannsynlig å treffe på en kunde. Pust med magen, dette går bra, kanskje de er mer forståelsesfulle enn jeg frykter.

Hvor lenge orker jeg å lyve folk rett i fjeset, i frykt for fordømmelse? Jeg har lært mye som sexarbeider gjennom årene, men ingen lærte meg å navigere dette. Noen ganger får jeg lyst til å slå hull på det hele, rive det av som et plaster. Mesteparten av tiden glemmer jeg meg som en hund med halen mellom beina. Hva skjer når en i hjembygda kjenner meg igjen? «Har du ikke hørt det? Hun der Hannah har gått og blitt prostituert! Det har alltid vært noe rart med den familien der, det har jeg sagt i alle år». Jeg kan se for meg ansiktet til pappa når han får vite at han har en hore som datter. Sinnet og skammen som følger, mistroen til det hele. For det kan da ikke stemme, at hans lille datter skulle ende opp sånn? Jeg ligger våken om nettene og bekymrer meg for at dette skal bli sjokket som utløser hans siste infarkt. I marerittene mine dreper jeg pappa med sannheten.

*

Hvordan kan jeg ivareta familien min, fadderbarnet mitt, kjæresten min, og familien hans? Jeg vet ikke hvordan jeg skal beskytte dem fra det. Stigmaet vil sverte dem, også. En jobb jeg har gjort for å betale husleia vil bli brukt mot mennesker som aldri har fortjent det, og som ikke har noe med dette å gjøre i det hele tatt. En gang i fremtiden smeller det. Kanskje via et foredrag jeg holder. Kanskje via en paneldebatt. I 8. mars toget. På parolemøte. På Pride. Gjennom en dårlig sladdet dokumentar ala Brennpunkt. Gjennom denne teksten. Noen kommer til å kjenne meg igjen. Jeg finner ingen gode løsninger som dekker alle de mulige problemene som vil komme. Jeg klarer ikke beskytte menneskene jeg er mest glad i fra et stigma de ikke har valgt. Jeg visste ikke at brennemerket ville gå utover noen andre enn meg selv og jeg er så utrolig, fryktelig lei meg for det. Kjæresten din er en hore. Kusina di er en hore. Tante Hannah er en hore.

Sluttnoter

- 1 Finstad, L. m.fl. (1982) *Prostitusjon i Oslo*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- 2 Finstad, L. Fougner, L. og Holdet V-L. (1981) *Oslo-Prosjektet. Erfaringer fra to års forsøksvirksomhet blant barne- og ungdomsprostituerte i Oslo 1979–1981*. Barnevernskontoret i Oslo
- 3 Ibid, side 1
- 4 Ibid, side 186
- 5 Brev av 1. november 1982 til Sosialrådmannen i Oslo fra Oslo kommune, Habiliteringskontoret om «Etablering av krisehjem forprostituerte».
- 6 Gudmundsdottir, S. (2002) *Refleksjoner over sosialt arbeids historikk*. Notat nr. 7/2002, Høgskolen i Sogn og Fjordane, Avdeling for samfunnsfag
- 7 FO: Sosionomer og sosialt arbeid. Hentet fra https://www.fo.no/sosionom/autorisasjon_2/ sosionomer-og-sosialt-arbeid
- 8 Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt. Rapporter fra Akutthjemmet 1985
- 9 Ibid.
- 10 Jessen, L. og Frigstad, K. (1988) *Jentene ut av prostitusjonen*. J. W. Cappelen Forlag a.s., side 59
- 11 Jessen, L. (1998) Om Prostitusjon. I Pro Sentret *Innledninger fra Pro Sentrets jubileumskonferanse*, side 1–11
- 12 Jessen, L. og Frigstad, K. (1988) *Jentene ut av prostitusjonen*. J. W. Cappelen Forlag a.s. side 53–55
- 13 Ibid, Jessen, L. og Frigstad, K. (1988) *Jentene ut av prostitusjonen*. J. W. Cappelen Forlag a.s. side 55
- 14 Pro Sentret (1989) Pro Sentrets evaluerings- og planleggingsseminar, internt notat
- 15 Ibid.
- 16 Innstatus refererer i denne sammenheng til avtaler inngått mellom beboer og Akutthjemmet om når vedkommende skulle være tilstede i kollektivet.
- 17 Jessen, L. og Frigstad, K. (1988) *Jentene ut av prostitusjonen*. J. W. Cappelen Forlag a.s., side 82–83
- 18 Store medisinske leksikon. Hentet fra <https://sml.sn.no/rehabilitering>
- 19 Pro Sentret (1989) Pro Sentrets evaluerings- og planleggingsseminar, internt notat
- 20 «Strøket» refererer til det geografiske området i byen hvor gateprostituasjonen foregår. Hvor «strøket» i Oslo befinner seg har endret seg i løpet av de siste 40 årene, men har alltid vært på sjøsiden av Karl Johan i og rundt Kvadraturen og Akershus festningsområde.
- 21 Pro Sentret (1989) Pro Sentrets evaluerings- og planleggingsseminar, internt notat og Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt. Rapporter fra Akutthjemmet 1985–1989
- 22 Ibid.
- 23 Miljøterapeutisk arbeid er en «systematisk og gjennomtenkt tilrettelegging av miljøets psykologiske, sosiale og materielle/fysiske betingelser i forhold til individets og gruppens situasjon og behov. Hensikten med miljøterapien er å fremme individenes muligheter for læring, mestring og personlig ansvar». Hentet fra Store norske leksikon, <https://sml.sn.no/miljøterapi>
- 24 Pro Sentret (1989) Pro Sentrets evaluerings- og planleggingsseminar, internt notat og Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt. Rapporter fra Akutthjemmet 1985–1989
- 25 Jessen, L. og Frigstad, K. (1988) *Jentene ut av prostitusjonen*. J. W. Cappelen Forlag a.s. side 104–105
- 26 Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt. Rapporter fra Akutthjemmet 1985–1989
- 27 Ibid.
- 28 Jessen, L. og Frigstad, K. (1988) *Jentene ut av prostitusjonen*. J. W. Cappelen Forlag a.s. side 90–94
- 29 Ibid.
- 30 Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt. Rapporter fra Akutthjemmet 1985–1989
- 31 Helserådet var inntil 1988 en betegnelse på et kommunalt organ bestående av folkevalgte med den statlig ansatte distriktslege som leder (helserådsordfører). Helserådenes oppgave var å overvåke befolkningens helsetilstand og sette i verk nødvendige tiltak for å forebygge sykdom og bedre helseforholdene. Store medisinske leksikon. Hentet fra <https://sml.sn.no/helser%C3%A5d>

- 32 Pro Sentret (1989) Pro Sentrets evaluerings- og planleggingsseminar, internt notat og Oslo kommunes prostitusjonsprosjekt. Rapport fra Akutthjemmet 1986
- 33 Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt. Rapporter fra Akutthjemmet 1985–1989
- 34 Ibid.
- 35 Med innendørsmarkedet mener man den delen av prostitusjonsmarkedet hvor kontaktetableringen mellom kjøper og selger ikke skjer i det offentlige rom og omfatter massasjeinstitutter, leiligheter, restaurantklubb- og barprostitusjon, eskorteservice, internett- og teleprostitusjon.
- 36 Pro Sentret. Årsrapporter 1991–1994
- 37 Pro Sentret (2002) Årsrapport 2001
- 38 Pro Sentret (1992) Årsrapport 1991, side 2
- 39 Pro Sentret. Årsrapporter 1996–1999
- 40 Pro Sentret. Årsrapporter 1991–1994
- 41 Pro Sentret. Årsrapporter 1996–1999
- 42 Pro Sentret (1993) Årsrapport 1992
- 43 Pro Sentret (1994) Erfaringer fra gruppeterapi med en løsningsfokustert tilnærming. Internt notat
- 44 Pro Sentret (1994) Mødregruppa. Internt notat
- 45 Pro Sentrets. Årsrapporter 1996–1999
- 46 Pro Sentrets. Årsrapporter 1996–1999
- 47 Pro Sentret (2000) Årsrapport 1999, side 34
- 48 Pro Sentret (1992) Årsrapport 1991, side 1
- 49 Pro Sentret (1996) Oppsummering av årsplan 1996
- 50 Pro Sentret (2000) Årsrapport 1999
- 51 Pro Sentret (1993) Pro Sentrets gutteprosjekt. Rapport
- 52 Pro Sentret. Årsrapporter 1996–1999
- 53 Pro Sentret. Årsrapporter 1996–1999
- 54 Pro Sentret (1999) Guttepro på Internett. Prosjektrapport
- 55 Pro Sentret (2000) Oppsummering av Pro Sentrets kollektiv på Holmlia. Internt notat.
- 56 Ibid.
- 57 Ibid.
- 58 Ibid. side 4.
- 59 Migration Data Portal er drevet av IOM's Global Migration Data Analysis Centre, <https://www.migration-dataportal.org/>
- 60 Migration Data Portal (2023) *Gender and Migration*. Hentet fra <https://www.migrationdataportal.org/themes/gender-and-migration>
- 61 Det er viktig å merke seg at det her refereres til sammensetningen av de personene som brukte Pro Sentrets tjenester på dette tidspunktet. Situasjonen i prostitusjonen som sådan kan ha vært annerledes.
- 62 Pro Sentret. Årsrapporter 2001–2010
- 63 Pro Sentret (2004) Årsrapport 2003
- 64 Pro Sentret. Årsrapporter 2002 og 2010
- 65 Renland, A. (2021) *Ute av sinn, ute av syne? Om rusfeltets håndtering av salg og bytte av sex i rusmiljøene*, side 23, Pro Sentret
- 66 Pro Sentret. Årsrapporter 2005 og 2010
- 67 Justis- og politidepartementet (2003) *Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn (2003–2005)*, side 1
- 68 TAMPEP stod opprinnelig for «Transnational AIDS/STD prevention amongst Migrant Prostitutes in Europe Project». Organisasjonen har endret seg flere ganger i løpet av årene til i dag å være et migrant-sexarbeiderledet nettverk. Les mer om TAMPEP her: <https://tampep.eu/>
- 69 TAMPEP (2001) *Cultural Mediators in the Area of Prostitution/Transnational Training*. Hentet fra https://tampep.eu/wp-content/uploads/2017/11/transnational_training.pdf
- 70 Pro Sentret. Årsrapport 2003–2005
- 71 Pro Sentret (1995) Pro Sentret mot år 2000. Strategisk plan
- 72 Pro Sentret (2002) Årsrapport 2001
- 73 Pro Sentret (2004) Årsrapport 2003, side 55
- 74 Norli, B. (2006) *Utenlandske kvinner i prostitusjon i Oslo. Pro Sentrets kunnskap og erfaringer*. Pro Sentret
- 75 Pro Sentret. Årsrapporter 2006–2010
- 76 Pro Sentret. Årsrapporter 2003–2010
- 77 Pro Sentret (2011) Årsrapport 2010
- 78 Ibid.
- 79 Pro Sentret (2002) Årsrapport 2001, side 3

- 80 Ibid.
- 81 Ibid.
- 82 Pro Sentret (2002) Årsrapport 2003, side 4
- 83 Pro Sentret (2006) Årsrapport 2005, side 36
- 84 Ibid.
- 85 Pro Sentret (2010) Årsrapport 2009
- 86 Pro Sentret (2009) Årsrapport 2008, side 87
- 87 Pro Sentret (2000) Årsrapport 1999, side 31
- 88 Renland, A. (2002) *Med helsekofforten på slep. Et prosjekt på innmarkedet*. Pro Sentret
- 89 Pro Sentret (2002) Årsrapport 2002
- 90 Ibid.
- 91 Pro Sentret (2007) Årsrapport 2006.
- 92 Nettavisen 22.09.13 *Politispanere har avdekket seksalg fra 400 leiligheter i Oslo. Slik foregår razziaene*. Hentet fra <https://www.nettavisen.no/nyheter/her-avslor-res-utenlandske-sexarbeidere/s/12-95-3677666>
- 93 Pro Sentret. Årsrapporter 2007-2010
- 94 Pro Sentret (2002) Årsrapport 2001
- 95 Pro Sentret (2006) Årsrapport 2005
- 96 Pro Sentret. Årsrapporter 2005-2009
- 97 Ibid.
- 98 Sosialt arbeid på Pro Sentret i dag kan du lese mer om i eget kapittel.
- 99 Pro Sentret (2020) *Året 2019. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*.
- 100 Pro Sentret (2018) *Året 2017. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*.
- 101 Pro Sentret (2023) *Året 2022*
- 102 Pro Sentret (2010) *Året 2009. Ny virkelighet, nye muligheter?*
- 103 «Personer som har vært utsatt for menneskehandel kan få innvilget refleksjonsperiode. Refleksjonsperioden varer i 6 måneder. Den kan ikke fornyes og gir ikke grunnlag for permanent oppholdstillatelse.» <https://www.udi.no/ord-og-begreper/refleksjonsperiode/>
- 104 ROSA står for står for Reetablering, Oppholdssteder, Sikkerhet og Assistanse. De driftes av Krisesentersekretariatet og har som mandat å koordinere sikre oppholdssteder med tilgang til nødvendig bistand og informasjon til personer over 18 år utnyttet i menneskehandel, samt veilede og informere de ansatte på bostedene som daglig bistår de utsatte. Se <http://rosa-help.no/>
- 105 https://snl.no/Flyktningkrisen_i_Middelhavet
- 106 Pro Sentret (2016) *Året 2015. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*
- 107 *ibid*
- 108 Pro Sentret (2017) *Året 2016. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*.
- 109 Pro Sentret (2016) *Året 2015. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*.
- 110 *ibid*
- 111 Pro Sentret, 2020. *Oversett og etterlat. Om covid-19 pandemien og smittevernberedskap for personer som selger sex*. Pro Sentret/Velferdsetaten: 2020
- 112 *ibid*
- 113 *ibid*
- 114 Nadheim er Kirkens Bymisjons tiltak for personer med prostitusjons erfaring.
- 115 Noen steder i teksten skriver vi 'kvinner' og andre steder 'personer'. Dette reflekterer endringer i hvem tjenestene er for, på papiret og i praksis.
- 116 Omdøpt til Kirkens Bymisjon i 1985
- 117 Abortloven. 1978. Lov om svangerskapsavbrudd. (LOV-1975-06-13-50). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-62>. Er man ikke bosatt i Norge har man rett på svangerskapsavbrudd før 12. uke, men ikke nødvendigvis kostnadsfritt.
- 118 Steriliseringsloven. 1978. Lov om sterilisering. (LOV-1977-06-06-57). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1977-06-03-57>
- 119 Pro Sentret (1986) Årsrapport 1986, side 5
- 120 Pro Sentret. Årsrapporter 1985-1989
- 121 På dette tidspunktet i historien var kongstanken, også til dels for Pro Sentret, å bidra til å bringe kvinner ut av prostitusjon. Se kapittelet om Pro Senterets sosiale arbeid i perioden 1983 til 2010 for et større innblikk i hvordan Pro Sentret arbeidet med enkeltpersoner.
- 122 Brev av 22.06.93 fra Sosialdepartementet til Oslo kommune, byrådsavdelingen for arbeid og sosiale tjenester om «Mulig utvikling av Pro-Senteret til kompetansesenter».
- 123 Brev av 06.08.93 fra Oslo kommune, byrådsavdelingen for arbeid og sosiale tjenester til

Sosialdepartementet om «Utvikling av Pro-Senteret til et kompetansesenter med riksomfattende oppgaver».

124 Brev av 26.08.94 fra Sosial- og helsedepartementet til landets kommuner, fylkeskommuner, fylkesmenn og fylkesleger om «Nasjonalt kompetansesenter for prostitusjon».

125 Se Dagbladet 05.05.11 *Vil strupe prostitusjonstiltak*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/nyheter/vil-strupe-prostitusjonstiltak/63676093> og Klassekampen 05.03.11 *Legg ned Pro Sentret*. Hentet fra <https://klassekampen.no/artikkel/2005-03-05/legg-ned-pro-sentret>

126 Det er en rekke utfordringer knyttet til sosialfaglig oppfølging på kommunikasjonsapper og chatrooms, da særlig knyttet til personvern. Pro Sentret har gode rutiner for dette.

127 Se bl.a. kapittelet om Pro Sentrets sosiale arbeid i perioden 1983 til 2010

128 «Sprøytebuss» er et skadereduserende tiltak i form av en mobil enhet som deler ut rent brukerstyrer til injiserende rusbrukere.

129 EEA Grants. *History*. Hentet fra <https://eeagrants.org/about-us/history>

130 Rydström, Jens (2021): *Sociala rörelser i motvind – nordiska sexarbetare och deras allierade 1970–2020* i Annelie de Cabo y Moreda, Charlotte Holmström og Jari Kousmanen (red.): *Sex mot ersättning – säljare, köpare, makt och moral*. Lund: Studentlitteratur AB

131 San Francisco's own legendary Margo St. James dies, 14. Januar 2021, <https://www.stjamesinfirmary.org/wordpress/?p=5403>

132 https://en.wikipedia.org/wiki/International_Committee_on_the_Rights_of_Sex_Workers_in_Europe

133 Skilbrei, May-Len og Astrid Renland (2008): Å tolerere eller ikke tolerere, det er spørsmålet. *Tidsskrift for Velferdsforskning*, Årgang 11, nr. 3 2008

134 Middelthon Anne-Lise (1992) *De farlige andre. Om anti-struktur og metaforiserings og metonymiseringsprosesser i hiv-epidemien*. Hovedoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Oslo

135 Renland, Astrid (2021): «Lille Laila», *Albertine* 2020/2021

136 Wintherbauer, Janni (2010): *Janni – slik ble mitt liv. Tyskerunge – transseksuell – og dronning på Strøket* Fortalt til Ane Rostad Stockholm, Oslo: Pegasus Forlag A/S 2010

137 Korsvik, Trine (2020): Aksjoner mot prostitusjon på 1980-tallet, *Kvinnehistorie.no* <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-5105>

138 Renland, Astrid (2017): «Den tøffeste lesba i byen», *Albertine* 2016/ 2017

139 Slagstad, Ketil and Anne Kveim Lie (2022): Selling sex in the age of AIDS: activism, politics, and medicine in Norway, 1983–1990. In: Janet Weston and Hannah J. Elizabeth (ed.) *Histories of HIV/AIDS in Western Europe. New and Regional Perspectives* <https://www.manchesterhive.com/display/9781526151223/9781526151223.xml>

140 Middelthon, Anne-Lise (1989): *Aids og prostitusjon. En beskrivelse og diskusjon av noen elementer i et prosjekt*. Mellomfagseksamen i sosialantropologi, Universitetet i Oslo

141 Renland, Astrid (2015): «Strøkets hvite riddere», *Albertine* 2015

142 Skilbrei, May-Len (1998): *Når sex er arbeid. En sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene*, Oslo: Pax Forlag A/S

143 VG «Forskere på horestrøket», 26 april 1989

144 Jessen, Liv og Kirsten Frigstad (1988): *Jentene ut av prostitusjon*, J.W. Cappelens Forlag as

145 Recke, Liese (2009): Om stofmisbruk og prostitusjon, *Stof : tidsskrift for stofmisbrugsområdet*, Volum: 13

146 Renland, Astrid (2007): Fra medsøstre til ofre, horer og streikebrytere, i Jessen Liv (red): *Det ideelle offer. Andre tekster om prostitusjon*, Oslo: Koloritt Forlag

147 Renland, Astrid (2014): Liv Jessen abdiserer, *Albertine*, juli 2014

148 Larsson, Stig (1988): Norsk prostitusjonsforskning sett fra utsiden – hvor står den og hva mangler den. I: *Prostitusjon i Norge – oppsummering av forskning og tiltak. Hva gjør vi nå?* Rapport fra et dagsseminar 9. desember 1988. *Stensilserie Universitet i Oslo*

149 Skilbrei, May-Len og Charlotta Holmström (2010): Nordisk prostitusjonspolitikk: Ser vi framveksten av en nordisk modell? *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvitenskap*

150 Renland, Astrid (2005): «Fra tro til tvil», *Albertine* 2005

151 Pro Sentret (2021): *Ute av sinn, ute av syne? Om rusfettets håndtering av salg og bytte av sex i rusmiljøene*. Pro Sentret

152 Dagbladet «Klart for sprøyterom», 7. mai 2001

- 153 Jessen, Liv (2013): 30 år med Hiv – Kjærlighet, kunnskap og kondom *eller* stigma, skyld og straff, Verdens Aidsdag – hivinorge.wordpress.com
- 154 Dagbladet «Horene gjør opprør» 18. mai 1993
- 155 Referat fra den 9. Nordiske Prostitusjonskonferanse, Hafjell 1993, Rapport utgitt av Pro Sentret, Oslo kommune
- 156 Women at work. Reader «1st European prostitutes congress» Frankfurt Am Main, October 16th to 18th, 1991.
- 157 VG «Horeregistret må brennes», 18. november 1991
- 158 Aftenposten «Politiets bordellaksjoner ulovlig», 23. mai 1992
- 159 Stridbeck, Ulf (2005): Prostitusjon i Norge – realiteter, politikk og regulering, *Norsk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*
- 160 Amnesty International Norge (2004): Liv Jessen vant den første Amnesty prisen, <https://amnesty.no/liv-jessen-vant-den-forste-amnestyprisen>
- 161 Skilbrei, May-Len, Marianne Tveit og Anette Brunovski (2006): *Afrikanske drømmer på europeiske gater.. Nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge*, Fafo-rapport 525
- 162 VG «Prostituerte raser mot sex-kjøpsforbud», 22. april 2007
- 163 Dagbladet «Vil strupe Pro Sentret», 5. mai 2011
- 164 NRK «8. marsparole skaper strid» nrk.no 24. februar 2012
- 165 <https://www.amnesty.org/en/documents/eur36/4034/2016/en/>
- 166 <https://www.foreningenfri.no/om-oss/fri-mener/politiskplattform/>
- 167 Se Sex og Politikk om sexarbeid <https://sexogpolitikk.no/sex-og-politikk-om-sexarbeid/>
- 168 Straffelovrådet (2022): *NOU 2022: 21 Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten*, Justis- og beredskapsdepartementet
- 169 Se <http://www.pion-norge.no/aktuelt/viktig-milepael-seier-i-emd/>
- 170 Full pakke: Man brukte begrepet full pakke når man solgte en hel sexopplevelse der også vaginalt samleie inngikk.
- 171 Skilbrei, May-Len, 1998, *Når sex er arbeid – en sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjestuttene*. Pax Forlag A/S
- 172 Ibid.

Litteratur

Aftenposten (1992) «*Politiets bordellaksjoner ulovlig*». 23.05.92

Aftenposten (2003) *Får sprøyterom, men først til sommeren*. <https://www.aftenposten.no/oslo/i/Eyqp2/faar-sproeyterom-men-foerst-til-sommeren> [lesedato 18. juli 2023]

Amnesty International Norge (2004) *Liv Jessen vant den første Amnesty prisen*. Hentet fra <https://amnesty.no/liv-jessen-vant-den-forste-amnestyprisen>

Brooks, S. K., Patel, S. S. og Greenberg, N. (2023) Struggling, Forgotten, and Under Pressure: A Scoping Review of Experiences of Sex Workers During the COVID-19 Pandemic. *Archives of Sexual Behavior*, 52, 1969–2010. <https://doi.org/10.1007/s10508-023-02633-3>

Brunovskis, A. (2016) Special rights within universal welfare: Assistance to trafficking victims in Norway. *Journal of Comparative Social Work* 11(1), 5–37.

Dagbladet (1993) «*Horene gjør opprør*». 18.05.93

Dagbladet (2001) «*Klart for sprøyterom*». 07.05.01

Dagbladet (2011) *Vil strupe prostitusjonstiltak*. 05.05.11. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/nyheter/vil-strupe-prostitusjonstiltak/63676093>

Florin, O. (2012) A particular kind of violence: Swedish social policy puzzles of a multipurpose criminal law. *Sexuality Research and Social Policy* 9(3), 269–278.

FO: Sosionomer og sosialt arbeid. Hentet fra https://www.fo.no/sosionom/autorisasjon_2/sosionomer-og-sosialt-arbeid

Frigstad, K. (1992) PION – Prostituertes interesseorganisasjon i Norge. *Materialisten* 20(3), 29–53.

Gudmundsdottir, S. (2002) *Refleksjoner over sosialt arbeids historikk*. Notat nr. 7/2002, Høgskolen i Sogn og Fjordane, Avdeling for samfunnsfag

Finstad, L. m.fl. (1982) *Prostitusjon i Oslo*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Finstad, L. Fougner, L. og Holdet V-L. (1981) *Oslo-Prosjektet. Erfaringer fra to års forsøksvirksomhet blant barne- og ungdomsprostituerte i Oslo 1979–1981*. Barnevernskontoret i Oslo

Hafskjold, B. N. (2009) *Health behavior among female migrant sex workers in Oslo, Norway*. Masteroppgave Universitetet i Oslo.

Helsedirektoratet (2021) Svar på covid-19 oppdrag fra HOD 366 – Smittevern faglige råd om prostitusjon. deres referanse 21/6571-6, dato: 26. februar 2021. https://www.helsedirektoratet.no/tema/beredskap-og-krise-handtering/koronavirus/faglig-grunnlag-til-helse-og-omsorgsdepartementet-covid-19/Oppdrag%20366%20-%20Smittevern-faglige%20r%C3%A5d%20om%20prostitusjon.pdf/_/attachment/inline/c13fb501-b-feb-4ffb-8b17-9018161dfbd3:2acecbdf0b4d5bb-c7171aebe16a34f74caab44dc/Oppdrag%20366%20-%20Smittevern-faglige%20r%C3%A5d%20om%20prostitusjon.pdf [lesedato 21. juli 2023].

Jessen, L. og Frigstad, K. (1988) *Jentene ut av prostitusjonen*. J. W. Cappelen Forlag a.s

Jessen, L. (1998) Om Prostitusjon. I *Pro Sentret Innledninger fra Pro Sentrets jubileumskonferanse*

Jessen, L. (2013): 30 år med Hiv - Kjærlighet, kunnskap og kondom eller stigma, skyld og straff, *Verdens Aidsdag – hivnorge.wordpress.com*

Justis- og politidepartementet (2003) *Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn (2003–2005)*

Korsvik, T. (2020) Aksjoner mot prostitusjon på 1980-tallet, *Kvinnehistorie.no*. Hentet fra <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-5105>

Klassekampen (2011) *Legg ned Pro Sentret*. 05.03.11. Hentet fra <https://klassekampen.no/artikkel/2005-03-05/legg-ned-pro-sentret>

Kullerud, D. (2005) *Kirkens bymisjon. Respekt – omsorg – rettferd*. Aschehoug.

Küster, R. og Bartsch, T. (2023) Prostitution in the times of COVID-19 – findings from an empirical study. *Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie*. <https://doi.org/10.1007/s11757-023-00784-6>

Larsson, S. (1988): Norsk prostitusjonsforskning sett fra utsiden – hvor står den og hva mangler den. I: *Prostitusjon i Norge – oppsummering av forskning og tiltak. Hva gjør vi nå? Rapport fra et dagsseminar 9. desember 1988*. Stensilserie Universitet i Oslo

- Lov om svangerskapsavbrudd. (LOV-1975-06-13-50). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-62>
- Lov om sterilisering. (LOV-1977-06-06-57). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1977-06-03-57>
- Middelthun, A-L. (1989) *Aids og prostitusjon. En beskrivelse og diskusjon av noen elementer i et prosjekt. Mellomfagseksamen i sosialantropologi, Universitetet i Oslo*
- Middelthun, A-L. (1992) *De farlige andre. Om anti-struktur og metaforiserings og metonymiseringsprosesser i hiv-epidemien. Hovedoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Oslo*
- Migration Data Portal (2023) *Gender and Migration*. Hentet fra <https://www.migrationdataportal.org/themes/gender-and-migration>
- Monk, J. (1996) *Cleansing their souls: Laundries in institutions for the fallen women. Lilith: A Feminist History Journal, årg. 9, 21–32.*
- Mæhlum, Sverre: *Rehabilitering i Store medisinske leksikon på snl.no*. Hentet 11. oktober 2023 fra <https://sml.snl.no/rehabilitering>
- Nettavisen (2013) *Politispanere har avdekket sexsalg fra 400 leiligheter i Oslo. Slik foregår razziaene. 22.09.13*. Hentet fra <https://www.nettavisen.no/nyheter/her-avsløres-utenlandske-sexarbeidere/s/12-95-3677666>
- Norli, B. (2006) *Utenlandske kvinner i prostitusjon i Oslo. Pro Sentrets kunnskap og erfaringer. Pro Sentret*
- NRK (2012) «8. marsparole skaper strid». nrk.no 24.02.12
- Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt (1986) *Rapport fra Akutthjemmet 1985*
- Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt (1987) *Rapport fra Akutthjemmet 1986*
- Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt (1988) *Rapport fra Akutthjemmet 1987*
- Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt (1989) *Rapport fra Akutthjemmet 1988*
- Oslo Kommunes prostitusjonsprosjekt (1990) *Rapport fra Akutthjemmet 1989*
- Pro Sentret (1992) *Årsrapport 1991*
- Pro Sentret (1993) *Pro Sentrets gutteprosjekt. Rapport*
- Pro Sentret (1993) *Referat fra den 9. Nordiske Prostitusjonskonferanse. Hafjell 1993*
- Pro Sentret (1993) *Årsrapport 1992*
- Pro Sentret (1994) *Erfaringer fra gruppeterapi med en løsningsfokuset tilnærming. Internt notat*
- Pro Sentret (1994) *Mødregruppa. Internt notat*
- Pro Sentret (1994) *Årsrapport 1993*
- Pro Sentret (1995) *Pro Sentret mot år 2000. Strategisk plan*
- Pro Sentret (1995) *Årsrapport 1994*
- Pro Sentret (1996) *Oppsummering av årsplan 1996*
- Pro Sentret (1997) *Årsrapport 1996*
- Pro Sentret (1998) *Årsrapport 1997*
- Pro Sentret (1999) *Guttepro på Internett. Prosjektrapport*
- Pro Sentret (1999) *Årsrapport 1998*
- Pro Sentret (2000) *Oppsummering av Pro Sentrets kollektiv på Holmlia. Internt notat.*
- Pro Sentret (2000) *Årsrapport 1999*
- Pro Sentret (2002) *Årsrapport 2001*
- Pro Sentret (2003) *Årsrapport 2002*
- Pro Sentret (2004) *Årsrapport 2003*
- Pro Sentret (2005) *Årsrapport 2004*
- Pro Sentret (2006) *Årsrapport 2005*
- Pro Sentret (2007) *Årsrapport 2006*
- Pro Sentret (2008) *Årsrapport 2007*
- Pro Sentret (2009) *Årsrapport 2008*
- Pro Sentret (2010) *Året 2009. Ny virkelighet, nye muligheter?*
- Pro Sentret (2011) *Årsrapport 2010*
- Pro Sentret (2016) *Året 2015. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*
- Pro Sentret (2017) *Året 2016. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret. Oslo: Pro Sentret.*
- Pro Sentret (2018) *Året 2017. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*
- Pro Sentret (2020) *Året 2019. En oppsummering av aktivitetene ved Pro Sentret*
- Pro Sentret (2023) *Året 2022*
- Pro Sentret (1989) *Pro Sentrets evaluerings- og planleggingsseminar. Internt notat*

- Recke, L. (2009) Om stofmisbruk og prostitusjon, *Stof : tidsskrift for stofmisbrugsområdet, Volum: 13*
- Renland, A. (2002) *Med helsekofforten på slep. Et prosjekt på innemarkedet. Pro Sentret*
- Renland, A. (2005) «Fra tro til tvil», *Albertine 2005*
- Renland, A. (2007) Fra medsøstre til ofre, horer og streikebrytere, i *Jessen Liv (red): Det ideelle offer. Andre tekster om prostitusjon, Oslo: Koloritt Forlag*
- Renland, A. (2014) Liv Jessen abdiserer, *Albertine, juli 2014*
- Renland, A. (2015) «Strøkets hvite riddere», *Albertine 2015*
- Renland, A. (2017) «Den tøffeste lesba i byen», *Albertine 2016/ 2017*
- Renland, A. (2021) «Lille Laila», *Albertine 2020/2021*
- Renland, A., Kock, I. og Bjørndahl, U. (2020) Oversett og etterlatt: Om Covid-19 pandemien og smittevernberedskap for personer som selger sex. *Pro Sentret.*
- Renland, A. (2021) *Ute av sinn, ute av syne? Om rusfeltets håndtering av salg og bytte av sex i rusmiljøene. Pro Sentret*
- Rydström, J.(2018) What's the problem with prostitution? Shifting problematisations of men and women selling sex. I May-Len Skilbrei og Marlene Spanger (red.), *Understanding Sex for Sale: Meanings and Moralities of Sexual Commerce.* Routledge.
- Rydström, J. (2021) *Sociala rörelser i motvind – nordiska sexarbetare och deras allierade 1970–2020* i Annelie de Cabo y Moreda, Charlotte Holmström og Jari Kousmanen (red.): *Sex mot ersättning – säljare, köpare, makt och moral.* Lund: Studentlitteratur AB
- Skilbrei, M-L. (1998) *Når sex er arbeid – en sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene.* Pax Forlag A/S
- Skilbrei, M-L. (2001) *The Rise and Fall of the Norwegian Massage Parlours: Changes in the Norwegian Prostitution Setting in the 1990s.* *Feminist Review*, No 67, Spring 2001, PP. 63–77
- Skilbrei, M-L., Tveit, M. og Brunovskis, A. (2006) *Afrikanske drømmer på europeiske gater. Nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge, Fafo-rapport 525*
- Skilbrei, M-L. og Renland, A. (2008) Å tolerere eller ikke tolerere, det er spørsmålet. *Tidsskrift for Velferdsforskning, Årgang 11, nr. 3 2008*
- Skilbrei, M-L og Holmström, C. (2010) Nordisk prostitusjonspolitik: Ser vi framveksten av en nordisk modell? *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*
- Slagstad, K. and Lie, A. K. (2022) Selling sex in the age of AIDS: activism, politics, and medicine in Norway, 1983–1990. In: Janet Weston and Hannah J. Elizabeth (ed.) *Histories of HIV/AIDS in Western Europe. New and Regional Perspectives.* Hentet fra <https://www.manchesterhive.com/display/9781526151223/9781526151223.xml>
- Solum, J. (2011) «Fra Faldne Kvinder til Dyktige Piger...» En studie av redningshjem for prostituerte kvinner i Norge i andre halvdel av det nittende århundre. Masteroppgave i kulturhistorie, Universitetet i Oslo.
- Store norske leksikon (2005–2007): *Helseråd i Store medisinske leksikon på snl.no.* Hentet 11. oktober 2023 fra <https://sml.snl.no/helser%C3%A5d>
- Straffelovrådet (2022) *NOU 2022: 21 Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten, Justis- og beredskapsdepartementet*
- Stridbeck, U. (2005) Prostitusjon i Norge – realiteter, politikk og regulering, *Norsk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*
- TAMPEP (2001) *Cultural Mediators in the Area of Prostitution/Transnational Training.* Hentet fra https://tampep.eu/wp-content/uploads/2017/11/transnational_training.pdf
- Vandvik, Inger Helene: *Miljøterapi i Store medisinske leksikon på snl.no.* Hentet 11. oktober 2023 fra <https://sml.snl.no/milj%C3%B8terapi>
- Verdens helseorganisasjon (2012) Prevention and treatment of hiv and other sexually transmitted infections for sex workers in low- and middle-income countries: Recommendations for a public health approach. Hentet fra http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77745/9789241504744_eng.pdf;jsessionid=42B-B5C2DD9B17B0902783C0DCE2435BB?sequence=1 [lesedato 22. juli 2023]
- VG (1989) «Forskere på horestrøket». 26.04.89
- VG (1991) «Horeregistret må brennes». 18.11.91
- VG (1997) «Prostituerte raser mot sex-kjøpsforbud». 22.04.07
- Ward, H. og Day, S. (2004) Introduction: Containing women: competing moralities in prostitution. I Sophie Day og Helen Ward (red.), *Sex work, mobility and health in Europe.* Kegan Paul, s. 3–14.
- Wintherbauer, J. (2010) *Janni – slik ble mitt liv. Tyskerunge – transseksuell – og dronning på Strøket Fortalt til Ane Rostad Stockholm, Oslo: Pegasus Forlag A/S 2010*

Skeptiske til å jage bort de prostituerte

VIL HJELPE GUTTEHORDER

Sosialminister Grete Knudsen vil opprette en spesialgruppe som skal se på hvordan man best kan hjelpe gutteprostituerte. Statsråden stiller seg lenger ved

«ProSentret støtter den internasjonale prostitusjonsmafiaen»

ntet. Nå lover statsråden
er slik at de to fagfolkene
ledet det to-årige prosjektet
utteprostitusjon - psykolog
rn Solevåg og sosionom
reth Isachsen - kan for-
t hjelpearbeid.

som behandler gutte horer.
- Det er gledelig at noe ende-
lig skjer. Jeg tar imot tilbudet
om å delta i spesialgruppa, som
må føre til handling. Vi vet nok
er, nå må vi hjelpe dem, sier
Langfeldt.

ndies
statsråden vil be Solevåg og
sammen med psykolog Thore
Langfeldt, som er en av de få

Sosionom Isachsen roser
statsråden for at hun reagerer
ble kjent.

Begynnervans
for prostitusjons-
prosjektet i Oslo

«Trendbibel» for prostituerte

Kaster klærne for å støtte Pro sentret

DELOSE

Pro Sentret/Velferdsetaten/Oslo kommune/2023

ISBN 978-82-94072-01-9 (Trykt, heftet)

ISBN 978-82-94072-02-6 (PDF)

